T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ: 1928-1945

ERDİ İNAN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdi İNAN tarafından hazırlanan "Türkiye –Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945" konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **13/06/2019** günü saat **15:00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....kabulüne..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ (Danışman)	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Sibel KAVUNCU	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz KAAN	Kabul edilmeche	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

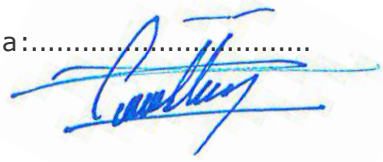
T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10266617
Yazar Adı / Soyadı	ERDİ İNAN
T.C.Kimlik No	16268371240
Telefon	5383097119
E-Posta	erdiinan2@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ: 1928-1945
Tezin Tercümesi	RAPPROCHEMENT PERİOD in RELATIONSHIPS TURKEY-GREECE: 1928-1945
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	162
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

17.07.2019

İmza:.....

Tezin Adı: Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemi: 1928-1945

Hazırlayan: Erdi İNAN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; 1928-1945 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan'ın birbirlerine yönelik geliştirdiği barışçıl politikalarda, uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerin en önemli unsurlardan biri olduğunun ortaya koyulması ve bahsi geçen iki ülkenin de bu dönemde ülke çıkarları için gerek kamuoyu gerek iç politika kaygılarını bir kenara bırakarak dış politikada yenilikçi kararlar alabildiğinin gösterilmesidir. Çalışmada, iki ülke kurduğu dostluk döneminin uluslararası politikada sağladığı kazanımlar açıklanmış, dönemin hükümet yetkililerinin iki ülke ilişkilerinin dostça ilerleyebilmesi adına ülkelerin dış politikalarında alabileceği kararlar ortaya koyulmuş ve tarihsel süreçten gelen bir ciddi sorunlara rağmen iki ülkenin ortak olarak algılanan dış tehditler çerçevesinde ortak bir paydada buluşabildiği gösterilmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında söz konusu bu dönemde imzalanan iki taraflı ve çok taraflı dostluk antlaşmaları incelenmiş, hem devletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlamak için hem de uluslararası sistemde yeni ittifaklar kurabilmek adına iki ülke ilişkilerinde karşılıklı işbirliğini ilerleterek daha ileri noktalara ulaşılabileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Yakınlaşma, Balkan Antantı

Name of the Thesis: Rapprochement Period in Relatıonshıps Turkey-Greece: 1928-1945

Prepared by: Erdi İNAN

ABSTRACT

The main aim of this study; attest to how important is the proggressions in the international conjuncture in terms of Turkey and Greece peaceful policies establishments between 1928 to 1945 and prove that those two countries could take an action to establish innovative and proggresive decisions in the field of foreign policy in despite of their public opinions and domestic political apprehensions. In this study it is explained that; the period of amicability between those two countires lead to achievements in international politics and in despite of hostility which comes from the historic process it is enlighted to those two countries could come together in the matter of mutual interests. Bilateral and multilateral friendship agreements between Turkey and Greece which was signed in that period of time are analyzed and it comes out that the states can improve bilateral realations to provide independence of the country and territorial integrity as well as to establish new alliances.

Key words: Turkey, Greece, Approximity, Balkan Entente

ÖNSÖZ

Başta bu çalışmayı yaparken göstermiş olduğu sabır ve tutumlarından ötürü danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emre Aykoç'a, öğrenim hayatım boyunca bana emek ve destek veren bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma, eğitimimi bu seviyelere getirmemde üzerimde maddi ve manevi desteğinin boyutunu kelimelerle anlatamayacağım canım annem Asuman İnan'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **vii**
1. GİRİŞ **1**
2. TARİHSEL ARKA PLAN **5**
2.1 Yunanistan'ın Bağımsızlığına Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan İlişkileri **5**
2.1.1 Ayaklanmalar 8
2.1.2 Bağımsızlık Süreci 11
2.2 Bağımsızlıktan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönemde Osmanlı-Yunanistan İlişkileri **14**
2.3 Kurtuluş Savaşı Sonuna Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan İlişkileri **19**
2.3.1 Lozan Görüşmeleri 22
3. GERİLİMDEN YAKINLAŞMAYA (1923-1929) **26**
3.1 Dönemin Özellikleri **26**
3.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı 26
3.1.1.1 Barışın Korunması ve Sürdürülmesine Yönelik Çabalar 26
3.1.1.2 Silahsızlanma Çabaları 28
3.1.1.3 1929 Dünya Ekonomik Buhranı 29
3.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 30
3.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası 30
3.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası 31
3.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 33
3.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası 33
3.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası 34
3.2 Gerilimli Dönem: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Yunan İlişkileri **34**

3.2.1 Ahali Mübadelesi Sorunu 35
3.2.2 Fener Rum Patrikhanesi Sorunu 40
3.3. Yakınlaşma Döneminin Başlangıcı: 1925 Ankara ve 1926 Atina Antlaşmaları 44
3.3.1. 1925 Ankara Antlaşması 44
3.3.2. 1926 Atina Antlaşması 46
4. YAKINLAŞMANIN DORUĞU (1930-1938) 48
4.1 Dönemin Özellikleri 48
4.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı 48
4.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 55
4.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası 55
4.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası 56
4.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 58
4.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası 58
4.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası 61
4.2. Türkiye ve Yunanistan Arasındaki 1930 Anlaşmaları 62
4.2.1. 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi 63
4.2.1.1 Ankara Sözleşmesi'nin TBMM'de Görüşülmesi 64
4.2.1.2 Ankara Sözleşmesi'nin Yunan Meclisi'nde Görüşülmesi 66
4.2.1.3 Ankara Sözleşmesine Tepkiler: Türk ve Yunan Basını 67
4.2.2. 30 Ekim 1930 Antlaşmaları 69
4.2.2.1 Antlaşmaların Müzakeresi ve İmzalanması 69
4.2.2.2. 1930 Ekim Antlaşmaları'nın Türk ve Yunan Meclislerinde Görüşülmesi 71
4.2.2.3. Antlaşmalara Yönelik Tepkiler: Türk ve Yunan Basınında Ekim 1930 Antlaşmaları 72
4.3 Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı 1933 74
4.4 Nobel Barış Ödülü Teklifi 77
4.5 Balkan Antantı 78
4.5.1. Balkan Konferansı 79
4.5.2 Balkan Antantı'nın Kuruluşu 81
4.5.3 Balkan Antantı'nın Türk ve Yunan Basınındaki Yansımaları 83

4.5.3.1 Türk Basınında Balkan Antantı 83
4.5.3.2 Yunan Basınında Balkan Antantı 85
4.5.4. Balkan Antantı'nın İşlevsizleşmesi 87
4.6 Montrö Boğazlar Sözleşmesi 88
4.6.1 Montrö Boğazlar Konferansı 89
4.6.1.1 Konferanstaki Görüşler 90
4.6.1.1.1 Türkiye'nin Görüşleri 90
4.6.1.1.2 Karadeniz'e Kıyısı Olmayan Devletlerin Görüşleri 90
4.6.1.1.3 Karadeniz'e Kıyısı Olan Devletlerin Görüşleri 91
4.6.1.1.4 Yunanistan'ın Görüşleri 91
4.6.2 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Kabulü ve Esasları 92
4.6.3 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türk ve Yunan Basınında Yansımaları 93
4.7 Türk-Yunan Antlaşması: 1938 94
5. İLİŞKİLERİN DURAĞANLAŞMASI (1939-1945) 97
5.1 Dönemin Özellikleri 97
5.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı 97
5.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 100
5.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası 100
5.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası 101
5.1.2.3 Savaş Öncesinde ve Savaş Sırasında Türkiye'nin Tutumu 105
5.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri 108
5.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası 108
5.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası 109
5.2. Yunanistan'ın İşgaline Kadar Türkiye-Yunanistan İlişkileri 113
5.3. İşgal Yıllarında Türkiye'den Yunanistan'a Giden İnsani Yardımlar .. 115
6. SONUÇ 123
7. KAYNAKÇA 127
8. EKLER 142

KISALTMALAR

A.e : Aynı Eser

A.g.e. : Adı Geçen Eser

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

EAM : Ulusal Kurtuluş Cephesi

EDES : Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi

ELAS : Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu

MC : Milletler Cemiyeti

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

TpCF : Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclis

1. GİRİŞ

Bu çalışma, 1928-1945 yılları arasındaki Türk-Yunan ilişkilerinin incelenmesini amaçlamıştır. Türkiye ile Yunanistan, mübadele sorunun çözülmesine kadar olan süreçte, ilişkilerde sorunlar yaşamışsa da 1930'lara gelindiğinde iki ülke hızlı bir yakınlaşmanın içine girmiş ve ilişkilerde adeta bir ilkbahar havası hakim olmuştur. Bu süreçte iki ülkenin de gerek iç ve gerek dış politikalarında birbirleri haricinde yaşadıkları birçok problem söz konusudur. Şüphesiz ikili ilişkilerinin gelişiminin kazanımlarının hesaplanması sonrası bir yakınlaşma olmuşsa da, uluslararası arenada Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Almanya'nın revizyonist söylem ve eylemlerinin artması, İtalyan yayılmacılığının Balkanlarda kendini göstermeye başlaması, bunun yanı sıra Bulgaristan'ın İkinci Balkan Savaşı sonrasında hedeflediği topraklara ulaşamayışı sebebi ile statükodan yana olmayan söylemlerinin artış göstermesi, dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin ülkelerde büyük yıkımlara sebep olması, tüm dünyada ülkelerin ittifak arayışlarını tetiklediği gibi bu iki ülkenin yakınlaşmasındaki önemli faktörlerden olmuştur. İki ülkenin ilişkilerinde yaşadığı bu keskin değişimin arka planı bu çalışma ile ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın kapsamı olarak 1928-1945 yılları belirlenmiş olsa da konunun bütünlüğünün bozulmaması adına tarihsel süreçte Yunanistan'ın Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanma yolunda yürüttüğü faaliyetler, Türkiye'nin bağımsızlığını sağladığı Kurtuluş Savaşı'nda vermiş olduğu mücadele ve Yunanistan ile yaşadığı sorunlar ele alınmıştır. Yine bütünlüğün bozulmaması adına iki ülkenin söz konusu dönemden önce aralarındaki uyuşmazlıkların çözümü için izledikleri politikalar ve politikaların uygulama alanları da çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmada izlenecek yol haritasında "Tarihsel Arka Plan" olarak anılan ilk bölümde, Yunanistan'ın Osmanlı'dan bağımsızlık süreci ele alınmış, Yunanistan'ın topraklarını Osmanlı aleyhine genişletmesine ve Avrupalı devletlerle işbirliğine yer verilmiştir. Bu konuların yanı sıra Türkiye'nin Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyip kurtuluş mücadelesi vermesi ve yaşanan savaşlar da bu bölümde anlatılmış, iki

bağımsız devlet olarak uluslararası arenada karşı karşıya gelen Türkiye ve Yunanistan'ın bu dönemde mevcut sorunları ve bu sorunlarının çözümü için faaliyetleri yine bu bölümde incelenmiştir.

Ana düşüncenin hazırlık aşamasını oluşturan ikinci bölüm olan "Gerilimden Yakınlaşmaya (1923-1929)" bölümünde söz konusu iki devletin iç ve dış politikaları incelenmiş, iki devletin dış politikasına etki eden dönemin konjonktürü de incelemeye tabi tutulmuştur. Bu dönemde iki devlet arasında en önemli sorunlardan olan "Ahali Mübadelesi Sorunu" ve "Fener Rum Patrikhanesi Sorunu" detaylı bir şekilde ele alınmış ve iki devletin barışa giden yolda iktidarın üzerlerine aldığı sorumluluklar ortaya konulmuştur. Bu dönemde sorunların çözümü adına, Atatürk ve Venizelos'un karar alma süreçlerinde dikkat ettikleri noktalar ortaya koyulmuş, karar alma süreçlerinin uygulama alanı olan 1925 ve 1926 Türk-Yunan antlaşmaları da konu kapsamında incelenmiştir. İki liderin tutumlarına rağmen bu dönemde yapılan antlaşmalarda başarı sağlanamamışsa da tarafların sorunların diplomatik yollardan çözümü için masaya oturmaları, taraflar arasında iyi niyetin önemli bir göstergesi olmuştur. İki ülkenin de gerekli iç şartları sağlaması sonrasında dostluğun ve barışçıl söylemlerin en üst seviyelere taşındığı 1930 Antlaşmaları tüm yönleri ile irdelenmiş, antlaşmalarda tarafların tutumları, antlaşmaların iki ülke halkı tarafından nasıl karşılandığı, hükümet liderlerinin cesaretleri sırasıyla çalışmaya konu edilmiştir.

"Yakınlaşmanın Doruğu (1930-1938)" isimli üçüncü bölümde iki ülke ilişkilerinin en iyi seyir izlediği dönem olan 1930-1938 yılları ele alınmıştır. Uluslararası arenada genel bir savaşa doğru gidildiği algılamasının iyice yer etmeye başladığı bu süreçte söz konusu iki devlet, daha sıkı ilişkiler içerisine girmeye başlamış ve hem bölgesel ittifaklar kurarak ikili ilişkilerini arttırmaya hem de bölgedeki revizyonist eylemlerden kaynaklanan tehdidi en aza indirerek Balkanlar bölgesinde barış ortamı yaratmayı amaçlamıştır. İtalya'nın saldırgan tutumunun Akdeniz ve Balkanlara yönelik olarak kendini göstermeye başlamasıyla Balkan Antantı kurulması ortak görüşünde uzlaşan Türkiye ve Yunanistan, ortak güvenliğin sağlanabilmesi için birlikte çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu amaçla oluşturulmak istenen Balkan Antantı'nın kuruluş sürecindeki aşamaları, büyük devletlerin Balkan Antantı'na bakışı, Türk- Yunan kamuoylarında ve uluslararası basında bu girişimin

yankıları, İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetleri sonrasında antantın işlevsiz kalması yine bu bölümde incelenmiştir. İki ülke ilişkilerin de artan samimiyetin göstergesi olan ve yıllar öncesinde birbirleri ile savaşmış devlet adamlarından Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermesi de konunun bütünlüğünü yansıtması adına ele alınan bir başka konu olmuştur. İki ülke ilişkileri hükümet liderleri ele alınırken Yunan Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos ve Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın da özverili çalışmaları ve ülkeleri adına barış için yaptıkları çalışmalara da bölüm içerisinde yer verilmiştir. Türkiye'nin statükodan yana tavır sergileyip, diplomatik yollarla egemenliğini perçinlediği Montreux Boğazlar Sözleşmesi Konferansı'nda, Yunanistan'ın Türk savlarına samimi yaklaşımları ve bu samimi yaklaşımların bir yansıması olarak kendi toprak bütünlüğünü koruma düşüncesi de bu bölümde irdelenmiştir. Barış ortamının Avrupa'da bozulduğu 1938 yılına gelindiğinde iki ülke arasında imzalanan sözleşme ve bunun savaş öncesinde yapılan ittifak çalışmalarına yansıması bu bölümün en sonunda ele alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen "İlişkilerin Durağanlaşması (1939-1945)" isimli dördüncü bölümde yine devletlerin dış ve iç politika gelişmeleri ele alınmış, uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler, Almanya ve İtalya'nın Çelik Pakt, etrafında birleşerek yayılmacı politikalarını ortaya koymaları, İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya'nın bir karşılık olarak ittifak kurma çabaları belirtilmiştir. Savaş sırasında fiili olarak işgal altında bulunan Yunanistan'a Türkiye'nin hem sivil toplum kuruluşları hem de hükümet ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu yardımlar, uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerle iki ülke arasında başlayan barış ortamının yansımasını göstermesi bakımından büyük önem taşımış ve bu çalışmada incelemeye konu olmuştur.

Türk-Yunan ilişkilerinin en parlak olduğu söz konusu dönem hakkında literatürde çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında genellikle Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunların olduğu dönemlerin konu edinildiği ve bu dönemin geri plana itildiği görülür. Özellikle 1938 sonrasından Yunanistan'ın işgale uğradığı 1941 yılına kadar olan sürece ilişkin yayınlanmış eser sayısı yok denecek kadar azdır. Bu konu kapsamında, Ali Suat Bilge'nin kaleme

aldığı “Büyük Düş/ Türk Yunan Siyasi İlişkileri”, Damla Demirözü’nün “Savaştan Barışa Giden Yol: Atatürk Venizelos Dönemi Türkiye- Yunanistan İlişkileri” başlıklı çalışması ve Şükrü Sina Güler’in “Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)” önemli eserler arasında yer almaktadır. Uluslararası konjonktürdeki gelişmelerle birlikte taraflar arasındaki yakınlaşma çalışmalarının birlikte ele alındığı bu çalışma ile literatürde bu anlamda var olan bir eksiğin kapatılması hedeflenmiştir ve söz konusu çalışma bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL ARKA PLAN

2.1 Yunanistan'ın Bağımsızlığına Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan İlişkileri

Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk devlet olmuştur. Osmanlı'nın dağılma süreci açısından Yunanistan'ın bağımsızlığı, önemli noktalardan biri olmuştur. Avrupa'nın ve Rusya'nın desteğini alarak isyanlar gerçekleştiren Rumlar, bağımsızlık yolunda diğer azınlıklara da örnek teşkil etmiştir.

Rumlar, Osmanlı bünyesinde yüzyıllarca huzur ve güven içeresinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Rum yoğun olarak yaşadığı bölgeler, Osmanlı'nın adem-i merkeziyetçi yapısına uygun olarak yönetilmiş ve Rum halkının kendi soylarından yöneticiler tarafından yönetilmesine bölge bölge izin verilmiştir. İmparatorluk bünyesindeki tüm Ortodoksların bağlı olduğu Patrikhane'nin Rumların hegemonyası altında bulunması, imparatorluk içinde en yüksek nüfuslu gayrimüslim topluluğun Rumlar olması ve yine Osmanlı tarafından Ortodoksların yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yönetici olarak atanmaları bir devlet geleneği olan Fenerlilerin Rumların aristokrasisini oluşturması gibi olgular Rumların toplumsal ve siyasal alanda daha geniş bir hareket alanına sahip olmasını sağlamıştır.

Avrupa'nın "Şark Meselesi"[1] olarak adlandırdığı Osmanlı sorununa el atması, Rusya'nın Ortodoksların hamiliğini üstlenmek için bölgelerdeki bağımsızlık hareketlerine destek vermesi ve Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçi hareketlerin güçlenmesi, Rumları bağımsızlık yolunda isyan ve ayaklanmalara teşvik etmiştir.

[1] Şark Meselesi, Avrupa için Türklerin 1071'de Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya yerleşmesi sonucu oluşmuştur. Şark meselesi kavramı gerçekte bir doğu sorununu yansıtmaktan öte, Avrupa'nın güç kavgasının bir ürünüdür. Şark meselesinin ilk amacı Türklerin toprak kazanımlarının engellenmesi olmuş, ilerleyen süreçte bu kavram Osmanlı'nın yaşadığı iç sorunlara müdahalesini meşrulaştıran bir terim olmuştur. Daha detaylı bilgi için Bkz. Sevim Binici, "1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 20, 2018, ss. 418-427.*

İki ülke ilişkilerine bakıldığında Avrupalı güçlerin ikili ilişkilerde önemli ölçüde etkin olduğu görülmektedir. Rumların ayaklanmalarında da İngiltere ve Fransa'nın doğrudan etkisi bulunmaktadır. Sözü geçen Avrupalı devletler 1683'ten sonra şark meselesini ortaya atmış ve Osmanlı Devleti'nin parçalanması adına politikalar yürütmüştür.

Avrupa'nın şark meselesinin dışında Rusya da bölgede hakimiyet sağlayabilmek açısından Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne karşı politikalar izlemiştir. Bunlardan en önemlisi "Grek Projesi"[2] olarak adlandırılan proje olmuştur. Bu tasarının ilk adımları 1768-1774 Osmanlı Rus savaşında atılmıştır. İlerleyen süreçte Rusya'nın desteğini alan Orloff Kardeşlerin önderliğini yaptığı bir donanma ile Mora'da isyan başlatılmaya çalışılmış fakat halk Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda ayaklanmayı desteklediğini anlayarak Orloff Kardeşlerin başlattığı ayaklanmaya destek vermemiş ve bu sayede Osmanlı Devleti tarafından ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır.[3]

Fransız Devrimi, tüm imparatorlukları olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de büyük ölçüde etkilemiştir. Rum entelektüeller, yayılan fikir akımlarıyla beraber eserlerinde Helenist düşünceleri işlemeye başlamış ve bağımsızlık düşüncelerini daha fazla dile getirmişledir. Bunun sonucunda Osmanlı'nın yüz yıllar boyunca farklı din ve mezhepleri bir arada tutabildiği ve yönetebildiği sistem, milliyetçi fikirlerin yayılmaya başlamasıyla işlevini yitirmeye başlamıştır. Kilise, diaspora ve destek veren fikir kuruluşlarının da etkisiyle azınlıklar, isyanlarını daha bilinçli şekilde başarıya ulaştırmayı hedeflemiştir. Nitekim ayaklanmalar Rumların kimliklerini siyasallaştırmış, onları ortak paydalar etrafında buluşturmuş ve bu paydayı Antik Yunan'a dayandırmıştır.[4]

---

[2] Grek Projesi Çariçe II. Katherina tarafından ortaya atılmış bir projedir. II. Katherina, Türklerin Avrupa'dan kovularak, merkezi İstanbul ve yöneticisinin bir Rus prensinin olduğu, Grek devleti kurmayı amaçlamıştır. Çizilen sınırların bütünüyle Osmanlı himayesinde olması sebebi ile de Osmanlı Devleti'nin yıkılması gerektiğini düşünmüştür. Daha detaylı bilgi için Bkz. Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2008, ss. 123-139.

[3] Serap Toprak, "19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 68, 2015, s. 2843.

[4] Toprak, a.g.e., ss. 2846-2847.

Fener Rum Patrikhanesi bünyesinde görev yapanlar arasında bağımsızlık hareketlerini destekleyenler bulunmaktaydı. Fener Rum Patrikhanesi, Osmanlı bünyesinde Bizans'ın bir kalıntısı idi. Osmanlı Devleti'nin tüm Ortodoks tebaasının bağlı olduğu kurum olan Patrikhane, bu özelliğini Rum olmayan diğer azınlıklar üzerinde Rum hegemonyası kurmak ve sürdürmek için de kullanmıştır. Yunancayı yaygınlaştırmış ve diğer Balkan halklarını Helenleştirme çabasına girmiştir. Bulgar Ortodoks kiliselerinde Bulgarca ayin yapılmasının engellenmeye çalışılması, Bulgaristan bölgesinde ticarete ve dini makamlara etkide bulunulması, Ortodoks halkların dillerinin küçümsenerek Yunancanın kullanılmasının teşvik edilmesi bu çabaların somut örnekleridir.[5] Bu şekildeki uygulamalarla birlikte Rum toplumunda milliyetçi fikirlerin artması sağlanmıştır. Fenerli Rumların da Osmanlı'nın içinde önemli mertebelerde olması ve bu kişilerin Patrikhane üzerindeki etkileri sonucunda hem kısa vadede ayaklanmalar hem de ayaklanmalardan önce millet bilincinin gelişmesi sağlanmıştır.[6]

Rumların bağımsızlık hareketinin gelişiminde bazı kişilerin ve kuruluş/derneklerin faaliyetleri etkili olmuştur. Bunlardan ilki bağımsızlığa giden yolda önemli bir noktada bulunan Filiki Eterya'nın kurulmasına öncülük eden Velestinli Regas'ın 1796'da Viyana'da kurmayı hedeflediği dernektir. Bu dernek öncü Regas'ın tutuklanıp Osmanlı'ya teslim edilmesiyle başarıya ulaşamamıştır.[7] İlerleyen süreçte 19. Yüzyıl başlarında Adamantios Koreas'ın liderliğini yaptığı Athena örgütü kurulmuştur. C. Gouffier'ın önderliğinde 1813'te Paris'te kurulan Hotel Grec ise diğer bir dernektir. Gouffier, Fransa'nın eski İstanbul büyükelçiliğini yapmıştır. Derneğin sekreterliğini ifa eden görevli ise Osmanlı yönetiminin Paris maslahatgüzarıdır. Hotel Grec'in diğer önemli görevlilerinden biri ise Athanasios Tsakalof'dur. Tsakalof, Filiki Eterya'nın kurucularından olmasının yanı sıra birçok Avrupa şehrinde de derneğin şubelerinin açılmasını sağlamıştır.[8] Avrupalı

---

[5] Rifat Uçarol, "1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi (1878-1881)", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara, ss. 204-205.

[6] Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 267.

[7] İsmet Binark, *Türk-Yunan Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü,* Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1998, ss. 10-11.

[8] Toprak, a.g.e., s.2845-2846.

sempatizan derneklerin haricinde Rus sempatizanı derneklerde bulunmaktaydı. Bunlardan biri Mavrakardatos'un önderliğini yaptığı Finiks Derneği'dir. Derneğin Boğdan'da Osmanlı bünyesinde görev yapan ve daha sonrasında Rusya'ya kaçan Mavrakardatos tarafından, Nicholas Skouplas ile birlikte 1787'de kurulmuştur.[9]

Filiki Eterya (Dostlar Cemiyeti), 1814 yılında Odessa'da kurulan gizli bir siyasi örgüttür. Mevcut kaynaklarda derneği yönlendiren gizli bir kişiden bahsedilmekte ve bu kişinin Rus Çarı 1. Aleksandr olduğu söylenmektedir. Örgütün başında da Çar'ın savaş yaveri Aleksandr İpsilanti bulunmaktadır. Diğer kurucular; Manuel Eksanto, Nikola İskofo ve Atnas Çakalof'tur. Örgütün amacı; Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak ve merkezi İstanbul olan bir devlet kurmaktır. Rumlara silah ve para yardımı yaparak, onları devlete karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. Örgütün faaliyet programı şu şekildedir: Yunan milletinin bağımsızlığını sağlamak, Girit, On İki Ada ve Ege adalarının Yunanistan'a ilhakı, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması, Pontus Rum hükümetinin kurulması ve son olarak İstanbul'un işgali ile Doğu Roma İmparatorluğunu tekrardan canlandırılmasıdır.[10]

2.1.1 Ayaklanmalar

Yunanistan'ın bağımsızlık sürecindeki ayaklanmalardan ilki Eflak-Boğdan'da çıkmıştır. Filiki Eterya Cemiyeti önderliğinde gerçekleştirilen bu ayaklanma başarısız olsa da Rumların Osmanlı'ya karşı bağımsızlık hareketlerinin ilk somut örneğidir. Aleksandr İpsilanti, bir bildiri hazırlamış ve Rumların bir arada yaşayabilmeleri için 8 Kasım 1820'de isyan başlatmıştır.[11] Bu isyanın başarıya ulaşabilmesi adına Bulgarlardan ve Miloş Obreniviç'in önderliğindeki Sırplardan da destek aramıştır. İpsilanti'nin düşüncesi, Mora'da ve İstanbul'da aynı zamanda bir ayaklanma başlatarak Osmanlı donanmasını etkisiz hale getirmek olmuştur. İpsilanti, ayaklanmanın ilk olarak Mora'da çıkarılmasına karar verse de Eflak ve Boğdan'ın daha uygun olduğu düşüncesi ile isyanın başlangıcının burada olmasını

[9] Günay, a.g.e., s. 267.
[10] Günay, a.g.e., ss. 274-277.
[11] Binark, a.g.e., s. 12.

kararlaştırmıştır.[12] Bu bölgenin Rusya'ya yakın olması ve bu sayede Rus desteğinin hızlı bir şekilde isyancılara ulaşabilmesi düşüncesi de isyanın burada başlaması fikrinde büyük etkendir. Bu sırada II. Mahmut'un, Tepedelenli Ali Paşa'nın[13] kuzey Yunanistan coğrafyasındaki etkisini kırmak için bölgeye asker sevk etmesi, isyancılar daha özgür bir hareket alanı sağlamıştır. İpsilanti, 3000 kişilik ordusu ile birlikte harekete geçmiş ve 6 Mart 1821 tarihinde Yaş'a girmiş; bu bölgedeki halka isyana destek çağrısında bulunmuştur. Rusya'nın yardımının gelmediğini gören Boğdan Voyvodası yardımlarını çekmiş, Bükreş'te bölgedeki siyasal sorunlardan kaynaklı aradığı desteği bulamamış aksine tepki görmüş, Sırplardan ve Bulgarlardan da beklenen yardım gelmeyince isyan başarısız bir hal almaya başlamıştır. Rusya'nın desteğinin bu sırada gelemeyişinin sebebi, o sırada Rusya'nın Laibach Konferansı'nda bulunması ve Kutsal ittifak çerçevesinde Metternich'in "Metternich Sistemi"[14] çerçevesinde statükoyu korumak adına devletleri yönlendirmesi olmuştur.

İsyanın bastırılması adına Osmanlı Devleti, bölgede isyanı bastırmaya çalışan Yusuf Paşa ve Salih Paşa'ya İstanbul'dan bir grup yeniçeri göndermiş ve İpsilanti, ordusuyla beraber 19 Haziran'da önce Rofal'a, daha sonrasında Avusturya'ya kaçmak zorunda kalmıştır.[15] İsyanın içerisinde olduğu düşünülen kişilere Babıali sert yaptırımlarda bulunurken Rusya, arabulucuk teklifini Osmanlı'ya bildirmiştir. Alınan bu tedbirler isyanın bastırılmasını sağlamışsa da, uygulamalar halkın yeniden isyan etmesinin önüne geçememiş ve isyan bu kez Mora'da kendini tekrar göstermiştir.

Boğdan'daki bu başarısız ayaklanma girişiminden sonra asiler çok geçmeden 1821'de Mora'da yeni bir ayaklanma başlatmış ve bu ayaklanma kısa

---

[12] Ramazan Tosun, *Türk-Yunan İlişkileri ve Türk-Rum Nüfus Mübadelesi,* 3. Baskı, Palet Yayınları, Konya, 2014, s. 25.

[13] Tepedelenli Ali Paşa, 1787-1820 yılları arasında Yanya Valisi olarak görev yapmıştır. Osmanlı'da vezirlik görevi de yapan Ali Paşa, bölgedeki zararlı faaliyetlerin engellenmesi bakımından önemli görevler ifa etmiştir. Yunanistan ve Arnavutluk bölgelerinde Osmanlı adına önemli bir şahsiyet olan Ali Paşa, önce asi ilan edilmiş ve 1822 yılında öldürülmüştür. Ali Paşa'nın ölümünden sonra bölgede Rumların isyan hareketleri daha kolay yükselebilmiştir. Daha detaylı bilgi için Bkz. Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Oğulları", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 17, Sayı 28, 1995, ss. 155-164.

[14] Metternich sistemi, Avusturya lideri Metternich'in Avrupa coğrafyasında statükoyu korumayı hedeflediği ve batılı devletlerin de milliyetçi akımlara karşı duruş sergilemeyerek monarşi sistemini devam ettirmeye çalıştığı sistemdir. Sevim Binici, "1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 20, 2018, s. 426.

[15] Ali Fuat Örenç, "Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", *Tarih Dergisi,* Sayı 46, 2007, s. 40.

sürede Ege'deki diğer adalara da yayılmıştır. Kıbrıs, Sakız, Sisam, İstanköy ve Girit adalarında isyancıların organize hareketleri, isyanın bastırılmasını zorlaştırmıştır. Bölgede savaşabilecek durumda olan Müslümanların da Tepedenlenli Ali Paşa'ya karşı gönderilmesi üzerine asiler rahat hareket alanı bulabilmiştir. Ayaklanmanın önderliğini Aleksander İpsilanti'nin kardeşi Demetrius İpsilanti yapmıştır.[16]

Ayaklanmalara karşı Osmanlı Devleti, donanmasının yetersiz olduğunu anlamış ve bunun üzerine isyanın bastırılması için Mısır Hidisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan destek istemiştir. Kavalalı, kendisine Girit Valiliği, oğlu İbrahim Paşaya da Mora valiliğinin verilmesi şartıyla yardım talebini kabul etmiştir. İbrahim Paşa komutanlığında Mora'ya asker çıkarılmış ve ayaklanma bastırılmıştır.[17] Babıali'nin ayaklanmalara karşı tepkisi sert bir biçimde olmuş ve ayaklanma ile bağlantılı olduğu iddiasıyla İstanbul Patriği Gregorius ve metropolitlerden birkaçı Patrikhane'nin kapısında asılmıştır.[18] Bu isyan sırasında Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgedeki Rumların faaliyetlere ilişkin raporların Babıali'ye ulaşmasını engelleyen Halet Efendi de idam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Sakız Adası'ndaki isyanları bastırırken Sakızlı sivillerin de askerler tarafından öldürülmesi, olaylarla henüz çok ilgili olmayan Avrupalı Devletlerin tepkisini çekmiştir.[19] Batılı romantik şairler eserlerinde Rum ayaklanmasını konu almaya başlamışlar, bölgeye Rumlarla bereaber savaşmak için birçok gönüllü kişi gelmiş, Lord Byron gibi tanınmış kişiler ayaklanmaya destek çağrısında bulunmuşlar ve bunun neticesinde Avrupalı devletlerin tutumu da bu kamuoyu baskısı karşısında mecburen değişim göstermeye başlamıştır.[20] Batılı devletlerin aksine Rusya, Osmanlı'nın bu tutumuna karşı ilk tepki veren ülke olmuş ve bir ültimatom ile Osmanlı'nın Küçük Kaynarca Antlaşması hükümleri çerçevesinde Hristiyanlara güvence vermesini talep etmiştir.[21]

---

[16] Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi,* Sayı 11/12, 2011, s. 10.
[17] a.e., s. 43.
[18] İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 33-34,2004, s 34.
[19] Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993),* Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 28.
[20] Aydın Taneri, *Türk-Yunan Kültür Savaşı,* Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 71.
[21] Erdal Çetintaş, "Doğu Akdeniz Politikaları Çerçevesinde Avrupalı Devletlerin Yunan İsyanına Desteği; Kamuoyu Desteği, Diplomatik Destek, Silahlı Destek", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM,* Cilt 22, Sayı 22, 2007, s. 93.

2.1.2 Bağımsızlık Süreci

Rusya, Ortodoks tebaa üzerinde nüfuz kurmayı hedeflerken isyanlardan da faydalanmaktan kaçınmamıştır. Osmanlı'ya ültimatom verdikten sonra Mart 1826'da Akkerman görüşmelerinde Rusya bir ültimatom daha vermiş ve Rumlar üzerinde ayrıcalık kazanmayı hedeflemiştir. İngiltere ise hem Rusya'nın Ortodokslar üzerinde hakimiyet alanı oluşturmasından hem de bölgedeki yayılmacı hareketlerinden çekinerek Rum yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politikanın önemli sac ayaklarından biri de Dışişleri Bakanlığına George Canning'in 22 Ekim 1822'de atanması olmuştur.[22] Canning, Helenist düşünce taraftarı biriydi ve İngiltere'nin de Rum yanlısı bir politika izlemesi gerektiğini düşünüyordu. Canning'in bu düşüncesinde hem kamuoyu baskısı, hem de bölgede Rusya'ya geniş hareket alanı bırakmak istememesi de önemli olmuştur.

I. Aleksandr'ın ölümü sonrası I. Nikola'nın başa geçmesiyle beraber Rusya, statükoyu koruma politikasından vazgeçmiş ve bu süreçte kendi çıkarlarının yeni kurulacak olan Bizans ile doğru orantılı olduğuna inanmıştır. İngiltere, bu süreçte Osmanlı ile Rusya arasında yaşanan savaşta arabuluculuk teklif etmekteydi fakat Osmanlı Devleti kendi iç sorunu saydığı isyanlarda herhangi bir dış devletin müdahalesini uygun bulmuyordu. Aynı şekilde iki devlet arasındaki sorunların çözümü için yapılan bu teklif Rusya tarafından da olumsuz karşılanmıştır. İngiltere, Rum sorununun Rusya'dan yana çözümlenmesini engellemek adına yaptığı bu girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine Rusya'ya bir diplomat göndermiş ve Rusya ile bir protokol imzalamayı başarmıştır. Petersburg protokolü ile iki ülke, Yunanistan'ın kurulması adına ilk adımı bu sayede atmıştır.[23]

Petersburg Protokolü, Yunanistan'ın bağımsızlığı sürecinde uluslararası diplomasi alanındaki ilk adım olmuştur. Avusturya, Metternich Sistemi'nin devamının sağlanmasından yana olduğu için protokole katılmamış, Prusya'da

[22] Mustafa Turan, "Avrupalı Devletlerin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı", *Tehcirin 100. Yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyanlar,* 18- 20 Aralık 2014, Diyarbakır, s. 344.
[23] Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara, s. 130.

protokole katılmayan devletler arasında yer almıştır. Fransa ise protokole katılarak kendisine karşı kurulan Kutsal Birliği parçalamayı amaçlamıştır.[24]

Bu protokole göre;

- İngiltere, Rusların da onayıyla Rumlar ile Osmanlı arasında arabuluculuk üstlenecek
- Kurulan yeni düzenin içindeki sınırlarda yaşayan Müslümanlar, başka yerlere taşınacak ve malları burada yaşayan halka satılacak
- Söz konusu iki devlet, Osmanlı aleyhine diğer devletin rızası olmadan tek taraflı hakimiyet kurmaya çalışmayacak ve yeni ticaret ayrıcalıklar elde etmek için çalışmalardan kaçınacak.

Babıali, protokolde alınan bu kararların kendisi açısından bir hükmü olmadığını belirtmiş ve herhangi bir dış devletin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına karşı çıkmıştır. Rusya, İngiltere'nin arabuluculuğunu kabul etmiş ve bölgedeki savaş durumunun Rusya'nın ticaretini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.[25] Osmanlı'nın, bölgedeki asilere karşı üstün duruma geçmesi ile birlikte bu duruşunu daha da kuvvetlendirmiş ve gelen bu önerilerin hepsine karşı çıkmayı sürdürmüştür. Osmanlı'nın bu duruşu sebebiyle protokol beklenen sonucu vermemiş ve Batılı devletler yeni bir oluşum düşüncesine girmişlerdir.

Petersburg Protokolü'nden bir netice alamayan İngiltere, Fransa ve Rusya bu kez Londra Protokolü olarak adlandırılan yeni bir sözleşme düzenleyerek Rumlarla Osmanlı arasında bir çözüm sağlamayı amaçlamışlardır. Bu sözleşmeye daha öncesinde olduğu gibi Prusya ve Avusturya'da dahil edilmek istenmiş fakat iki ülke de önceki protokolde olduğu gibi yine tarafsız bir tutum sergilemiştir. Bu protokolün meşru gösterilen yanı ise Rumların savaşı bitiren taraf olarak gösterilmesi ve bölgedeki savaş durumunun söz konusu ülkelerin ticaretlerini aksatması olarak belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu protokolü de dikkate almaması durumunda taraf devletlerin Akdeniz'e donanma çıkartacağı ve Rumlara yönelik gerçekleştirilen saldırıların bu şekilde durdurulacağı Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir.[26] Protokol

[24] Binark, a.g.e., s. 15.
[25] Binark, a.g.e., s. 15.
[26] Çetintaş, a.g.e., s. 100.

İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından 6 Temmuz 1827'de Londra'da imzalanmış ve Osmanlıya 30 gün süre verilmiştir. Avusturya büyükelçisinin imzalanan protokol hakkında Osmanlı'ya bilgi sızdırdığının öğrenilmesi sonucunda söz konusu ise süre 15 güne indirilmiştir. Protokolün maddeleri arasında; Osmanlı'nın protokolü kabul etmemesi halinde söz konusu ülkelerin Rumlara açıkça destek vereceği ve bölgede konsolosluklar açacağı belirtilmiştir.[27]

Osmanlı Devleti, Petersburg Protokolü'nün büyük çoğunlukla aynı maddelerini taşıyan bu protokole de karşı çıkmıştır ve söz konusu devletlerle herhangi bir savaş durumuna karşı orduyu hazır vaziyete geçirmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti, Londra Protokolü'nde alınan kararları iç işlerine karışma olarak değerlendirdiğinden bunu reddetmiştir. Bunun sonucunda İngiltere, Fransa ve Rusya, sözleşmede belirtildiği gibi Akdeniz'e donanma çıkarmıştır. Müttefikler karşısında Osmanlı-Mısır donanması nicelik ve nitelik olarak yetersiz konumda kalmıştır.

Müttefikler Navarin'i kuşatmış ve İbrahim Paşa'ya bir ateşkes önerisi sunulmuştur. İbrahim Paşa, bu teklifi Babıali'nin emri olmadığı sürece onaylayamayacağını belirterek reddetmiştir. Bunun üzerine müttefik gemileri Osmanlı- Mısır donanmasının hareket alanını kısıtlamış ve bölgeyi abluka altına almıştır. Mora'daki harekatın mutlak suretle durdurulması adına, üç ülkenin ortak kararıyla birlikte Osmanlı- Mısır donanması Navarin'de ateşe verilmiştir.[28] Bu gelişmelerden sonra Mehmet Ali Paşa, Mora'daki tüm askerlerini geri çekmeyi kararlaştırmıştır. Müttefiklerin bu duruma rıza göstermeyişi sonucunda başarısız olmuş fakat 3 Ağustos 1829 tarihinde Fransa ile yaptığı anlaşma ile birlikte birliklerini çekebilmiştir.

Navarin olayının şokunu atlatamayan Osmanlı, Rusya'nın kendisine savaş ilan etmesi ile daha da güç bir duruma düşmüştür. Rusya, Osmanlı'ya iki cepheden savaş açmış ve Ağustos 1829'da Erzurum'u, Ağustos 1829'da da Edirne'yi ele

[27] Serap Toprak, " Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 147.
[28] Gürel, a.g.e, s. 29.

geçirmiştir.[29] İngiltere, Rusya'nın tek taraflı hareket etmesinden rahatsız olmaya başlamış ve savaşta büyük avantaj sahibi olan Rusya'yı barışa zorlamaya başlamıştır. 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşması ile beraber savaş sona erdirilmiş ve bu antlaşma ile de Londra Protokolü'nde Osmanlı tarafından kabul edilmeyen hükümler kabul ettirilmiştir. Antlaşmanın 10. Maddesi gereğince Osmanlı, müttefiklerin 6 Temmuz 1827'de ve 22 Mart 1829'da aralarında yaptıkları sözleşmelere göre, bağımsız Yunanistan'ı tanıyacaktı. Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından sonra müttefiklerin aralarında yeni bir protokol düzenlenerek, 3 Şubat 1830'da imzalanmış ve böylece Yunanistan Devleti kurulmuştur. Osmanlı, bağımsız Yunanistan Devleti'ni 24 Nisan 1830'da resmen tanımıştır.[30]

2.2 Bağımsızlıktan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Dönemde Osmanlı-Yunanistan İlişkileri

Yunanistan, bağımsızlığını sağladıktan sonra Avrupalı güçlerin desteklediği biçimde Batılı tarzda bir devlet yapısı ve cumhuriyet kurmaya çalışmışsa da ülkenin ekonomik ve sosyal yapısından dolayı başarı sağlayamamıştır. Başarısız girişimlerin sonrasında Batılı devletlerin ortak kararıyla Prens Otto Kral olmuştur.[31]

Prens Otto, mutlak monarşi yanlısı olduğu ve halkın isteklerine kulak asmadığı için halk tarafından antipati ile karşılanmıştır. İngiltere ve Fransa bu dönemde anayasal düzeni desteklemişlerse de Otto bu dönemde, iki ülkenin bu düşüncesinden uzak bir yönetim sergilemiştir. 1843 yılında Kral Otto'ya karşı bir askeri darbe girişimi sonrasında Kral anayasayı kabul etmiştir. Yine de sınırlı olan bu anayasa ile birlikte Kral geniş yetkilere sahip olmuş ve anayasal hareket ülke içinde herhangi bir değişimi doğurmamıştır.[32] Otto, bu 1854-56 yıllarında meydana gelen Kırım Savaşı'na Rusya'nın yanında katılmayı düşünmüş fakat Batılı devletlerin sert tutumu ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı bu düşüncesini uygulamaya geçirememiştir.

---

[29] Aynı yer.
[30] Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Cilt 6, Sayı 6, 1995, s. 197.
[31] Sedat İlhan, *Türk Yunan İlişkileri,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989, s. 22.
[32] Toprak, a.g.e., s. 2862.

Kral Otto'nun tahttan indirilmesinden sonra garantör devletler olan Fransa, İngiltere ve Rusya'nın önerileri doğrultusunda I. George, Yunanistan'ın yeni kralı seçilmiştir. I. George, 1844 yılında yeni anayasayı kabul etmiş ve daha özgürlükçü bir tutum sergilemiştir. I. George'un gelmesiyle beraber de Yunanistan siyaseti yine de istenilen istikrara kavuşamamış ve bu dönemde birçok hükümet değişikliği olmuştur.[33] Anayasa'nın kabul edildiği sene Yedi Adalar, İngiltere tarafından Yunanistan'a verilmiştir. Yunanistan, bu süreçten sonra da Osmanlı'ya karşı sürekli toprak kazanımı isteğinde olmuş ve sınırlarını Osmanlı aleyhine genişletme çabalarına devam etmiştir.

Bu çabalardan ilki Girit'in Yunanistan'a bağlanması yolundaki girişimler olmuştur. 1821'de Mora'daki Rum ayaklanması kısa süre içinde Girit'e de sıçramış ve bu ayaklanma bastırılmıştı. Bu ayaklanma denemesinden sonra 1830 ve 1840 yıllarında iki defa daha ayaklanma gerçekleşmiş ve bu ayaklanmalar da bastırılmıştır. Yedi Adaların Yunanistan'a bağlanmasından sonra, Yunanistan, Girit'in de kendine bağlanması adına bölgede 1866 yılında bir ayaklanma daha başlatmak istemiştir. Bölgedeki halk kışkırtılmış, papaz ve öğretmenlerin yönlendirmeleri sonucunda yeniden bir isyana başlamıştır. Yunanistan, ayaklanma ile beraber yeni bir hükümet kurulduğunu ve adanın kendine bağlandığını ilan etmiştir. Osmanlı, isyanın bastırılması için bölgeye müdahale etmek istemişse de Rusya ve İngiltere bu müdahaleye engel olmuştur. İki devlet adanın özerk bir yapıya sahip olması önerisini Osmanlı'ya bildirmiş ancak bu teklif Osmanlı'dan ret cevabı ile karşılanmıştır. Osmanlı, bölgede ıslahat çalışmalarına girişmiş ve Girit özerk bir yapıya kavuşturulmuştur.[34] Yine de halk memnun edilememiş ve bu konunun görüşülmesi için 9 Ocak 1869 tarihinde bir konferans düzenlenmiştir. Girit'in özerkliği 1897 Osmanlı-Yunan savaşından sonra büyük güçler tarafından ilan edilmiştir. Girit, artık Osmanlı himayesinde tarafsız bir eyalet haline gelmiştir. Osmanlı idaresinde kalmak istemeyen Girit Meclisi, 5 Ekim 1908 tarihinde adanın Yunanistan'a bağlandığını

[33] Damla Demirözü, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 35-36, 2005, s. 292.

[34] Erdoğan Yeğen, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı-Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara, s. 292.

ilan etmiştir.[35] Girit, 1912 yılına kadar hukuki yönden Osmanlı idaresinde kalmıştır ve Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı tarafından Girit'in Yunanistan'a ilhakı kabul edilmiştir.

Yunanistan sınırlarını, Osmanlı aleyhine genişletme çabalarını bu dönemde her fırsatta değerlendirmeye çalışmıştır. Bunlardan bir diğeri ise 1877-78 yıllarındaki 93 Harbi olmuştur. Yunanistan, Osmanlı ile Rusya arasındaki bu savaş durumunda toprak kazanımı için Epir ve Teselya'da isyanlar çıkarmaya çalışmıştır. Berlin Kongresi'nde, Yunanistan'ın bazı bölgeleri ilhak teklifi, batılı devletler tarafından protokolün maddelerinde arabuluculuk maddesi ile resmileştirilmiştir. 24. Madde uyarınca Yanya, Tırhala, Preveze ve Galos bölgeleri Yunanistan'a bırakılmıştır. Yunanistan ilerleyen süreçte toprak taleplerini yinelemiş ama Osmanlı tarafından bu istekler geri çevrilmiştir. Berlin Kongresi gereği arabulucu ülkeler konuya dahil olmuş ve iki devlet arasındaki sınırı belirleyen antlaşma 24 Mayıs 1881'de imzalanmıştır. Antlaşma ile Teselya, Yunanistan'a bırakılmıştır. AncakYunanistan'ın Osmanlı aleyhinde sınırlarını genişletme çabaları daha sonraki yıllarda da sürecektir.[36]

313 Harbi olarak da adlandırılan ve Etnik-i Eterya[37] cemiyetinin 1895 yılında Girit'te başlattığı ayaklanmaya Osmanlı Devleti'nin müdahalesinden sonra 1897'de patlak veren Osmanlı-Yunanistan savaşı, Yunanistan'ın toprak kazanımı sağladığı bir diğer gelişme olmuştur. Osmanlı, Yunanistan'ı bu savaşta ağır bir yenilgiye uğratsa da büyük güçlerin müdahaleleri sonrasında istediği sonucu alamamıştır. Teselya'yı bu savaşta ele geçirmesine rağmen geri Yunanistan'a bırakmış ve Girit, 1897 yılında oluşturulan düzenleme ile birlikte fiili olarak Yunanistan'a bırakılmıştır. Girit'in tamamen Yunanistan'ın hakimiyetine girmesi Balkan Savaşlarından sonra gerçekleşmiştir.[38]

---

[35] Aynı eser, s. 293

[36] Uçarol, a.g.e., ss. 214-228.

[37] Etnik-i Eterya, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1830 tarihinden sonra Filik-i Eterya'nın ardından Yunan ordusu içerisindeki şahısların öncülüğü doğrultusunda kurulmuştur. Bu örgüt Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Selahattin Salışık, Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, ss. 143-188.

[38] Kamran İnan, "Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara, s. 94.

Balkan Savaşları ile Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden toprak kazanımları devam etmiştir. Osmanlı Devleti, bu savaşta ordusunu iki cepheye ayırmak zorunda kalmış ve bundan dolayı Yunan kuvvetlerinin başarısı kaçınılmaz olmuştur. Yunan ordusu, 8 Kasım 1912'de Selanik, 21 Ekim 1912'de Limni ve ilerleyen süreçte Semadirek, Gökçeada, Psara, Bozcaada, Nikarya, Taşöz, Midilli ve Sakız adalarını ele geçirmiştir. Savaş sonunda imzalanan antlaşma ile de Osmanlı Devleti, Girit Adası'nı hukuki anlamda Yunanistan'a bırakmıştır

II. Balkan Savaşı ile de Yunanistan, dolaylı da olsa Osmanlı'dan toprak kazanımlarına devam etmiştir. Bu savaşta Selanik'ten sonra Kavala'yı da sınırlarına katan Yunanistan, Osmanlı ile 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma uyarınca Osmanlı, Yunanistan'ın toprak kazanımlarını ve Girit'in Yunanistan'a ait olduğunu kabul etmiştir.[39]

Balkan Savaşları sonucunda Yunanistan'ın yüz ölçümü yaklaşık 2 kat artmıştır. Nüfus da buna bağlı olarak 2 milyon seviyelerinden 4 milyon seviyelerine ulaşmıştır.[40]

Yunanistan'da Venizelos başa geldikten sonra, I. Dünya Savaşı ile birlikte savaş ortamının oluşmasıyla Megali İdea[41] düşüncesi uygun hale geldi. Venizelos, Megali İdea'nın en büyük taraftarlarındandı ve Osmanlı'nın paylaşılacağı bir savaşta bu ülkünün gerçekleştirilmesi adına savaşta yer almaya çalışıyordu. Ancak Kral Kostantin'in Alman yanlısı bir tutum sergilemesi sebebi ile Yunanistan halkı bu dönemde düşünce olarak ikiye ayrılmıştır. Konstantin, Balkan Savaşlar'ında kazanılan toprakların savaşa girmeyerek korunması gerektiğini savunurken, Venizelos ise bu harple birlikte Yunanistan'ın hakkı olduğunu düşündüğü Anadolu topraklarını Yunanistan'a katabileceğini savunmuştur.[42]

---

[39] Aynı yer.
[40] Gürel, a.g.e., s.33
[41] Megali İdea, Yunanca büyük ülkü manasına gelmektedir. Yunanlılar, merkezi İstanbul olan Bizans İmparatorluğunun eski sınırlarının dahil olduğu Doğu Roma İmparatorluğunu yeniden kurmayı hedeflemiştir. Daha detaylı bilgi için Bkz. Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 41, 2008, ss. 105-123.
[42] Suat A. Bilge, Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, ss. 14-15.

İtilaf Devletleri, Yunanistan'ın Osmanlı'nın tarafsızlığını bozmadığı sürece taraf olmasını istememiştir fakat Balkan Savaşlarında bölgede analiz yapmak için gönderdiği Buxton kardeşlerin raporları sonucunda fikrini değiştirmiştir.[43] Çanakkale cephesinin açılması düşüncesi ile beraber Yunanistan'ın savaşa girmesi fikri ağır basmış ve Yunanistan'a savaşa girmeleri halinde İzmir ve çevresinin vaat edilmiştir.

Genelkurmay Başkanı Metaksas'ın raporlarında Yunanistan'ın planlarının uygulanamayacağının belirtilmesine rağmen Venizelos, Yunan kamuoyunu savaşa girmeye razı etmeye çalışmıştır. İngiltere'nin direktifleri doğrultusunda Venizelos, tarafsızlık durumunun bitmesi adına eski başbakanların da dahil olduğu iki şura düzenlemiştir. İki şurada da istekleri kabul görmeyen Venizelos, 6 Mart 1915'te istifa etmiştir. Savaşa girilmesi konusunda olumsuz rapor veren ve Yunanistan'ın savaşa girmesi durumunda istifa edeceğini belirten Genelkurmay Başkanı Metaksas'ın da istifasını vermesi ile Yunanistan iç siyaseti daha da karmaşık bir hal almıştır. [44]

İtilaf ve İttifak Devletlerinin Yunanistan topraklarını işgal edip üs olarak kullanması ihtimali, Yunanistan'da yaşanan hükümet değişimlerinin getirdiği karmaşa, Selanik ve Atina merkezli iki yapının ortaya çıkması, Konstantin'in krallığının düşürülüp yerine Aleksander'ın getirilmesi ve son olarak ülke genelinde Venizelos destekçilerinin artması Yunanistan'ın savaşa gireceği ortamı hazırlamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmelerin sonucunda Yunanistan, 27 Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne, 1 Temmuz 1917'de ise Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın bitişiyle Yunanistan, Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in işgal edilmesi fikri ilk sırada olmak kaydıyla beklentilerini İtilaf Devletleri'ne sunmuştur. Venizelos, bu düşüncesini, İtilaf Devletleri'nin desteğini alabilmek için de self-determinasyon ve Wilson ilkelerine dayandırmıştır. Ayvalık, Soma, Kırkağaç gibi birçok şehir Yunanistan'a verilmiş ve İzmir'in işgali için İtalya'nın itirazına rağmen uygun ortam sağlanmıştır. Alınan bu kararlar neticesinde

[43] Orhan Turan, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusu'nun İzmir'e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi,* Cilt 18, Sayı Özel, 2018, ss. 116.
[44] İsmigül Çetin, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na Girişi, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* Cilt 15, Sayı 59, 2018, ss. 180-183.

Yunanistan 17 Mayıs 1919'da Batı Anadolu'nun işgaline başlamış fakat bu durum karşı tarafta bir milli mücadele tepkisi ile karşılanmıştır.

2.3 Kurtuluş Savaşı Sonuna Kadar Olan Dönemde Türk-Yunan İlişkileri

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile fiili savaş durumuna son veren Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile birlikte topraklarını açık hedef haline getiren bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle doğudaki vilayetler için geçerli olan bu durum Yunanistan'ın işgal ettiği ve yıllardan beri Megali İdea fikrinin gelişebilmesi için hedeflenen bölgelerde de geçerli olmuştur. Küçük Asya olarak tanımlanan bu bölgedeki Yunanistan'ın işgalleri, Türkiye'nin kuruluş ve kurtuluşunun fitilini ateşlemiştir.

Yunanistan'ın, topraklarına katmayı planladığı bölgelerde Milli Mücadele Hareketi ilk safhada İzmir ve çevresinde kendini göstermiş ve daha sonrasında tüm yurda yayılmıştır.[45] 15 Mayıs 1919'da Yunanistan, ABD ve İngiltere'nin de onayıyla İzmir'e asker çıkartmış ve Yunan ordusu Rum yerli halk ile birlikte Türklere karşı ağır uygulamalarda bulunmuştur. İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetleri, 19 Mayıs'ta Urla'yı, 20 Mayıs'ta Çeşmeyi, 25 Mayıs'ta Manisa'yı, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 4 Haziran'da Akhisar'ı ve 12 Haziran'da Bergama'yı işgal etmiştir.[46]

İşgallere karşı Türk halkı tepkisiz kalmamış ve düzenli ordudan önce bölgede yine karşı direniş hareketlerine girişmiştir. Bu direniş örneklerinden birisi Hasan Tahsin ve Köprülü Kazım'ın eli silah tutanları bilinçlendirerek işgale karşı mücadeleye destek vermeye çağırmasıdır. Şevket Turgut Paşa, işgallere karşı dağıtılmış vaziyette olan 17. Kolordu'yu tekrar toparlamaya çalışmış ve bu doğrultuda Albay Bekir Sami'yi çalışmalar yapmak adına bölgeye göndermiştir.[47] Bu direniş çalışmalarının haricinde, Kuvay-ı Milliye de işgallere karşı hamleler gösterse

[45] Turan a.g.e., ss. 120-121.
[46] Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişlemeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, 2002, s. 136
[47] Taner Aslan, "Arşiv Vesikalarına Göre Batı Anadolu'da Yunanlılara Karşı Kazanılan Askeri Başarılar Karşısında Duyulan Memnuniyete Dair Yazışmalar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt *7*, Sayı 16-17, 2008, s. 42.

de, düzenli ordudan uzak olan bu yapı düşman birliklerine karşı net ve organize bir direniş gösterememiştir. Kuvay-ı Milliye'nin de işgallere karşı başarısız savunma girişimlerinin ardından bölgede düzenli orduya kesin ihtiyaç duyulduğu konusunda ortak görüşe varılmıştır.

İşgallere karşı direnişlerin düzensiz ordu ile netice vermemesi sonrasında Mustafa Kemal, Batı Cephesi için TBMM'ye düzenli ordu kurulması teklifinde bulunmuştur.[48] Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet Paşa getirilmiş ve Eskişehir'de düzenli ordu kurma çalışmalarına başlanmıştır. Bu sırada Yunan işgali Bursa'ya kadar genişlemiştir. Yunanistan, askeri ilerlemesini sürdürmek için hem Eskişehir üzerine hem de Afyon üzerine yeni harekatlar başlatmıştır. Düzenli ordunun kurulması ile birlikte karşı direniş hareketi sonuç vermeye başlamış ve Eskişehir dolaylarında Türk ordularıyla karşı karşıya gelen Yunan kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmış ve Bursa'ya kadar gerilemiştir.[49]Tarihe I. İnönü zaferi olarak geçen bu savaşın ardından İtilaf Devletleri, Londra'da bir konferans düzenlemişlerdir. Türk yetkililer bu konferansta zaferin de verdiği özgüven ile İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi için yaptığı zorlamalara boyun eğmemişler ve kesin bir suretle antlaşmayı reddetmişlerdir.[50] Londra Konferansı'ndan ne Yunanistan ne de İtilaf Devletleri istediklerini elde edememişler ve Yunan ordusu Türk kuvvetlerine karşı bir harekat daha düzenlemiştir. 27 Mart 1921'de batı cephesinde Türk ordusu, Yunanlılara karşı atağa başlamış ve buradan da zaferle ayrılmıştır. Art arda kazanılan başarılarla birlikte halkın bağımsızlığa karşı inancı artmıştır.[51]

Afyon'un kurtuluşu sonrası kolordu karargahı Afyon'a taşınmış ve karşı atağın hızlı bir şekilde devam etmesi kararı alınmıştır. 8 Nisan 1921 gecesi Türk kuvvetleri desteği beklemeden Yunan kuvvetlerine saldırıya geçmiş ve 5 gün süren çatışma sonrası Yunan ordusu Aslıhan'a kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Yıpratma

---

[48] Aynı eser., s. 43.
[49] Ahmet V. Ecer, "İkinci İnönü Zaferinin Türk Milletine Kazandırdığı Moral Güç", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 15, Sayı 44, 1999, s. 654.
[50] Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi,* Kadri Mustafa Orağlı (Çev.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 113.
[51] Sadi Irmak, "İkinci İnönü Zaferinin Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 17, 1990, s. 379.

savaşı niteliğinde gerçekleştirilen savaş sonrası Refet Paşa önderliğinde Türk ordusu ilerlemesine devam etmiştir.[52]

İnönü ve Dumlupınar Savaşı sonrası işgalci kuvvetler işgal ettiği bölgelerden geriye çekilmeye başlamışlardır. Kütahya-Eskişehir Muharebesi, İnönü Savaşları'nın aksine Türk ordusu açısından ağır kayıpların yaşandığı bir savaş olmuştur ve Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş sırasında Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1921'de TBMM kararıyla başkomutan seçilmiştir. 23 Ağustos 1921'de Sakarya'da karşı karşıya gelen iki kuvvet arasında kanlı çatışmalar sürmüştür. 22 gün süren, 100 km uzunluğunda bir cephede yapılmış olan ve Kurtuluş Savaşı açısından önemi çok büyük olan Sakarya Meydan Muharebesi, 13 Eylül 1921'de Yunanlıların Sakarya nehrinin doğu tarafını tamamen terk etmesiyle sonuçlanmıştır.[53]

İnönü Savaşları sonrasında kayıplarla içinde çatlaklar oluşmaya başlayan, Sakarya Muharebesi ile taarruz gücü kırılan Yunan ordusu, bu olaylar sonrasında hedeflerinin gerçekleşebilmesi adına İstanbul'un işgal edilmesi teklifini İtilaf Devletleri'ne iletmiştir. Yunanistan'ın bu teklifi müttefikler tarafından reddedilmiş ve İngiltere öncülüğünde TBMM'ye bir barış teklifi yapılmıştır.[54] Müttefiklerin teklifi kabul etmeyişi ile beklediği desteği bulamayan Yunanistan, bu duruma ek olarak 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'da Türk askeri birlikleri karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştır. 4 gün boyunca Yunan mevzilerini dağılmasını sağlayan 5. Süvari Kolordusu Yunan birliklerini üç yandan kuşatmış ve Yunan kuvvetlerine manevra alanı bırakmamıştır.[55]Türk ordularının yoğun tarruzu karşısında Yunan orduları geri çekilmeye başlamış ve tüm Yunan birlikleri dağınık halde İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştır.

---

[52] Yavuz Ercan, "Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları" *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 25, 1981, s. 53.
[53] a.e., s. 378.
[54] İhsan S. Balkaya, "Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezninde Barış Girişimleri ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 19, Sayı 57, 2003, s. 1120.
[55] Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 58, 2004, s. 223.

Atatürk'ün düşmanın İzmir'den de temizleme düşüncesi ile orduların hedefi İzmir olmuş ve Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girmiştir. Yunan ordusunun İzmir'e çıkışını sevinç gösterileriyle karşılayan Rumlar da bölge halkının tepkisinden çekinmiş ve İzmir'e doğru kaçmak zorunda kalmıştır. Çok sayıda sivilin bölgeye gelmesi ile birlikte askerlerin arasında yaşanan çatışmalarla İzmir karışmış ve şehirde panik havası oluşmuştur. Yunan savaş gemileri Türk ordusunun bölgeye gelişi ile limanlardan ayrılmıştır ve bu sayede Milli Mücadelenin en önemli ayaklarından biri olan İzmir kurtarılmıştır.[56] Bu süreçten sonra İzmir, tekrardan Türk himayesine girmiş olsa da şehir de çıkan yangın şehrin büyük bir yıkıma uğramasına sebep olmuştur. Türk-Yunan savaşı bu savaşla sona ermiş ve iki ülke arasında sorunların çözümü adına bu süreden sonra diplomatik yollar seçilmiş ve Yunanistan'ın Megali idea fikri, Türk ordusunun galip gelmesi ile başarı sağlayamamıştır.

Yunan ordusunun Anadolu topraklarından atılmasından sonra, 3 Ekim 1922'de Mudanya'da bir ateşkes konferansı toplanmıştır. Konferansta, TBMM hükümetini İsmet Paşa temsil ederken, General Harrington Büyük Britanya'nın, General Charp Fransa'nın, General Mombelli ise İtalya'nın temsilciliğini üstlenmiştir.[57] Yunanistan, konferansta yer alamamasına rağmen konferansta alınan kararları antlaşma metninin kabulünden 3 gün sonra imzalamıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'na göre; Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş sona erdirilmiş, Trakya Türkiye'ye bırakılmış, Meriç Nehri iki devlet arasında sınır olarak belirlenmiş, Yunanlıların 15 gün içinde Trakya'yı boşaltacağı, bölgenin 1 ay içinde Türkiye'ye teslim edileceği konusunda mutabakat sağlanmış ve Türkiye'nin bölgede en fazla 8000 kişilik bir jandarma kuvveti bulundurabileceği belirtmiştir.[58]

2.3.1 Lozan Görüşmeleri

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile büyük güçlere karşı ilk başarısını elde eden Türkiye, Lozan Barış Konferansı ile bu başarıyı bir üst basamağa taşımayı

[56] Melek Fırat, 1919-1923 Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 192.

[57] Orhan Hülagü, "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 13, Sayı 39, 1997, s. 763.

[58] Antlaşma metninin tamamı için Bkz. http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/4-1922_Mudanya.pdf, (02.08.2018).

hedeflemiştir. Türkiye, yapılacak bir barış görüşmesinin İzmir'de olması gerektiğini savunmuşsa da bu isteğini diğer devletlere kabul ettirememiş ve 20 Kasım 1922'de Lozan'da görüşmeler başlamıştır.[59] Türkiye'yi temsil eden heyetin başında İsmet İnönü yer alırken Yunanistan'ı temsil eden heyetin başında Venizelos görev yapmıştır.

Konferans'ta ele alınan ilk konulardan biri Türkiye'nin sınırları konusu olmuştur. Bu konu Trakya sınırı da dahil olmak üzere Lord Curzon'un başkanlığında oluşturulan Ülke ve Askerlik Komisyonu tarafından ele alınmıştır. Türkiye'nin konu hakkındaki görüşü, sorunun Misak-ı Milli çerçevesinde çözülmesi ve Batı Trakya'da plebisit yapılması olmuştur. Yunan tarafı ise Batı Anadolu'ya yapılan çıkarmanın meşruluğunu kanıtlamaya çalışmış ve Türkiye'nin bölgelerden Rumları uzaklaştırdığını belirtmiştir. Tartışmaları 25 Kasım 1922'ye kadar süren bu konu başlığı, çözüme kavuşturulamaması sebebi ile geçilmiş ve Ege Adaları konusu tartışılmıştır.

Ege Adaları konusunda Türk tezleri, adaların Batı Anadolu'nun bir devamı olduğu ve Anadolu'nun güvenliği açısından Ege Adaları'nın önemli olduğu görüşü çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu konuda Yunan tezi ise, adadaki yerlilerin büyük çoğunluğunun Rum olması sebebi ile adaların Yunanistan'a ait olması gerektiği temelinde şekillenmiştir.[60]

İki devletin uzun yıllar sorun yaşamasına sebep olacak Mübadele sorunu da Lozan'da ele alınmış ve hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasına karar verilmiştir. Venizelos, iki ülke arasında yapılacak bir nüfus değişiminin isteğe bağlı olması gerektiğini belirtmiştir. Venizelos'un bu tutumunda, İstanbul Rumlarının mübadeleye tabi olması halinde Yunanistan'da ortaya çıkabilecek kaos ortamı etkin rol oynamıştır. Mübadeleye tabi olacak kesimin belirlenmesi konusu da sorunun hızlı çözülememesinde büyük etken oluşturmuştur.[61]

---

[59] Yılmaz Altuğ, "Atatürk ve Lozan Barış Konferansının İlk Devresi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 4, Sayı 11, 1988, s. 418.
[60] Vahdet Keleşyılmaz, "Türk-Yunan Anlaşmazlıklarının Kökeni ve Önemi Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 26, Sayı 46, 2000, ss. 282-283.
[61] Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesi'nin Öteki Yüzü,* 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 116.

Mübadelenin başlaması konusu, ilk yapılan görüşmelerde başarıya ulaşan başlıklardan olmuştur. Sivil tutsakların ve savaş tutsaklarının da geri verilmesi konusunda da anlaşmaya varılmış ve iki devlet arasında 30 Ocak 1923'te Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protkol ile Sivil Tutsakların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk- Yunan Antlaşması imzalanmıştır. Uzlaşıdan uzak olan devletlerin tutumları sebebiyle görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır.

İkinci aşamadaki görüşmeler 23 Nisan 1923'te başlamıştır. İki devlet adamı Venizelos ve İsmet İnönü, ilk görüşmelerde halledilemeyen sınır ve tazminat konuları sebebiyle yine karşı karşıya gelmiştir. Sınırın saptanması konusundaki Türk tezi; Meriç Nehri'nin ortasının esas alınması olmuştur. İngiltere temsilcisi Sir H. Rumbold, Meriç'in sol kıyısının sınır çizgisi olarak kabul edilmesi gerektiğini ve nehir ortasının sınır ayrımında sorun teşkil edebileceğini belirtmiştir.[62]

İkinci önemli konu olan tazminat konusu ise Yunanistan temsilcisi Venizelos'u en çok zorlayan konulardan biri olmuştur. Yunan Askeri Komitesi, o dönemde Yunanistan'da iktidarı elinde bulundurmaktaydı ve bu dönemde Lozan'daki temsilcisi Venizelos'a ağır baskılar yapıyordu. Venizelos, İsmet İnönü'ye komitenin baskısından bahsetmiş ve görüşmelerde kendisinin de barıştan yana olduğunu belirtmiştir. Bu süreçte Venizelos ve İsmet İnönü birbirlerine karşı dostça tavırlar sergilemişledir.[63] Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde vurgulanacak olan ana temanın ilk tohumları bu görüşmelerde atılmıştır. Venizelos'a uygulanan bu baskılara bir yenisi Yunan Askeri Komitesi'nin Aleksandris'i görüşmelere göndermesi olmuştur. Aleksandris, Venizelos'un son dönemdeki tutumunun aksine daha sert bir tavırdan yana olmuş ve tazminat durumunda gerekirse Yunanistan'ın yeniden bir savaşa girebileceğini her fırsatta vurgulamıştır.[64] İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, yeni bir savaş durumuna uzak olması Yunan heyetinin bu tutumunu değiştirmesine sebep olmuştur.

---

[62] Bakın Oran, Lausanne Barış Antlaşması, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 223.

[63] Çağla D. Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış Venizelos'un Dünyasında Lozan", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 29, 2014, s. 162.

[64] Aynı eser, s. 161.

Türkiye'nin savaş tazminatı talebine karşılık Müttefikler, Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verilmesi fikri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Müttefikler, barış görüşmelerinde olası yeni bir kesintinin yeni çatışmalar doğurabileceği endişesini İsmet İnönü'ye iletmiştir. Bu düşünce İsmet İnönü'nü tarafından da kabul edilmiş ve Yunanistan tazminat olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakmıştır.[65] Tazminat konusunda İsmet İnönü'nün bu öneriyi kabul etmesi hükümetin tepkisine yol açmıştır. Lozan Barış Konferansı 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir.

Yunanistan'ın ayaklanmalar ve Batılı kuvvetlerin desteği ile toprak kazanımlarının yarattığı savaş ortamı, Türkiye'nin Batı Anadolu'da işgallere karşı gösterdiği tepkinin getirdiği çatışma ortamının doğması Lozan Barış Görüşmeleri ile bitirilmiştir. İlerleyen süreçte iki devlet de sorunlarını masada halletmeyi kendilerine görev edinmişler, zaman zaman çatışmanın eşiğine gelinse de iki taraf da bu durumdan kaçınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gergin bir hava oluşsa da sorunların çözümünde iki devletin de fedakarlıklarda bulunması Türkiye ile Yunanistan arasındaki barış sürecinin temelini oluşturmuştur.

[65] Binark, a.g.e., s. 33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GERİLİMDEN YAKINLAŞMAYA (1923-1929)

3.1 Dönemin Özellikleri

3.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı

Bu dönemde uluslararası sistemde devletler statüko yanlısı ve revizyonist olarak ayrılmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşı kaybeden devletlere ağır antlaşmalar imzalatılmış ve bunun sonucunda bu devletler ekonomik ve siyasi istikrarsızlık içine girmişler aynı zamanda bu devletlerin halkları ulusal gururun kırılması gibi ağır bir psikolojik çöküntü de yaşamıştır. Bu süreç Locarno Dönemi olarak adlandırılmış; devletler, savaşı lanetleyerek ve Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu dramatik olayların bir kere daha yaşanmaması için, barışın ve statükonun korunması adına konferanslar gerçekleştirmiş ve çeşitli çatışma önleyici mekanizmalar oluşturmaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan Başkanı Wilson'un toptan bir silahsızlanmaya gidilmesi teklifi uygulanamamıştı, devletler bu dönemde toptan olmasa da en azından silahların azaltılması gibi önleyici mekanizmalarla barışı koruma çalışmalarına devam etmişlerdir. Bu dönemde dünya genelinde yaşanan 1929 Ekonomik Buhranı da devletlerin büyük krizlerle karşılaşmasına sebep olmuştur. Ekonomik krizler iç politikada hükümetler adına büyük sorunlara yol açmış, dolayısıyla da devletlerin revizyonist tutum izlemesi için başka bir sebebi doğurmuştur.

3.1.1.1 Barışın Korunması ve Sürdürülmesine Yönelik Çabalar

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler, bir daha savaş ortamının oluşmaması için iki savaş arası dönemde barış antlaşmaları ile statükoyu korumayı amaçlamışlardır. Galip devletler, mağlup devletlere ağır antlaşmalar imzalatmış, sert tedbirler almış ve bu sayede revizyonist hareketleri engellemeye çalışmışlardır.

İlerleyen yıllarda bunun sonuç vermeyeceği ortaya çıkmışsa da aksine Avrupa'daki dengenin bozulacağını anlayan galip devletler, barış antlaşmaları ile bu durumu sürdürmeyi hedeflemişlerdir.

Avrupalı devletler, güvensizlik ortamı içerisinde silahlanmaya devam etmeye kendilerini mecbur hissetmişler ve bu durum, büyük savaştan sonra güven ortamını tam tersine daha da bozmuştur. İngiltere, Almanya ile Fransa arasındaki rekabeti sona erdirmek, Fransa'nın Almanya'yı bir tehdit olarak görmesini engellemek adına Chamberlain önderliğinde bir çalışma başlatmıştır. İngiltere hem bu sayede iki devlet arasındaki sorunları halletmiş hem de Avrupa'da kalıcı barışı sağlamış olacaktı. İngiltere'nin önderliğinde Fransa, Belçika, Almanya, Polonya ve Çekoslavakya, 5-16 Ekim 1925 tarihlerinde İsviçre'de bir konferans düzenleme kararı almışlardır.[66]

Locarno Konferansı, Avrupa'da kendini tehdit altında veya tedirgin olarak hisseden devletlerin yeniden sulh içinde rahatça yaşamasını sağlamak, Versailles Barış Antlaşması ile düzenlenmeye çalışılan fakat başarısız olunan, silahsızlanma, ortak güvenlik, eşitlik, barışın bölgede yeniden tesisini inşa etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferans, ülkeleri her ne şart altında olursa olsun, sorunların çözümü için savaşı değil diplomasi yollarını kullanmaya teşvik etmesi bakımından büyük önem taşımıştır.

Konferans sonrasında imzalanan Locarno Antlaşması, Fransa'nın Almanya'ya karşı duyduğu endişelerin azalmasını sağlamıştır. Antlaşma gereği, Almanya batı sınırlarını ihlal etmeyeceğinin garantisini vermiş ve Ren bölgesi askerden arındırılmıştır.[67] Konferansta belirtildiği gibi devletler, ikili sorunların hakemlik antlaşmaları ile çözmeyi hedeflemiş ve bu doğrultuda çalışmalar yaparak bölge barışının sağlanması adına gayret göstermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin sorunlarını savaş yoluyla değil diplomasi yoluyla çözmesi adına atılmış bir diğer önemli adım Briand Kellogg Paktı'dır. Bu pakt, savaşı yasaklayan bir belge olması sebebiyle büyük önem

[66] Erkan Cevizliler- Ali S. Öncü, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı", *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2013, s. 307.
[67] a.e., ss 317-320.

taşımaktadır. Fransız Dışişleri Bakanı Briand'ın, ABD Dışişleri Bakanı Kellogg'a iki taraflı bir saldırmazlık paktı önerisi sonrasında, Kellogg'un böyle bir pakta birçok ülkenin dahil edilmesi gerektiği fikriyle başlayan Pakt, uluslararası kamuoyunun da vermiş olduğu destekle birçok ülke tarafından kabul gören bir antlaşma niteliğine bürünmüştür. Briand-Kellogg Paktı, Japonya, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya gibi büyük devletlerin de içinde bulunduğu toplam 15 ülke tarafından 27 Ağustos 1928'te imzalanmıştır.[68]

Antlaşmanın birinci ve ikinci maddelerinde, taraf devletler savaşın sorunların çözümü yolunda bir yöntem olmaktan çıkarılması gerektiği ve problemlerin barış yoluyla çözülmesi gerektiği konusunda uzlaşmaya varmışlardır.. Üçüncü maddede ise gerekli şartları kabul eden diğer devletlerin de pakta katılabileceklerini belirtmiştir. Briand-Kellogg Paktı, savaşın sadece meşru müdafaa, tedbir, sözleşmeyi kabul etmeyen devletlere karşı olarak ve sözleşmeye aykırı hareket edilmesi durumunda kullanılabileceğini kabul etmiştir.

Türkiye ve Yunanistan, pakt içinde kurucu üyeler tarafından yer almasa da paktın genişleme sürecinde ABD tarafından davet edilmişlerdir.[69]

Briand-Kellogg Paktı, kısa vadede devletlerin revizyonist politikalarını engelleyici bir unsur olarak ortaya çıksa da, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının getirmiş olduğu sancılı süreç sonrasında etkisini kaybetmeye başlamıştır. Devletler, ekonomik sıkıntıların yarattığı gerilimle, dış politikalarını yeniden şekillendirmişlerdir. Japonya'nın 18 Eylül 1931'de Çin'e, İtalya'nın 3 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırması sonucu Milletler Cemiyeti'nin tasarruflarının yetersiz kalması, devletlerin Briand-Kellogg Paktı'nı sorgulamasına ve barışa inancın azalmasına sebep olmuştur.

3.1.1.2 Silahsızlanma Çabaları

1921 Washington Konferansı[70] ile ağır zırhlı gemilere sınırlandırılma getirilmiş olması, devletlerin diğer küçük savaş gemilerine önem vermesine sebep

[68] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990),* 7.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991. s. 222.
[69] Dilek, a.g.e., 152.

olmuştur. ABD, Japonya ve İngiltere arasındaki bu silahlanma yarışına son verilebilmesi için Cenevre'de bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

ABD Başkanı Coolidge, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya'ya 10 Şubat 1927 tarihinde Cenevre'de bir konferans toplanması için davette bulunmuştur. İngiltere ve Japonya bu teklifi olumlu karşılarken, İtalya ve Fransa görüşmelere katılımcı statüsünde değil, gözlemci statüsünde katılacağını belirtmiştir.[71] 20 Haziran 1927'de başlayan konferansın ilk oturumunda küçük zırhlılara sınırlandırma konusu görüşülmüşse de anlaşma sağlanamamış ve konferans dağılmıştır.[72]

3.1.1.3 1929 Dünya Ekonomik Buhranı

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, New York borsalarındaki hisse senetlerinin yüksek miktarda değer kaybından dolayı Wall Street Borsası'nda çöküş ile başlamıştır.[73] Tüm dünyada etkisi net şekilde görülen bu krizin alt yapısında, Birinci Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisini bozması en belirgin unsur olmuştur. 1921'de devletler savaşın etkisi ile bir ekonomik kriz geçirmiş fakat bu 1929 krizi kadar sarsıcı olmamıştır. Ülkelerde işsizliğin artması, üretimdeki hızlı düşüş, büyük devletlerin krize karşı herhangi bir savunma mekanizması geliştirememesi, devletlerin bu krizden yüksek oranda etkilenmesine ve bunun sonucunda barış ortamının bozulmaya başlamasına sebep olmuştur.[74]

Tüm dünyada etkisini gösteren ekonomik kriz, devletlerin siyasal sistemlerini de etkilemiştir. Krizin etkisi ile Avrupa'da statüko bozulmaya başlamış ve devletler ekonomik dar boğazdan çıkmak adına revizyonist hareketlere girişmiştir. Almanya'da halk, ekonomik sıkıntılardan kurtulmak adına Hitler'i başa getirmiş,

---

[70] Washington Konferansı, ABD ile Japonya arasında Uzak doğudaki rekabetin sonucunda düzenlenmiştir. İki devlet de bu dönemde silahlanma yarışına girmiş ve bunun sonucunda ekonomilerinde ağır kayıplar yaşamışlardır. Bunun düzenlenmesi adına ABD bir konferans düzenlemiş ve İngiltere başta olmak üzere birçok deniz silahlarının sınırlandırılması konusunda anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Mustafa Özyürek, "İki Dünya Savaşı Arası Döneminde Silahsızlanma Yolunda Önemli Bir Adım: Washington Deniz Konferansı 1921-1922", *International Journal of Social Science,* Sayı 49, 2016, ss. 391-402.

[71] Mehmet S. Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand Kellogg Paktı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Cilt 10, Sayı 37, 2013, ss. 147-152.

[72] a.g.e., s. 155.

[73] Abdulkadir Buluş- Esra Kabaklarlı, "1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 10, Sayı 19, 2010, ss. 1-2.

[74] İbrahim Bakırtaş, " İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişmeler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 4, 2000, s. 5.

İtalya'da faşizm yükselmiş, İspanya İç Savaşı patlak vermiş ve İkinci Dünya Savaşına giden süreç kendini hissettirmeye başlamıştır.

3.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

3.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası

Türkiye, ayaklanmalara sert yaptırımların uygulandığı bu dönemde, iç siyasette önemli gelişmeler yaşamıştır. Cumhuriyetin ilan edildiği ve yeni bir felsefe ışığında devlet ve ulus inşasına girişildiği bu dönemde Türkiye'nin iç siyasetinde önemli gelişmeler yaşanmış; bir yandan çıkan ayaklanmalar sert önlemlerle bastırılmaya çalışılırken diğer yandan da rejim oturtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu yeni ulus ve devlet oluşumu için de reformlara başlanmış ama bunlar tepki görünce sert yaptırım uygulamalarına gidilmiştir.

Şeyh Sait ayaklanması[75], Türk demokrasi tarihi açısından büyük önem taşımıştır. Ayaklanma sonrasında sükunetin sağlanabilmesi adına Takrir-i Sükun yasaları çıkarılmıştır. Şeyh Sait isyanının giderek büyümesi, hükümetin bölgede sıkı yönetim kararı almasına sebep olmuştur. Hükümet içerisinde ayaklanmalara karşı alınacak tedbirler konusunda görüş ayrılıkları söz konusu olmuş, Başbakan İsmet İnönü, bu ayaklanmanın bir karşı devrim hareketi olduğunu belirtmiştir. Bundan sonraki süreçte isyancılara karşı tutum çok sert olmuş ve bunlar İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak ağır cezalara çarptırılmıştır.[76]

Takrir-i Sükun Kanunu, 1925-1929 döneminde cumhuriyet rejiminin yerleşebilmesi adına büyük önem taşımıştır. 3 Mart 1925 tarihinde kabul edilen bu kanun ile birlikte irtica ve isyan hareketleri içerisinde bulanacak kişilerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanacağı belirtilmiş ve toplum bu dönemde hükümet karşıtı hareketlerden uzak tutulmuştur.

---

[75] Şeyh Sait Ayaklanması, din bazlı ve dış kuvvetlerin etkisi ile çıkarılmış geniş çaplı bir ayaklanmadır. Ayaklanmanın bastırılması adına askeri birlikler devreye sokulmuş, isyanın bastırılamaması sebebi ile hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. İsmet İnönü, bölgede sıkıyönetim ilan etmiş ve Takrir-i Sükun yasaları ile ayaklanmayı başlatan kişiler İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2013, ss. 153-166.

[76] Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies Dergisi,* Cilt 8, Sayı 2, 2013, s. 153

Bu dönemde iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı bir muhalif parti olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, Türk siyasi hayatındaki diğer önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye'de, çok partili döneme geçiş denemeleri, cumhuriyetin ilanından çok geçmeden 17 Nisan 1924'te TpCF'nin kurulması ile başlamıştır.[77] TpCF, kısa sürede hem kamuoyu hem de muhalifler tarafından destek görmüş ve yönetim bu desteği kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır.[78]

Şeyh Sait Ayaklanması sırasında TpCF'nin gerekli tepkiyi göstermediği, partinin gerici ve cumhuriyet karşıtı olduğu gerekçeleriyle, partiye üye kişiler sert eleştirilere hedef olmuştur. Takrir-i Sükun yasaları neticesinde partinin kapatılmasına karar verilmiş ve Türkiye, çok partili düzene geçiş konusunda ilk denemesinde böylece başarısız olmuştur. [79]

3.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye'nin bu dönemde Osmanlı'nın son döneminden beri sürmekte olan Batılılaşma politikasını devam ettirdiği görülür. Lozan'dan arta kalan sorunların çözümü adına Yunanistan ile müzakereler sürdürülmüş ve Batı'ya Osmanlı yapı ve zihniyetinden uzak, çağdaş ve statüko yanlısı bir devlet olunduğunun işaretleri verilmiştir.

Türkiye 1923 Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan sorunları halledebilmek adına Yunanistan ile ikili müzakereler yolu ile sorunların diplomatik şekilde çözümü için hareket etmiştir. 1926, 1928 ve 1930 yılları arasında ikili görüşmelerle sorunlar çözüme kavuşturulmuş ve dış politikada Türkiye barışçıl bir politika izlediğini bu sayede Batılı devletlere kanıtlamıştır.

Türkiye'nin bu dönemde uğraştığı diğer bir sorun ise Musul Sorunu olmuştur. Lozan'da daha sonra çözümlenmesine karar verilen bu sorun istediği biçimden çözümlenmemiş ve Türkiye ilk kez bu olayla uluslararası ortamda yalnız

---

[77] Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 293.
[78] Mehmet Özalper, "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 2014, s. 122.
[79] Aynı eser, s. 131.

kaldığını görmüştür. Musul Sorunu, Türkiye ile İngiltere arasında görüşülmeye başlanmış ve konu MC'ye götürülmüş ve İngiltere lehine çözümlenmiştir.[80]

Musul Sorununun İngiltere lehine çözüme kavuşturulmasının sebepleri arasında, Türkiye'nin bu dönemde iç politikada yaşadığı sorunlar sebebi ile bu konuya yeterli özeni gösterememesi, İngiltere'nin MC'de önemli bir nüfuza sahip olması ve yeni bir devlet olan Türkiye'nin uluslararası arenada gerekli ittifakları sağlayamaması olmuştur.

Türkiye, dış politikada sadece Batı ile ittifaklar kurma çabası içinde olmamış, Doğu devletleri ile de yakın ilişkiler kurmayı bu dönemde hedef belirlemiştir. Tarafsızlık ve denge politikasının bir ürünü olan bu davranış, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi ilişkilerin giderek artmasını sağlamıştır. İki devlet 17 Aralık 1925'te tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalamış ilerleyen süreçte yakınlaşmayı arttıracak 1929 protokolünü kabul etmişlerdir.

Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye mali desteklerde de bulunan Sovyetler Birliği, bu yıllarda Avrupa ile çekişme yaşamıştır. Briand Kellogg Paktında Batılı devletlerin tutumundan rahatsız olan Sovyet Rusya, bu kararların Doğu Avrupa'da da uygulanması adına çalışmalar başlatmıştır. Bu doğrultuda komşularının da dahil olduğu bir protokol fikri Sovyet Dışişleri Komiseri Maksim Litvinov'dan gelmiştir. Sovyetler; Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Türkiye ve İran'ın imzaladığı Litvinov protokolü ile Doğu Avrupa'da da savaşın bir çözüm olmadığının devletler tarafından kabulünü yaymayı amaçlamıştır.[81] Protokol 4 Mart 1929'da Tevfik Rüştü Aras tarafından imzalanmış ve 1 Nisan 1929'da TBMM'de yapılan oturumda onaylanmıştır.[82]

[80] Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, ss. 74-76.
[81] Armaoğlu, a.g.e., s. 169.
[82] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 2, 47. İnikat, Cilt 10, (01.04.1929), s. 2.

3.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

3.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Küçük Asya Felaketinin getirmiş olduğu yıkım Yunan iç politikasında da kendini hissetmiş, ülke uzun yıllar siyasal istikrara kavuşamamıştır.. Venizelos, 1922'den sonra Paris'e kaçmış, 1923 yılında komitenin yönetimine karşı Leonardopulos önderliğinde başarısız bir darbe gerçekleştirilmiş ve aynı yıl içerisinde Kral II. Yeorgios ihtilal komitesi tarafından sürgün edilmiştir. Başkan olarak Balkan Savaşlarında üstün başarı gösteren Pavlos Kunduriotis görevlendirilmiştir. 1924'te yönetimin biçiminin kararlaştırılacağı halk oylaması yapılmış ve halk oylaması sonucunda krallığın yerine cumhuriyet getirilerek, devlet başkanı Kunduriotis seçilmiştir.[83]

1925-1930 döneminden önce darbelerin, sürgünlerin sıkça yaşandığı Yunan iç siyasetinde durum pek bir değişiklik göstermemiş ve iç siyasette karmaşa devam etmiştir. Pangalos, 1925'te bir darbe düzenlemiş ve yönetimi eline almıştır. Meclis, Pangalos hükümetine onay vermiş ve görevine başlarken Pangalos'un ilk hamlesi meclisi fesih etmek olmuştur. 1926'ya gelindiğinde Pangalos, dikdatörlüğünü ilan etmiş ve kendisinin devlet başkanı olduğunu açıklamıştır. Dikdatörlüğünü ilan ettikten sonra uygulamaları gittikçe sertleşen Pangalos, basına sansür uygulamış, komünistlere ve muhalif kesime karşı sert yaptırımlar uygulamıştır. Yunan iç siyasetinde darbe anlayışı devam etmiş ve Ağuston 1926'da Kondilis bir darbe gerçekleştirerek Pangalos'un hakimiyetine son vermiştir. Darbe sonrasında Kunduriotis yeniden devlet başkanı olmuş, ülke tekrardan seçimlere gitmiş ve Kondilis başbakanlığa seçilmiştir. [84]

1926-1928 döneminde Yunanistan'da darbe olmamış, bu dönemde Yunan iç siyasetinde partiler koalisyonu gerçekleşmiştir. Venizelos, bu süreçte siyaset hayatına yeniden dönüş yapmış ve bu dönemde Yunan iç siyasetinde adından söz

[83] Fırat, a.g.e., s. 338.
[84] Gürel, *a.g.e.*, s. 40.

ettirmiştir. 1928'de Venizelos başbakan seçilmiş fakat muhalefetin ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Türkiye ile mübadele konusunda yaptığı anlaşma hem muhalifler tarafından hem de mübadeleye tabi göçmenler tarafından eleştirilmiştir. Mübadillerin tazminat beklentisi Venizelos'un Türkiye ile imzaladığı 1930 sözleşmesinden sonra tamamen ortadan kalkmış ve mübadiller bu olaydan sonra Venizelos'a verdikleri desteği geri çekmişlerdir.

3.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası

Yunanistan, bu yıllar arasında iç politikada yaşadığı karışık ve istikrarsız durumu dış politikasına yansıtmamaya özen göstermiş ve dış politikada hükümetler üstü bir düşünceyi benimsemiştir. Pangalos'un 1925'te darbe ile gelmesinden sonra Ankara Antlaşması'na bakışı bu durumun istisnasını oluştursa da genel olarak liderlerin süreklilik arz eden bir tutum sergilediği görülür.

Yunanistan, Küçük Asya felaketini yeni atlatmıştı, ülke nüfusunun neredeyse yarısı kadar bir sayıda göçmen ve mübadil akınına maruz kalmıştı ve bu dönemde ekonomik olarak dar boğazdaydı. Türkiye gibi Yunanistan da komşularıyla olan sorunlarını çözüme kavuşturarak uluslararası ortamda hem kendine destek bulmayı hem de bölgesel ittifaklarla güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Yunanistan, bu dönemde Türkiye ile Lozan'dan arta kalan başta mübadele ve uygulanmasına dair sorunlarını çözmüş fakat Bulgaristan'ın politikalarından rahatsızlık duymuştur. Bulgaristan, 1920'li yılların sonuna doğru revizyonist politikalar izleyeceğinin sinyallerini vermiş ve Yunanistan, Türkiye ile birlikte Balkanlar'da bir birlik kurarak Bulgaristan'ın revizyonist hareketlerini engellemeye çalışmıştır.

3.2 Gerilimli Dönem: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Yunan İlişkileri

Megali İdea, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazandığı günden günümüze kadar Yunanistan dış politikası merkezinde, yer almıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında, toprak paylaşımlarından pay alarak bu ülküyü gerçekleştirmek isteyen

Venizelos, bu amaç doğrultusunda hareket etmiş ve "Küçük Asya Felaketi" sonrasında ise büyük bir hezeyana uğramıştır. TBMM Hükümeti'nin üst üste kazandığı başarılar, Yunanistan'ın Türkiye'den savaş yoluyla kazanımının olamayacağını göstermiş ve Müttefiklerin yönlendirmeleri doğrultusunda Mudanya Ateşkes Antlaşması ile savaş sona erdirilmiştir.

Barış görüşmeleri çerçevesinde Lozan Konferansı'nda iki ülkeyi ilgilendiren sınırlar, azınlıklar, nüfus mübadelesi ve Fener Rum Patrikhanesi gibi sorunlar tartışılmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde Barış Antlaşmaları ve Ekleri imzalanarak konferans sona ermiştir. Burada tartışılan konulardan nüfus mübadelesi ve Fener Rum Patrikhanesi sorunları çözüme kavuşturulsa da ilerleyen yıllarda bunların uygulanmasına ilişkin konular iki ülke arasında yeni sorunlara yol açmıştır. 1920'li yılların sonuna kadar tam anlamıyla çözümlenemeyen bu sorunlar iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde büyük rol oynayacaktır.

3.2.1 Ahali Mübadelesi Sorunu

Ahali Mübadelesi konusunda "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol", 30 Ocak 1923'te Lozan'da imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre; Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanlar mübadele edileceklerdir. İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Müslümanlar bu mübadelenin dışında tutulacaktır.[85]

Mübadele, hem Türkiye hem de Yunanistan açısından büyük önem taşımıştır. Bunun temel sebebi, iki devletin de bu sayede homojen toplum yaratma düşüncesini gerçekleştirebilecek olmalarıdır. Sözleşme'nin 11. Maddesi ile, Mübadelenin gerçekleşmesi sırasında yaşanabilecek sorunların çözümü için bir Muhtelit Mübadele Komisyonu[86] oluşturulmuştur. 1923'ün Ekim ayında

[85] Melek Fırat, 1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 338.

[86] Muhtelit Mübadele Komisyonu, mübadelenin uygulanmasını sağlamak ve çıkması muhtemel anlaşmazlıkları halletmek üzere oluşturulmuştur. Komisyon, tarafların tayin edecekleri dörder kişi ile Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış olan devletlerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti Meclisi'nce tayin edilen üç kişiden oluşuyordu. Muhtelit Mübadele Komisyonu gerek duyulduğu taktirde, bazı yerlerde kendi emri altında çalışacak alt komisyonlar kurma yetkisine sahipti; komisyonda bir Türk, bir Yunanlı üye ile Muhtelit Komisyonca tayin edilecek tarafsız bir başkan

çalışmalarına başlayan komisyon 1925'e kadar mübadelenin gerçekleştirilmesinde önemli bir sorunla karşılaşmamıştır. Sözleşmenin ikinci maddesinde yer alan "etabli" (yerleşik) sözcüğünün Türk ve Yunan yetkililer tarafından farklı yorumlanması bu konuda yaşanan sorunun temelini oluşturur. Bu yorum farkı iki ülke ilişkilerini negatif yönde etkilemiş ve ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmiştir.[87]

"Etabli Sorunu" olarak adlandırılan bu anlaşmazlığa ilişkin olarak sözleşmenin 2. Maddesinde etabli (yerleşik) ifadesi şu şekilde geçmektedir:

"*Birinci maddede öngörülen mübadele İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum Ahalisini) ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisini) kapsamayacaktır. 1912 kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (Etabli) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum Ahalisi) sayılacaktır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (Etabli) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman Ahalisi) sayılacaklardır.*"[88]

Antlaşmanın orijinal metnindeki "etabli" kelimesi, TBMM'nin onayladığı metinde "sakin bulunmuş" olarak geçmektedir. Türk temsilcileri, 30 Ekim 1918'den önce "sakin bulunmuş" kişilerin taraflarınca Türk kanunlarına göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yunan temsilciler ise bu tarihten önce herhangi bir yolla İstanbul'da bulunan Rumların "yerleşmiş" kabul edilmesi gerektiğini ve Türk kanunlarına bakılmaksızın antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun bir şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmişlerdir.[89]

Yorum anlaşmazlığının yanı sıra, devletlerin mübadele sonrasında karşılaşacakları ekonomik ve sosyal sorunlar da devletlerin mübadele konusunda aceleci davranmamasının en büyük sebeplerindendir. Yunanistan, 1923-1927 yılları arasında mübadele nedeniyle %30 oranında bir nüfus artışıyla karşılaşmıştır. Bu nüfus artışına paralel olarak 1915'te Yunan ekonomisi büyüklüğü 15,7 milyon dolar

---

bulunacaktı. Daha detaylı bilgi için Bkz., Mesut Çapa, "Mübadele'de Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10,2001, s. 29.

[87] Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, 2006, s. 244.

[88] İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 185.

[89] Nihat Erim, "Milletler Arası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 1944, s. 63.

iken, 1927'de 13,6 milyon dolara düşmüştür. Türkiye de ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılamamak için gelecek mübadiller için yerleşim yeri belirlerken, mübadillerin geldikleri iklim şartlarını, sanatlarını ve yeteneklerini dikkate almaya çalışmıştır. Göçmenlerin yöredeki toplumsal, ekonomik ve fiziksel veriler çıkarılarak gerekli analizler yapıldıktan sonra en kolay uyum sağlayacakları alanlara yerleşmeleri sağlanmıştır.[90]

Etabli sorunu henüz çözülememişken, Türk hükümeti 10 Ekim 1924'te bir duyuru yayınlayarak, seyahat belgesine sahip tüm Ortodoks Rumların bir hafta içinde Türkiye'yi terk etmesi gerektiğini belirtmiştir. İstanbul'da yaşayan Ortodoks Rumların ise ne zaman yerleştiğini gösteren belge ile polise başvurması gerekmekteydi. Birçok kişi okuma-yazması olmadığı için bu işlemi gerçekleştirememiş, bunun sonucunda polis kendini kayıt ettirmeyen kişileri 18 Ekim 1924 günü bir kampta toplamıştır. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun önerisi ile varılan mutabakat sonucunda bu işlem durdurulmuşsa da Yunanistan, 21 Ekim tarihinde sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Yunanistan, mübadeleye tabi olmayan kişileri polisler tarafından tutuklandığını ileri sürmüş ve Türkiye'nin anlaşmayı ihlal ettiğini belirtmiştir. Yunanistan'ın suçlamalarına karşılık Türk temsilciler ise Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun kararlarının uygulandığını belirtmişlerdir. MC'de buna ilişkin olarak kurulan Komisyon'un Başkanı Manuel De Lara, komisyonda tartışması süren bir konunun Milletler Cemiyeti'nde tartışılmasının doğru olmadığını söylemiştir. Türkiye de De Lara ile aynı fikre sahip olduğunu belirtmiştir. Sonuçta Milletler Cemiyeti, konunun komisyon çerçevesinde çözülmesi gerektiğini taraflara iletmiştir.[91] Daha sonrasında sorun konusunda Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı tarafından tavsiye niteliğinde olan şu görüş bildirilmiştir.

"*- Sakin bulunmuş "etabli" deyimi daimilik vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durum ifade edilmektedir.*
- "İstanbul Rum Ahalisi" deyimi ile kastedilen şahısların antlaşma gereğince "sakin

[90] Mehmet D. Burak, "Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi ve Kırşehir'e Yerleştirilen Muhacirlerin İaşe Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* Sayı 14, 2007, s. 36.
[91] Bestami S. Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 31, Sayı 91, 2015, s. 6-8.

bulunmuş" sayılmaları ve mübadele dışı bırakılmaları için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir."[92]

Sonuç itibariyle Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Yunanistan'ın görüşüne paralel bir görüş bildirmiş ve bu gelişmelerden sonra iki devlet ilişkileri yine gergin bir havaya bürünmüştür. İlişkilerin gerilmesine sebep olan diğer bir olay ise Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Müslüman halkın mallarına el koyması ve gelen Rumların buralara yerleştirilmesi olmuştur. Atina'nın bu hamlesine karşı Türkiye'de, İstanbul'daki Rumların mallarına el koymuş ve iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Bu hamleye karşılık Yunan hükümeti, Türk mallarının geri iade edilemeyen bölümünü satın aldığını duyurmuştur. Türkiye, bu davranışa karşılık olarak el koyduğu malları Rumlara geri vermiştir ve ilişkiler daha sonraki süreçte Atina ve Ankara antlaşmaları ile bir nebze olsun yumuşamıştır.[93]

21 Haziran 1925 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması, mübadeleye ilişkin anlaşmazlıkların çözülebilmesi adına önemli bir dönüm noktası olmuştur. İmzalanan antlaşma ile mübadelenin ekonomik boyutuna ilişkin sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Antlaşma ile, 18 Ocak 1918 öncesinde İstanbul'da bulunan tüm Rumlar yerleşik statüsünde değerlendirilmiştir. Bu statüde yer alanlar, isterlerse iki ülkeye de gidebilecek, ellerinden alınan malları geri iade edilecek, eğer bu mümkün değilse mallarına karşılık bir tazminat ödenecekti. İki taraf da antlaşmayı imzaladıktan sonra Yunanistan'da gerçekleşen iktidar değişikliği nedeniyle antlaşma Yunanistan tarafından onaylanmamıştır. İktidarı eline alan Pangalos, Lozan'ın tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirten açıklamalar yapmış, revizyonist politikalar izleyeceğinin sinyalini vermiş ve bu sebeplerden dolayı antlaşma yürürlüğe girememiştir.[94]

---

[92] Aydın Özgören, Atatürk Dönemi Türk- Yunan İlişkilerine Genel Bir Bakış, 2005, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/ozgoren.pdf, (06.11.2018).
[93] Fırat, a.g.e., s. 339.
[94] Elçin Macar, "İki Dünya Savaşı Arası Türkiye ve Yunanistan", Çağdaş Türkiye Seminerleri, 16.12.2006, İstanbul, s. 7.

Ankara Antlaşmasının Yunanistan tarafından onaylanamayışından sonra müzakereler yeniden başlamıştır. Taraflar, 1 Aralık 1926'da imza edilen Atina Antlaşması ile yerleşik sayılacakların yanı sıra ekonomik sorunları da çözüme kavuşturmayı amaçlamışlardır. Bu antlaşmaya göre, Balkan Savaşları'ndan sonra yerlerinden ayrılmış olan veya önceden beri yurtdışında oturmakta olan, değişime tabi olan yerlerdeki Müslüman halka ait taşınmaz mallar Yunan hükümetine bırakılacaktır. 18 Ekim 1912'den önce yerlerinden ayrılmış olan ve önceden beridir yurtdışında oturmakta olan değişime tabi olan yerlerdeki Rumların taşınmaz malları da Türk hükümetine bırakılacaktır. Buna rağmen, malların değerlerinin belirlenmesi aşamasında farklı yaklaşımlar benimsenmiş ve antlaşmanın uygulanışında iki taraf arasında sorunlar çıkmıştır.[95]

10 Haziran 1930'da imzalanan Ankara Sözleşmesi, mübadele ile ilgili sorunların kesin suretle halledilmesini sağlamıştır ve iki ülkenin yakın ilişkiler kurması adına önemli bir adım olmuştur. Ama yine de Yunanistan tarafında bu antlaşma bazı kesimlerin eleştirisine uğramıştır. Yunan kamuoyu, mübadillerin Türkiye'de kalan mal varlıklarının, mübadillerin Yunanistan'da kalan göçmenlerin mal varlıklarından çok daha fazla olduğunu ve bunun sonucu olarak Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'nin Yunanistan'daki göçmenlere tazminat ödemesi gerektiğini savunmuştur.[96] Tarafların mübadillerin kalan malları konusunda ortak noktada buluştuğu bu sözleşmeye göre:

"*Mübadillerin malları: Değişime tabi olan kişilerin taşınır ve taşınmaz malları terk ettikleri ülkeye geçecektir fakat bankalardaki mevduatlar sahiplerine iade edilecektir.*

- Türk uyrukluların malları: Türk uyruklu Müslümanlara ait Yunanistan'da bulunan malların tümü Yunan hükümetine geçecektir.

---

[95] Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 23, 2009, s. 98-99.

[96] Damla Demirözü, Savaştan Barışa Giden Yol Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye- Yunanistan İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 88.

- Yunan uyrukluların malları: Yunan uyruklulara ait olup İstanbul bölgesi dışında bulunan malların tümü Türk hükümetine geçecektir.

- İstanbul yerleşiklerinin malları: Yerleşik kabul edilen Rumların İstanbul bölgesinde bulunan malları sahiplerine iade edilecektir.

- Batı Trakya yerleşiklerinin malları: Yerleşik kabul edilen Müslümanların Batı Trakya bölgesinde bulunan malları sahiplerine iade edilecektir."[97]

3.2.2 Fener Rum Patrikhanesi Sorunu

Patrikhane sorunu, mübadele sorunu gibi bu dönemde iki ülke ilişkilerinde önemli bir sorun odağı olmuştur. Fener Rum Patrikhanesi, Bizans döneminde "ekümenlik" unvanı almış, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra da bu unvanını devam ettirmiştir. Patrikhane'nin, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma ve Osmanlı Devleti'nin yıkılış süreçlerinde önemli faaliyetler yürüttüğü düşünülmektedir.[98] Kurtuluş Mücadelesi sonrası bağımsızlığını kazanan Türkiye, geçmişten beri yıkıcı faaliyetlere giriştiğini düşündüğü Patrikhane'yi ülkesinden çıkarmayı amaçlamıştır. Atatürk'ün Patrikhane ile ilgili 25 Aralık 1922 tarihinde Adana'da yaptığı şu konuşması bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir: "*...Lâkin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette nifak tohumları ve uyuşmazlıklar saçan, Hıristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felâketlere sebep olan Rum patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilâtı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye'nin Rum patrikhanesi için arazisi üzerinde bir sığınak göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakikî yeri Yunanistan'da değil midir? ...*"[99]

Lozan görüşmelerine katılan Türk temsilcileri, Patrikhane'nin ülke dışına çıkartılması düşüncesini savunmuştur. Türk temsilcilerin bu düşüncesi başta Lord Curzon olmak üzere diğer devletlerin temsilcileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

---

[97] Fırat, a.g.e., s. 347.
[98] Münir Yıldırım, "Fener Rum Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 15, Sayı 1, 2006, s. 484.
[99] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 3, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s. 77.

Patrikhanenin Türkiye dışına çıkarılması konusu, Dr. Rıza Nur tarafından dile getirilmiş, İsmet Paşa da Patrikhane'yi Türk ve Rumların birlikteliğini bozan bir unsur olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu görüşler doğrultusunda Türk temsilciler, yıkıcı faaliyetlerinden dolayı Fener Rum Patrikhanesi'nin bütün organlarıyla ve kurallarıyla birlikte İstanbul'dan çıkarılması konusunda ısrarcı olmuş ve bu konuda Hükümetin kesin kararlı olduğunu belirtmişlerdir.[100] Bu yıkıcı faaliyetlerin dışında laikliği benimseyen bir devlet içinde böyle bir kurumun olamayacağı da vurgulanmıştır. Patrikhane ile ilgili yapılan TBMM oturumlarında da milletvekilleri Patrikhane'nin kesin bir şekilde ülke dışına çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey *"... Patrikhanenin ipkasına kesinlikle karşı şiddetle itiraz ediyorum. İstanbul'da Rumlar kaldığı taktirde bu memleket için temamiyle fesat ocağı tehlike ocağı kalmış demektir... Ermeniler, Rumlar gittiği halde Patrikhaneler kalsın, buna da hiç tahammül edemeyiz..."*[101]

Amerikan delegeleri, patrikhanenin İstanbul'da kalması konusunda ısrarcı olmuş ve her ne kadar uzak olsa da bu konuya ne kadar önem verdiklerini vurgulamışlardır. Yunanistan temsilcileri de Amerikan temsilcileri gibi patrikhanenin İstanbul'da kalması gerektiğini, patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaşmasını öngören bir antlaşmaya imza atmayacaklarını belirtmişlerdir.[102]

Fransa ise bu görüşlerin dışında bir ortak yol bulma düşüncesi ile patrikhanenin siyasal yetkilerden uzak sadece bir din kurumu haline getirilmesi fikrini ortaya koymuştur. Venizelos da bu fikri desteklemiş ve kilisenin dünyevi yetkilerinden arındırılarak İstanbul'da kalmasına razı olduğunu açıklamıştır. İsmet paşa bu öneriyi kabul ettiğini açıklamış ve konferans sonrasında varılan sözlü anlaşmaya göre sadece İstanbul'da kalacak olan Ortodoks Rumların dini işlerinden sorumlu olacak olan Patrikhane'nin eski statüsü son bulmuştur.[103]

---

[100] Erdal, a.g.e., s. 38.
[101] TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima 3, 162. İnikat, Cilt 3, (25.12.1922), s. 1155.
[102] Sibel Özel, "Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesinin Hukuki Konumu,", *Avrupa Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 1, 2006, s. 44.; Yücel Bozdağlı, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 18, Sayı 3,2014, s. 18.
[103] Değerli, a.g.e., s. 242.

Patrikhanenin yeni statüsü Türkiye tarafından belirlenmiştir. Buna göre; "Patrik ve patriğe bağlı görevliler, bir Türk resmi kuruluşunun memuru olarak diğer memurlar gibi Türk kanunlarına tabidirler. Bu sebeple işleyecekleri herhangi bir suç sebebiyle Türk Ceza Kanunu'nun öngördüğü yaptırımlara karşı da sorumludurlar. Patrik, cemaatinin dini başkanı olarak görevini başka amaçlara alet etmeden sürdürdüğü sürece her din adamının gördüğü saygıyı görecektir."[104] Patrikhane bu kararlarla birlikte, tarihindeki en pasif konuma düşmüştür. Patrikhane'nin başında bulunan dini lidere "Başpapaz" denmiş, patrik tabiri kullanılmaktan kaçınılmıştır. Sonuç olarak kilise Fatih Kaymakamlığı'na bağlı bir kuruluş olarak kabul edilmiştir.[105]

Patrikhane'nin Türkiye'de kalması kesinleştikten sonra patrikhaneyle ilgili sorunlar bitmemiş aksine iki devlet arasında daha önemli bir sorun halini almıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında patriklik görevini yürüten Meletios halen görevine devam etmekteydi ve Türk Hükümeti de Yunan Hükümeti de Meletios'un istifa etmesini istiyordu. Baskılar sonucu Meletios 2 Ekim 1923'te görevinden istifa etmiş ve Cumhuriyet tarihinde istifa eden ilk patrik olmuştur. Lozan Konferansı sırasında Patrikhane'nin Türk Kanunlarına bağlı yalnızca dini bir kurum olarak Türkiye'deki varlığını devam ettireceği konusundaki sözlü mutabakat çerçevesinde 6 Aralık 1923'te Patrikhane'ye bir tezkere gönderen İstanbul Valiliği yeni yapılacak Patrik seçimine katılacak adayların Türkiye vatandaşı ve seçim sırasında Türkiye'de görevli olmaları gerektiğini belirtmiştir.[106] bu şartları sağlayan Kadıköy Metropoliti VII. Griogorios yeni patrik seçilmiştir.[107] Griogorios, işgal yıllarında ılımlılığıyla ve anti-Venizelist oluşu sebebiyle hükümet tarafından da güven duyulan bir isim olmuştur. Griogorios'un 11 aylık patriklik görevinden sonra 16 Kasım 1924'te ölmesi

[104] Salim Gökçen, "Fener Rum Patrikhanesi'nin Hukuki Statüsü ve Heybeliada Ruhban Okulu'nu Açtırma Girişimleri", *Atatürk Dergisi,* Cilt 5, Sayı 1, 2006, s. 193.
[105] Emrullah Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 50, 2012, s. 491-492.
[106] Elçin Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 123-124.
[107] Uğur Üçüncü, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taaruzdaki Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 17, Sayı 1, 2015, s. 42. Demirözü a.g.e., s. 65-66.

sonrasında yerine yeni seçilecek patriğin durumu, iki taraf arasındaki ilişkilerin sertleşmesinin esas nedeni olmuştur.[108]

İki taraf arasında mübadeledeki sorunlardan doğan tartışmaların yaşandığı 1924 yılında, Türk yetkililere göre mübadeleye tabi olması gereken VI. Konstantinos (Araboğlu) patrik seçilmiş ve Türk temsilciler bu duruma itiraz etmiştir. Muhtelit Mübadele Komisyonu, tartışmayı ele almış ve Türk temsilcilerinin tezlerine yakın bir sonuca varmıştır. Bu gelişmenin ardından Türkiye, Araboğlu'nu Ocak 1925 itibari ile sınır dışı etmiş ve iki taraf arasında ilişkiler daha da gerginleşmiştir.[109] Yunanistan bu olay sonrasında Araboğlu Konstantinos'un Patrikhaneye bağlı olduğunu ve Patrikhane de etabli sayıldığından mübadeleye tabi olamayacağını belirtip konuyu 11 Şubat 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Yunanistan, Lozan'da patrikhaneyi metne geçirip uluslararası bir hukuk konusu haline getirememişti ancak konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşırken bu düşünceyi gerçekleştirmek istemiştir. Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne verdiği cevapta; patrikhanenin bir Türk kurumu olduğunu, uluslararası hiçbir antlaşmada aksine hüküm bulunmadığını, hiçbir yabancı otoriteye bu konuda müdahale olanağı veren bir normun bulunmadığını ve konunun Milletler Cemiyeti'nin yargı yetkisinde bulunmadığını bildirmiştir. Milletler Cemiyeti de konuyu tarafların kendi aralarında çözmesi gerektiğini belirtmiştir. İkili görüşmelerde Türkiye, Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'ne yaptığı başvuruyu geri çekmesi ve metropolitlerin mübadeleden istisna tutulması kaydıyla Patriğin istifasını istemiştir. Yunanistan tarafından bu şartların kabul edilmesi üzerine Araboğlu, 19 Mayıs'ta patriklikten istifa etmiş ve yerine 13 Temmuz'da Vasil Georgiadis seçilmiştir.[110] Georgiadis'in seçilmesinden sonra patrikhane sorunu ikili ilişkilerin gündeminden çıkmıştır. Patrikhanenin dikkatli tutumu ve kriz çıkarmamaya çalışması da, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinde önemli rol oynamıştır.

---

[108] Hikmet Y. Ercan "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 5, Sayı 8, 1967, s. 427.
[109] Faruk Sönmezoğlu, İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 296., Tosun,a.g.e., s. 131.
[110] Erdem, a.g.e., s. 96.

3.3. Yakınlaşma Döneminin Başlangıcı: 1925 Ankara ve 1926 Atina Antlaşmaları

İki ülke arasında Lozan'dan sonra arta kalan sorunların çözümü kolay olmasa da Türkiye ve Yunanistan'ın bu dönemde birbirlerine karşı ılımlı tavırları, iyi ilişkilerinin kısa sürede başlayacağının göstergesi olmuştur. Bu dönemde Yunanistan iç siyasetinde yaşanan karışıklıklar iki ülkeyi savaşın eşiğine getirse de 1928'den sonra Venizelos, Yunanistan'da siyasi iktidarı istikrara kavuşturmuş ve hızlı bir şekilde ilişkiler tekrardan olumlu şekilde ilerlemeye başlamıştır.

3.3.1. 1925 Ankara Antlaşması

21 Haziran 1925'te imzalanan Ankara Antlaşması, Türk-Yunan ilişkilerini bu dönemde meşgul eden etabli sorunu, mübadeleye ilişkin ekonomik yükümlülükler ve Patrikhane konusu gibi sorunların aşılmasına yönelik ilk adım olması adına büyük önem taşımaktadır.

Başbakanlığı Fethi Bey'den devralan İsmet Paşa, bu dönemde bölgede yaşanmakta olan sorunları göz önüne alarak, Türkiye'nin hem içerde kalkınmasını sağlamaya hem de uluslararası arenada ticari ve siyasi ortaklar yaratmaya çalışmıştır. Bu sebeple Lozan'dan arta kalan sorunları çözmek adına onun gibi düşünen Andreas Mihalakopulos hükümeti ile ikili görüşmeler başlatmış ve iki devlet arasındaki sorunların bir an evvel sonlandırılmasını amaçlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde iki ülke arasındaki yakınlaşmayı başlatan unsur, ülkelerin ekonomik kalkınma yolunda istikrar arayışları çerçevesinde liderlerin yaklaşımlarının ılımlılaşması olsa da, bölgedeki siyasal gelişmeler de bu durum da büyük etken olmuştur.

Ankara Antlaşması, mübadele konusunda bütünüyle bir kapsamı içermese de, mübadeleden kaynaklı ekonomik ve hukuksal sorunların çözümüne ilişkindir. Türkiye bu antlaşmaya istinaden, Ortodoks ve Türkiye vatandaşı olmasa da 18 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da yaşayanlara yerleşik sıfatı tanımıştır. Bu duruma ek olarak, pasaportları dikkate alınmaksızın yerleşik sıfatı tanınan Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul Rumları'nın ülkelerine dönmelerine ve kendilerine ait

mallara tekrardan sahip olmalarına olanak sağlanmıştır. Malların iadesi mümkün olmayan sakinlere ise belirli miktarda tazminat ödenmesi kabul edilmiştir.[111]

Antlaşma neticesinde iki ülke ekonomik olarak dar boğazdan kurtulma şansı elde etmiştir. Türkiye bu sayede savaş sırasında ülkeden yasal olmayan yollarla giden ve pasaport sahibi olmayan birçok Rum'un ülkeye geri dönmesini engellemiş, Yunanistan ise Batı Trakya Müslümanlarına ait olan ve el koyduğu malların verildiği birçok Rum'dan bu mal ve mülklerin geri iadesini istemek zorunda kalmamıştır.

Ankara Antlaşması'nın hazırlık müzakereleri sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler gelişme göstermiş ve Türkiye bu süreçte Atina'ya bir büyükelçi atamıştır. Atina Büyükelçisi Cevad Ezine, 4 Nisan 1925'te görevine başlamıştır.[112] İlişkiler bu şekilde olumlu bir seyir izlerken Yunanistan'da yaşanan iç siyasal gelişmeler iki ülke arasında başlayan samimi havanın kaybolmasına neden olmuştur. Pangalos, Yunanistan'da 25 Haziran 1925'te bir darbe gerçekleştirmiş ve parlamentodan onay aldıktan sonra parlamentoyu etkisiz hale getirmiştir. Basına ve muhaliflere ağır baskılar uygulayan Pangalos, 1926'da diktatörlüğünü ilan etmiştir. Bu süreçten sonra Yunanistan'ın politikası değişmiş ve Pangalos, eski hükümetin aksine revizyonist uygulamalara girişmiştir. Lozan'ın revize edilmesi gerektiğini demeçlerinde vurgulayan Pangalos, açıklamalarında Yunan ordusunun Balkanların en güçlü ordusu olduğunu söyleyerek Türkiye'ye gözdağı vermeye çalışmış ve Akdeniz'deki statükoyu değiştirmeyi amaçlayan Mussolini ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.[113]

Pangalos, iktidarda kaldığı 7 ay boyunca Türkiye'ye karşı sert tutumunu devam ettirmiş ve bunun sonucunda antlaşma daha baştan başarısız hale gelmiştir. Her ne kadar uygulamaya konulamayan bir antlaşma olsa da Ankara Antlaşması, iki ülke arasında ikili görüşmeleri başlatması sebebiyle dostluk dönemine giden yolda büyük önem taşımıştır.

---

[111] Fırat, a.g.e., s. 343.
[112] http://atina.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory, (21.12. 2018).
[113] M. Murat Hatipoğlu, Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 51.

3.3.2. 1926 Atina Antlaşması

Pangalos, 1926'da Kondilis'in önderliğinde yapılan bir darbe ile devrilmiş ve Kondilis başbakan olurken Kunduriotis yeniden devlet başkanlığı görevini üstlenmiştir. Yunan iç siyasetinde yaşanan bu gelişmelerden sonra Pangalos'un tutumundan dolayı savaşın eşiğine gelen iki devlet arasında kesilen görüşmeler, Atina Antlaşması'nın müzakereleri ile yeniden başlamıştır. Karşılıklı görüşmeler neticesinde Atina Antlaşması 1 Aralık 1926'da Atina'da imzalanmıştır ve antlaşma karşılıklı onaylardan sonra 6 Mart 1927'de yürürlüğe girmiştir.[114]

Atina Antlaşması, mübadeleden kaynaklı mali sorunları genel olarak ele almıştır. Antlaşmanın 14. Maddesi ile; iki ülkenin iade sağlamayacağı mal ve mülklere karşılık nakit ödemeler yoluyla anlaşmaya gidileceği iki ülke tarafında da kabul edilmiştir. Yunanistan'ın mübadeleyi kapsayan bölgelerinde yerleşik sayılan ve 18 Ekim 1912'de bu bölgeden ayrılmış ve öncesinde de yurtdışında varlığını sürdüren tüm Müslüman Türklere ait taşınmaz malların Yunan hükümetine, Türkiye'de mübadeleyi kapsayan bölgelerde yaşayan ve 18 Ekim 1912'den önce ülkeden ayrılan veya öncesinde yurtdışında varlığını sürdüren Rumlarla tüm Yunan uyruklu vatandaşlara ait taşınmaz malların Türkiye'ye geçeceği de bu antlaşmada kabul edilmiştir. Taşınmaz malların mübadeleye tabi olanlarının yanı sıra mübadeleye tabi olmayanlarının da antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 1 ay içinde teslim edileceği konusunda taraflar anlaşmaya varmıştır. [115]

İki ülke tarafından uzlaşmacı bir zeminde devam eden görüşmelerin ardından imzalanan Atina Antlaşması'nın uygulanışına ilişkin yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan en önemlileri, her iki ülkeye de geçecek taşınmaz malların kıymetleri konusunda farklı değerlendirmelerin yapılması ve her iki tarafın da geri iade konusunda ağır hareket etmesi olmuştur. Etabli tanımının 1925 Ankara Antlaşması'nın aksine bu antlaşmada belirtilmemesi de siyasi nitelikli başka bir

[114] Aynı eser, s. 52.
[115] Nilüfer Erdem, "Mehmet Hilmi'ye Göre Batı Trakya Türklerinin 1930 Türk-Yunan Dostluğundan Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Sayı 15-16, 2009, s. 3.

sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sebeplerden dolayı Atina Antlaşması da Ankara Antlaşması gibi kağıt üzerinde kalan bir antlaşma olmuştur.[116]

[116] Mustafa S. Bilgin, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20,Sayı 60, 2004, s. 165.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YAKINLAŞMANIN DORUĞU (1930-1938)

4.1 Dönemin Özellikleri

4.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı

Bu dönem, ülkelerin liberal ekonomiden vazgeçtiği ve silahsızlanma çalışmalarının sonuca ulaşmadığının artık iyice anlaşıldığı bir dönem olmuştur. İtalya ve Almanya, revizyonist politikalarını uygulamaya geçirmişler, Japonya da söz konusu devletler gibi revizyonist bir anlayışla hareket etmiştir. Milletler Cemiyeti, gelişen olaylara engel olma konusunda başarısız kalmış ve devletler ikili veya çok taraflı ittifaklarla güvenliklerini sağlamaya çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında devletler Locarno Süreci ile geçici bir barış dönemi yaşamışlardı. Bu dönemin devamı olarak silahsızlanma çalışmalarında da bulunulmuştur. Bu çalışmalar 1929 Ekonomik Kriz ile sekteye uğramış, revizyonist devletlerin tutumlarının bir sonucu olarak barış ortamı yok olmaya ve uluslararası alanda bir kriz ortamı doğmaya başlamıştır.

1930'lu yılların başlarında devletler silahsızlanma çalışmalarına devam etmiştir. İngiltere, deniz silahlarının azaltılması konusunda gerekli etkinin önceki görüşmelerde olmadığı kanısı ile devletleri Londra'da bir konferansa davet etmiştir. ABD, İtalya, Fransa ve Japonya İngiltere'nin bu davetini kabul etmiş ve adı geçen devletler 21 Ocak 1930'da Londra'da bir araya gelmişlerdir.[117]

İngiltere ile ABD, Londra Konferansı'ndan önce ikili anlaşma yoluyla bir mutabakat yoluna gitmiş ve konferans boyunca bu iki devlet arasında görüş ayrılığı yaşanmamıştır. Devletler, küçük zırhlı gemilerin sınırlandırılmasına ilişkin görüşmelere geçmiş fakat sonuç alınamadan konferansa bir hafta ara verilmiştir.[118]

---

[117] George G. Wilson, "The London Naval Treaty, 1930", *American Journal of International Law,* Cilt. 25, Sayı 2,1931, ss. 306-307.
[118] Armaoğlu, a.g.e., ss. 220-221.

Devletler bir hafta sonra yeniden görüşmelere başlamış ve görüşmelerden önce ikili görüşmelerde daha hızlı sonuç almak adına devletler iki gruba ayrılmıştır. Japonya, İngiltere ve ABD'nin oluşturduğu Pasifik grubuna karşı İngiltere, Fransa ve İtalya'dan meydana gelen Avrupa Grubu oluşturulmuştur.[119] Konferans Başkanı McDonald'ın uyguladığı bu sistem sonuç vermiş ve devletler ikili görüşmelerde daha hızlı anlaşma sağlayabilmiştir.

Londra Konferansı, deniz silahsızlanma çalışmalarında başarıya ulaşan bir konferans olarak tarihe geçmiş, küçük zırhlı gemilerin yanı sıra daha önce Washington Konferansı kapsamında yer alan ağır zırhlıları da içine alarak yeni bir düzenleme getirmiştir. Londra Deniz Konferansı, Washington Konferansı ile başlayan deniz silahsızlanma çalışmalarının tamamlayıcısı olmuş ve bu dönemde büyük güçler arasında olası bir gerilimi engellemiştir. Ancak bu dönemde kara silahsızlanmasına ilişkin olarak da konferanslar gündeme gelmiş ama herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Barışın sürdürülmesi ve silahsızlanma adına devletler bir takım çalışmalar gerçekleştirmişse de uluslararası sistemde barışçıl havanın bozulmasına sebep olan ilk olay Japonya'nın Mançurya'yı işgali olmuştur. Japonya, 19 Eylül 1931'de daha önceden beridir göz koyduğu Çin'in Mançurya bölgesini işgal etmeye başlamış, 1 Mart 1932'de tamamen ele geçirmiştir.[120] Bölgede Mançukuo adında yeni bir kukla devlet kuran Japonya, yayılmacılığında Mançurya ile sınırlı kalmayacağının sinyallerini, Çin'e ait olan toprakları da bu kukla devletinin sınırları içerisinde belirterek göstermiştir.

Japonya'nın işgalci davranışına karşı Milletler Cemiyeti sadece durumu kınamış ve herhangi bir yaptırım içeresine girmemiştir. Bu durum MC'nin devletler tarafından sorgulanmasına yol açmış ve barışın devamı konusunda örgütün yetersiz kaldığı artık anlaşılmıştır. Çin'in kuzeyini işgal ederek yayılmacı politikalarına devam eden Japonya'ya yine bir yaptırım uygulanmamış ve Çin bu durumu kabul

---

[119] Aynı yer.

[120] Yonca Anzerlioğlu, "Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukou Devleti (1931-1933)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 41, 2008, s. 8.

etmek zorunda kalmıştır.[121] Milletler Cemiyeti'nden 27 Mart 1933'de ayrılan Japonya bu işgaline ABD'nin de rıza göstermesi ile saldırgan politikasını ilerleyen süreçte de devam ettirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Weimar Anayasası ile bir Alman Cumhuriyeti kurulmuş ve bu devlete genelde sol akım hakim olmuştur. Versay Antlaşması'nın yarattığı yıkımla birlikte sağcı akım hareketlenme gösterse de 1924'te kabul edilen Dawes Planı'nın sosyal hayata olumlu bir biçimde yansımasıyla iç politika düzeni devam etmiştir.[122] Sosyalistler, teşkilatlanma çalışmalarının sonucunu 1920'li yılların sonunda almaya başlamış ve uluslararası konjonktürdeki gelişmelerle halk tarafından daha da destek görmeyi başarmışlardır.

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nazi Partisi), Alman siyasi yaşamına 1920'de girmiş ve Almanya'nın geleceğinde büyük rol oynamıştır. Partinin başarıya doğru ilk adımı Hitler'in parti lideri olmasıyla başlamış fakat 1928 seçimlerine kadar önemli bir varlık sürdürememiştir. Bu dönemden sonra Alman iç siyasetinde istikrarsız bir ortam karşı oluşmuş ve birçok hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. 1929 ekonomik buhranı, Almanya'nın ekonomisini kötü bir şekilde etkilemiş, hükümet vergileri arttırmak zorunda kalmış ve bunun sonucunda halk Hitler'i kurtarıcı olarak görmeye başlamıştır. İç siyasette yaşanan bu olaylar neticesinde Almanya olası bir iç savaşın eşiğine gelmiştir.[123]

Hitler, Versay Antlaşması'nın hükümlerinin ortadan kaldırılması ve komünizmle savaşılması gerektiğini hemen her fırsatta belirtmiş, Alman ırkının üstünlüğünü vurgulamıştır. Birçok kişi bu görüşlere destek vermiş ve Nazi Partisi bünyesine katılmıştır. Katılımların yanı sıra Nazilere Alman milliyetçi iş adamlarından büyük ekonomik destekler de sağlanmıştır. Bu desteğin somut örneği olarak Nazi Partisi 1930 seçimlerinde büyük bir oy artışı sağlamış ve mecliste ikinci parti konumuna gelmiştir.[124]

---

[121] Aynı yer.
[122] Armaoğlu, a.g.e., s. 237.
[123] Mehmet S. Şahin, "Hitler'in İktidara Gelişinin Türk Diplomatik Raporlarına Yansıması", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 11, Sayı 35, 2018, s. 284.
[124] Armaoğlu, a.g.e., s. 239.

1933 yılına kadar Nazilerin birçok teşkilatı kapatılmış ve yükselişi engellenmeye çalışılmasa da başarılı olunamamış ve Nazi Partisi 30 Ocak 1933'te iktidarı kazanmıştır. İktidarı kazandıktan sonra Hitler 1933'te meclisi feshetmiş ve muhaliflere karşı sert tedbirler almıştır. Hitler ilerleyen süreçte bütün muhalif partilerin kapatılması kararını vermiş ve diktatörlüğü ilan etmiştir.[125] Hitler, Almanya'nın bu dönemini "III. Reich" olarak adlandırmıştır.

Hitler'in, bu dönemdeki dış politikası üç aşamada incelenir: Birincisi, Almanya'nın Versay engellerinden kurtulması; ikincisi, "Ein Volk,Ein Reich", yani tüm Almanların tek devlet çatısı altında toplanması ya da bir başka ifadeyle Almanların yaşadığı tüm bölgelerin Almanya'ya katılması ve üçüncüsü, "Lebensraum", yani hayat sahası olarak adlandırılan ve Almanya'nın kendi topraklarının ötesinde bir yaşam sahasına sahip olması.[126] Hitler'in başa gelmesi ile beraber ülke genelinde silahlanma artmış ve revizyonist söylemler daha fazla yer bulmaya başlamış ve Ren bölgesini silahlandırmıştır. Hitler Avusturya'yı ilhak edebilmek için Avusturya'daki Nazilere ekonomik yardımlarda bulunmuş, Saar bölgesini bu dönemde plebisit yolu ile Almanya'ya katmıştır. Silahsızlanma çalışmalarının aksine tutum sergilemiş ve zorunlu askerliği kabul ederek silahlı kuvvetlerini arttırmıştır.[127] Hitler'in bu politikaları barış döneminin uzun soluklu olmayacağını ve yeni bir savaşın yaklaşmakta olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Almanya'nın bu politikası ilerleyen süreçte İtalya'dan da destek görmüş, İngiltere ve Fransa ise yatıştırma politikası kapsamında Almanya'ya engel olmamışlar ve böylece yaklaşmakta olan savaş kaçınılmaz bir hal almıştır.

Revizyonist politikalar izleyeceğini dış politika uygulamalarıyla gösteren İtalya ise, Habeşistan'ı işgali ile fiili olarak bu düşüncesini uygulamada ilk defa ortaya koymuştur. İtalya, Habeşistan'a saldırısını, Habeşliler ile İtalyanlar arasında

---

[125] Caner Çakı, "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi" *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi,* Cilt 3, Sayı 6, 2018, s. 25.
[126] Armaoğlu, a.g.e., s. 241.
[127] Abdullah Kıran, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *American University Journal of Social and Applied,* Cilt 3, Sayı 6, 2008, s. 31.

çıkan çatışma sonucunda istediği tazminatın ödenememesiyle meşrulaştırmaya çalışmış ve bunun sonucunda Mayıs 1936'da Habeşistan'a saldırmıştır.[128]

Milletler Cemiyeti, Japonya'nın Mançurya'yı işgaline oranla bu konuda daha hızlı tepki göstermiş ve Misak'ın 16. Maddesi[129] uyarınca İtalya'ya zorlama tedbirleri uygulanmasına karar vermiştir. MC'nin bu önerisi orta ölçekli devletler tarafından kxarşılık bulduysa da büyük güçler bu önlemlere daha ihtiyatlı yaklaşmışlardır. İngiltere, bu durum karşısında Fransa'dan beklediği desteği bulamaması sebebi ile İtalya'nın Habeşistan'ı işgaline sınırlı tepki gösterebilmiştir.

MC üyesi ülkelerin ortak bir karar etrafında buluşamaması, İtalya'nın Habeşistan'ı ilhak etmesini politik olarak kolaylaştırmıştır. İtalya'nın engellenmesi adına Habeşistan'a yardım dahi edilememiş ve Habeş halkı İtalyanların işgal girişimleri karşısında etkili bir mukavemet gösterememiştir. Bu gelişmeler neticesinde İtalya 9 Mayıs 1936'da Habeşistan ilhak ettiğini ilan etmiştir.[130]

İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden ve Balkanlar ve Akdeniz'e yönelik revizyonist söylemlerinin ardından hem İngiltere, hem de Balkan ülkeleri bu durumdan tedirgin olmaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti bu durum karşısında 16. Maddenin uygulanması adına üye devletlere talimat vermiş, Milletler Cemiyeti'nin kararı üye devletler tarafından da kabul edilmiştir. Türkiye ve Yunanistan bu kararı onaylamaları sonrasında İtalyan tehdidini daha yakından hissetmeye başlamışlar ve bu süreçten sonra İngiltere ile ilişkileri daha üst noktalara taşımayı hedeflemişlerdir.[131]

İtalya'nın Milletler Cemiyeti'nin yaptırım kararını kabul eden devletleri tehdit etmesi üzerinde, İngiltere ve Fransa, tehdide uğrayan devletlere destek olmak için çalışmalara başlamıştır. 18 Ekim 1935'te söz konusu ülkeler aralarında Akdeniz Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu Antlaşmaya göre; İngiltere, İtalya tarafından

---

[128] Hüseyin Emiroğlu, "İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 1, Sayı 14, 2007, s. 73.

[129] 16. Madde, barışı bozan devletlere siyasi ve ekonomik olarak yaptırım uygulanmasını öngörmüştür.

[130] Armaoğlu, a.g.e., s. 256.

[131] Mehmet Öcal, İtalya ile İlişkiler, Haydar Çakmak (ed.), Türk Dış Politikası 1919-2012, 2. Baskı, , Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 192.

saldırıya uğramaları durumunda Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'ya destek verecektir. Aynı durumda söz konusu üç ülke de herhangi bir saldırı durumunda üzerlerine düşen görevi yerine getireceklerini taahhüt etmişlerdir.[132]

Akdeniz'de ticaret gemilerine yönelik saldırıların gerçekleştirilmesi ve bölgede çatışma ihtimalinin giderek artması, İngiltere'yi yeniden harekete geçirmiştir. İngiltere önderliğinde devletler, Nyon şehrinde Akdeniz'de yeniden güvenliği tesis etmek adına bir konferans düzenlenmesi kararı almışlardır.[133]

Nyon'da gerçekleştirilen konferansa, Türkiye, Yunanistan, Mısır, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya, İtalya, Almanya ve Arnavutluk davet edilmiştir. İspanya, o sırada iç savaş yaşamakta olduğundan konferansa davet edilmemiştir. İtalya, İtalya'nın etki alanında olan Arnavutluk ve Almanya bu daveti geri çevirmişlerdir. İki ülkenin de katılmama gerekçesi Sovyetler Birliği'nin tutumları olarak gösterilmiştir.[134] Diğer ülkelerin katılımı ile konferans 10 Eylül 1937'de başlamış ve sonuçta imzalanan Nyon Anlaşması ile Adriyatik ve Tirenyen Denizi hariç Akdeniz'in güvenliği Fransa ve İngiltere donanmalarına bırakılmıştır.

Almanya'nın izleyeceği yayılmacı politikanın ilk örneği ise Avusturya'nın ilhakı olmuştur. Avusturya'yı ilhak etmek için Hitler ilk olarak kuvvet uygulamayı seçmemiş, ilhakı Avusturya Nazileri sayesinde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Avusturya Nazileri, Almanya'dan aldığı talimatlar doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu talimatlar doğrultusunda Avusturya'da hükümete karşı bir darbe girişiminde bulunmak istenmiş fakat polis baskını sonrasında Avusturya Nazilerinden birçoğu tutuklanmıştır. Hitler, bu gelişmeden sonra 7 maddelik bir ültimatom vermiş ve tutuklanan Avusturya Nazilerinin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Bu istek haricinde tutuklanan Avusturya Nazilerinden de üç kişinin çeşitli bakanlık görevlerine atanmasını istediğini belirtmiştir. Bu isteklerin yerine

---

[132] Sait Dinç, "Atatürk Döneminde (1920-1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili Çok Uluslu İlişkiler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Dergisi,* 2008, s. 21.

[133] Zafer Çakmak, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, ss. 21-28.

[134] Tibet İnal, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 8, Sayı 24, 2015, s. 176.

getirilmesi sonrasında, Avusturya Şansölyesine ağır isteklerini devam ettiren Hitler, Avusturya'nın Almanya'ya bağlanması isteğini belirtmiştir.[135] Bu talep Avusturya Şansölyesi tarafından 13 Mart 1938 tarihinde halk oylamasına sunulmak istenmiş fakat bu tarihten önce Hitler 12 Mart 1938'de Avusturya'yı işgal etmiştir.[136] Avrupa'nın statükocu güçleri, bu dönemde yatıştırma politikası izlediklerinden ve Hitler'in Avrupa'da herhangi başka bir toprak talebi bulunmadığını beyan etmesi sonucunda Avusturya'nın ilhakına göz yummuşlardır.

Almanya'nın Avusturya üzerindeki politikaları İtalya tarafından olumlu karşılanmasa da Alman kuvvetleri karşısında İtalyanlar rahatsızlık durumunu dile getirmekten kaçınmıştır. Avrupa'da kendine müttefik bulma zorunluluğu hisseden İtalya, Almanya'nın Avusturya'daki faaliyetleri ile birlikte duruma rıza göstermiş ve iki devlet arasındaki yakınlaşma daha da hızlı artmaya başlamıştır. Bu süre zarfından sonra İtalyan yetkililer sık sık Alman meslektaşları ile görüşmeler gerçekleştirmiş[137], İtalyan Dışişleri Bakanı'nın Almanya'yı ziyareti sonrası Avrupa'da tam anlamıyla bir Alman-İtalyan Cephesi kurulmuştur.

Almanya her ne kadar 1938 yılında Avusturya'nın ilhakından sonra Avrupa'da başka bir toprak genişlemesi talebinde bulunmayacağını açıklamışsa da Avusturya'dan hemen sonra başka bir revizyonist faaliyet sergilediği olay Çekoslovakya'ya ait Südetler bölgesinde olmuştur. Hitler, bu bölgede yaşayan Alman azınlık konusundan bahsediyorsa da Çekoslovakya'ya sınırlarında herhangi bir Alman faaliyeti gerçekleştirilmeyeceğini belirtmişti.[138] Bölgede yaşayan Südet Almanları, Avusturya'da yaşanan gelişmelerden sonra ayrılıkçı faaliyetlerini hızlandırmış ve bu durum da ilerleyen süreçte Almanya'nın ilgisini bölgeye yöneltmesine neden olmuştur.

Südetler bölgesindeki Almanlar ile Çekoslovakya yönetimi arasında yaşanan çatışmalar sonrası Almanya, Çekoslovakya sınırına asker yığmış; bunun

---

[135] Armaoğlu, a.g.e., ss. 279-280.
[136] Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Cilt 10, Sayı 20, 2014, s. 155.
[137] Armaoğlu, a.g.e., s. 261.
[138] Armaoğlu, a.g.e., s. 283.

üzerine de Prag yönetimi seferberlik ilan etmiştir. Bu gelişmeler Almanya'da tepki ile karşılanmış 2 Ekim'de Çekoslavakya'nın işgal edilmesi kararı alınmıştır.[139]

Çekoslovakya, İngiltere ve Fransa'nın bu yaşanan gelişmeler karşısında gerekli yardımı sağlayacağını düşünmüş fakat İngiltere'nin o dönemde izlemekte olduğu yatıştırma politikasından dolayı arzu ettiği yardımı söz konusu iki devletten görememiştir. Söz konusu iki devletin haricinde Sovyetler Birliği'ndenittifak antlaşması neticesinde yardım beklediyse de Sovyetlerde yaşanan iç gelişmeler sebebiyle yine yardım beklentisi karşılanmamıştır.[140] İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Almanya'ya karşı bir birliktelik oluşturamamasının üstüne İtalya'nın da Almanya'ya desteğinin artması ile birlikte Çekoslovakya, parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Batılı güçler, Çekoslovakya sorununun bir savaşa yol açmadan olmadan, konferans çerçevesinde çözülmesi adına Almanya'nın müttefiki İtalya'ya arabuluculuk teklif etmiştir. Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya 29 Eylül 1938'de Münih'te sorunun çözülebilmesi adına bir araya gelmiş ve Südetler bölgesinin Almanya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır.[141]Bu gelişmeler sonrası Almanya Südetler bölgesini ele geçirmiş ve Çekoslovakya parçalanmıştır.

4.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

4.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası

Türkiye bu dönemde iç politikada 1925-1930 yıllarına oranla daha fazla hükümet değişikliği yaşamıştır. Tüm hükümetlerde İsmet İnönü başbakanlığını sürdürmüş ve iç siyasette ufak çaplı eleştiriler haricinde büyük tartışma konusu olacak sorunlar yaşanmamıştır. Türkiye bu dönemde, iç politika konusunda önemli bir adım atmış ve çok partili hayata ikinci defa geçmeye çalışmıştır.

12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Türk siyasi tarihinin ikinci muhalif partisi olmuş ve yüz gün sonra kendini feshetmiştir.[142]

---

[139] a.e., s. 284.
[140] Aynı yerde.
[141] Emiroğlu, a.g.e., s. 79.
[142] Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası,İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 28.

Atatürk'ün teşviki ile Fethi Okyar tarafından kurulan SCF, halk tarafından çok çabuk destek görmüş ve bu durum Cumhuriyet Halk Fırkasında endişe yaratmıştır.[143] CHF, çoğulcu bir ortamda modernleşme sürecinin aksayacağı düşüncesi ile muhalefeti ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve bu sayede tek parti yönetimini tekrardan güçlendirmeyi amaçlamıştır. Atatürk teşviki ile kurulan SCF, baskılar sonrasında 100 gün dayanabilmiş ve yöneticilerinin kararıyla kapatılmıştır.[144]

Türkiye, bu dönemde ekonomide devletçilik anlayışını esas almış ve siyasette, günlük yaşamda, ekonomide devletin müdahalesinin fazlaca olduğu bir anlayışa sahip olmuştur. 1929 Ekonomik Krizi, Türkiye gibi orta ölçekli devletleri de derinden sarsmış ve Türkiye, devlet eliyle sanayileşme programlarını desteklemeye başlamıştır. Bu dönemde kalkınma modelini dışa bağımlılığın azaltılması olarak belirleyen Türkiye bu şekilde bir ekonomik kalkınma sağlamaya çalışmıştır[145].

Bu dönemde, milli oluşumunu tamamlamak adına iç siyasette halkın birliğini sağlayacak düşünceler dile getirilmeye başlamıştır. Milliyetçilik, bu örneklerden biri olmuştur. Fakat bu milliyetçilik anlayışının bu dönemde pan-Türkizm gibi bir politikaya dönüşerek, revizyonist bir hal almasının önüne geçilmiştir.

4.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye'nin bu dönemde uluslararası ortamdaki etkinliğinin arttığı görülür. Bunda Türkiye'nin artık iç siyasal yaşamında rejimini tamamen oturtarak güç kazanması ve kendine güveninin artması kadar bu dönem boyunca Dışişleri Bakanlığı'nı sürdüren Tevfik Rüştü Aras'ın barış ve işbirliğine yönelik tutumu ve dış politika uygulamaları da etkili olmuştur.

Türkiye, bu dönemde dış politikasında, uluslararası ortamda barış destekçisi bir ülke olma hedefi gütmüş ve savaşa karşı tutumunu her platformda vurgulamıştır. Bunun en önemli örneği olarak Balkanlar'da işbirliğinin kurulması ve bölgede barış

---

[143] Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, 2010, s. 87.

[144] Şaduman Halıcı, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi (Okyar) Bey ile Mahmut Esat Beyin Polemikleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 59, 2004, s. 451.

[145] Baskın Oran, Dönemin Bilançosu, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 247.

ortamının devamı için yapılan çalışmalar olmuştur. Türkiye, komşularını da bu çalışmalara dahil etmeye çalışmıştır. Silahsızlanma çalışmalarında sürekli yer almaya çalışan Türkiye bu dönemde uluslararası örgütlerde yer alarak, ittifak çalışmaları da gerçekleştirmiştir. Türkiye bu dönemde Bulgaristan, İtalya ve Almanya'nın yayılmacı politikalarına ihtiyatla yaklaşmış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne dahi diplomasi yoluyla ulaşmaya çalışmıştır.

Türkiye, içeride milli bütünlüğünü sağlarken bir yandan da uluslararası cemiyetlerde yer almayı kendine hedef olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve dış politikada daha etkin bir yol izlemeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler tarafından uluslararası barışın korunması adına kurulmuş bir örgüttür. Türkiye, Atatürk'ün isteği üzerine örgüte kendi başvurusu ile değil teşkilatın daveti üzerine üye olmuştur.[146] Türkiye'nin bu tutumunda Sovyet Rusya ile olan ilişkileri önemli rol oynamıştır. Bu dönemde dış politika tamamen Batı'ya endeksli olarak düzenlememiş ve denge politikası çerçevesinde SSCB ile olan ilişkilerin bozulmamasına özen gösterilmiştir.

1932 Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması için şartların oluştuğu yıl olmuştur. 6 Temmuz 1932 tarihinde Çin-Japonya ittifakının görüşüldüğü olağanüstü genel kurulda İspanya Türkiye'nin üyeliğini önermiş ve Türkiye ile ilişkilerinin baharını yaşayan Yunanistan'da bu teklifi desteklemiştir. Alınan karar neticesinde Türkiye, MC üyeliğine davet edilmiş TBMM'nin 9 Temmuz 1932'de kararı kabul etmesiyle de Türkiye, MC'ye üye olmuştur.[147]

Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi, İtalya'nın tehdide varan açıklamaları sonrası Türkiye, bölgesel ittifak arayışlarına da hız vermiştir. Bu neticede İngiltere ile görüşmelerini arttıran Türkiye, Akdeniz'de güvenliğin sağlanması adına İngiltere'ye ikili pakt veya ittifak anlaşması teklif etmiştir.[148] İngiltere ise bu dönemde İtalya'yı yanına çekebileceği düşüncesi ile bu teklifi reddetmiştir. İngiltere

---

[146] Şayan Ulusan, "Türkiye'nin Miller Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) *Girişi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 7, Sayı 16-17, 2008, s. 239.

[147] Dilek Barlas, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Cilt 14, Sayı 55, 2017, s. 100.

[148] Mehmet S. Dilek, "Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), *Turkish Studies Dergisi,* Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 1526.

yine de bu dönemde Türkiye ile Akdeniz'in güvenliği açısından ilişkilerini üst noktada tutmuş ve Nyon'da 1937'de toplanan konferansta Türkiye ile aynı noktada yer almıştır.[149]

Genel olarak bu dönemdeki Türk Dış Politikasının, denge ve barış anlayışı üzerinde şekillendiği söylenebilir. Türkiye net bir şekilde revizyonist devletler değil, statükocu devletler tarafında yer alacağını tüm kamuoyuna göstermiştir.

4.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

4.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası

Yunanistan, 1930-1938 yılları arasını siyasi istikrarsızlıklar içerisinde geçirmiştir. 1932 seçimlerinde Venizelos liderliğindeki Liberal Parti, Çaldaris'in önderliğini yaptığı Halkçı Parti'yi küçük bir farkla geçmeyi başarmıştır. Halkçı Parti, Venizelos karşıtlığıyla tanınan ve Kracılardan oluşan bir yapıya sahipti. Ancak Venizelos Mecliste yeterli desteği bulamamış ve hükümet kurmayı başaramamıştır. Çaldaris, bir azınlık hükümeti kurararak iktidarı devralmış fakat hükümet uzun soluklu olmamıştır. Yunanistan, Mart 1933'te erken seçim kararı almış ve 1933 seçiminden Çaldaris yenilgiyle çıkmıştır. Bu durum karşısında Venizelos'u destekleyen ordu içindeki kişiler harekete geçmiştir. General Plastiras, 1922 darbesinde Venizelos'un da payı olduğu kuşkusunu yaratmış ve bu sebeple Kralcılar ile Cumhuriyetçiler arasında süregelen çatışma ortamı yeniden alevlendirmiştir.[150] Çatışma ortamının arttığı bu yılda kaos sonucunda Venizelos'a bir suikast düzenlenmiştir. Suikastta, Venizelos'a iki kurşun isabet etmiş, şoförü hayatını kaybetmiş, Venizelos ise ölümden dönmüştür. Siyaset yaşamı boyunca 11 suikast girişimine uğrayan Venizelos, bu suikastın sorumlusu olarak hükümeti görmüştür.[151]

1933 darbesini gerçekleştirdikten sonra görevden uzaklaştırılan veya itibar kaybı yaşayan subaylar, 1 Mart 1935 tarihinde yeni bir darbe düzenlemişlerdir.

[149] İlhan Uzgel, İtalya'yla İlişkiler, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 313.
[150] Gürel, a.g.e., s. 45.
[151] Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 138.

Önceki darbenin aksine Venizelos, görünür bir şekilde darbeyi gerçekleştirenlere destek vermiştir. Darbe girişiminin başarısız olması sonucunda darbecilerden üç subay idama mahkum edilmiş ve yüzlerce darbeci olduğu düşünülen asker ordudan uzaklaştırılmıştır. Venizelos destekçisi olduğu belirlenen kişiler bu dönemde, üniversitelerden, devlet memurluklarından atılmış ve Venizelos, Paris'e kaçmıştır. Gıyaplarında yapılan yargılamada Venizelos ve General Plastiras hakkında idam cezası verilmiştir. Venizelos, 1936'da Yunanistan'a dönemeden Paris'te hayatını kaybetmiştir.[152]

1935'e gelindiğinde Yunanistan'daki karışıklık ortamı sürdüğü görülür. Venizelos destekçileri seçimleri boykot etmiş ve bunun sonucunda Çaldaris'in liderliğini yaptığı Halkçı Parti meclisteki 300 sandalyeden toplamda 287'sini alarak ezici bir çoğunlukla iktidarı elde etmiştir. Bu seçimde Metaksas'ın partisi olan Kralcı Birlik ise yalnızca 7 milletvekili kazanabilmiştir. Kralcılara, seçimlerden önce krallığın geri getirilmesi için halk oylaması yapacağının sözünü veren Çaldaris, 10 Ekim 1935'te subaylar tarafından zapt edilmiştir. Askerler, krallığın ya hemen geri getirilmesini ya da görevinden istifa etmesini Çaldaris'ten talep etmişler ve bunun sonucunda Çaldaris istifa etmek zorunda kalmıştır. Çaldaris'in Kondilis, 1933 darbesinden sonra kralcılıktan yana tavır almaya başlamıştı ve Çaldaris'in istifasından sonra cumhuriyetin sona erdirildiğini ilan etmiştir. Kralcı yönetim için 1935 yılında yapılan halk oylaması sonucunda bir milyondan fazla kişinin lehte oy kullandığının açıklanmasının ardından, halkta kralcıların halk oylamasına müdahale ettiği şüphesi uyansa da krallık yönetimi kabul edilmiştir.[153]

Kral Yorgo, Yunanistan'a döndükten sonra seçimleri yenilemek istemiş ve seçimler sonuçlanana kadar Atina Üniversitesi Medeni Hukuk Profesörü Demertzis'in geçici hükümete başkanlık yapmasına karar vermiştir. Ocak 1936'da yapılan seçimlerde Cumhuriyetçiler ile Kralcılar yakın miktarlarda oy almışlardır. 15 milletvekili kazanan Halkçı Cephe ise, mecliste kilit parti konumuna gelmiştir. Komünistlerin içinde yer aldığı Halkçı Cephe ile hem Çaldaris hem de Sofulis'in önderliğindeki Liberaller görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerden ordu

[152] Çağla D. Tağmat, "Sevr Barış Antlaşmaları Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* Cilt 2, 2016, s. 158.
[153] Aynı yer.

memnun olmamış ve komünistlerle görüşülmesine rıza göstermeyen General Papagos, görevinden alınmıştır. Yunan iç siyasetinde adından söz ettirecek olan General Metaksas, ordunun başına getirilmiştir. Nisanda Başbakan Demertzis'in ölmesi ile daha önceden ordunun başına getirilmiş olan Metaksas, Kral tarafından başbakanlığa getirilmiştir.[154] Bu yıllarda Yunan siyasetine yön vermiş olan Venizelos, Papanastasiyu, Kondilis, Konduriotis ve Zaimis gibi birçok kişi hayatını kaybetmiştir ve Metaksas bu sayede iç siyasette daha rahat bir hareket alanı bulabilmiştir.

Metaksas, başbakanlık görevini aldıktan sonra meclisi bir süre kapatmak istemiş ve bu düşüncesini krala iletmiştir. Kralın da onayı ile meclis 30 Eylüle kadar tatil edilmiş ve meclisin işlevini, eşit yetkilerde bir komisyon üstlenmiştir. Komisyon bu süreçte aktif bir tutum ortaya koyamamış ve yeni hükümetin kurulmasını sağlayamamıştır. Bu dönemde Selanik'te bir isyan baş göstermiş ve Metaksas yönetimi sert bir biçimde isyanı bastırmış ve kuvvetli yönetim modelini benimsemiştir.[155]

Hükümetin kurulamayışının uzaması sonrasında Liberaller ve Halkçılar 22 Temmuz 1936'da bir koalisyon hükümeti için anlaşma sağlamışlar ve bu düşüncelerini krala bildirmişlerdir. Yunan meclisi için en doğru çözüm olacak bu iki partinin koalisyon talebi kral tarafından onaylanmamış ve komünistler 5 Ağustos'ta genel grev çağrısı yaparak siyasal gerginliği en üst noktaya çıkarmışlardır.

Gerginliğin sürdüğü bu dönemde Metaksas, Kral ile işbirliği yapması sonucunda 4 Ağustos'ta Anayasanın yönetimini belirleyen önemli hükümleri askıya aldığını açıklamış ve parlamentoyu feshetmiştir. Metaksas, ayrıca basına sansür uygulamasını da başlatmıştır.[156] Bu uygulamaların geçici bir süre için olacağını açıklayan Metaksas, halkın karşı duruşunu kırmayı hedeflemiştir.

Parlamentonun kapatılması sonrasında Metaksas, Alman ve İtalyan yönetimlerine ilgi duyarak, Yunanistan bir dikta rejimi kurmayı amaçlamıştır. Bu

---

[154] Çiğdem K. Cihangir, " Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 58, 2016, s. 113.

[155] Aristotle A. Kallis, "Fascim and Relegion: The Metaxas Regime in Grecee and the "Third Hellenic Civilisation". Some Theoretical Observation on 'Fascism', 'Politic Releagion' and Clerical Fascism', Totalitarian Movements and Political Relagions, Cilt 8, Sayı 2, 2007, s. 235.

[156] Aynı eser, s. 233.

süreçte İngiltere ile bağlar koparılmamaya çalışılmış ve Almanya'ya olan ekonomik bağımlılığın da kırılması amaçlanmıştır. Bu bağımlılığın kırılabilmesi adına İngiltere ile imzaladığı mali protokol Metaksas için büyük önem taşımıştır.[157]

4.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası

Yunanistan, 1930'lu yıllarda iç politikada sık sık hükümet ve rejim değişikliklerine uğramıştır fakat dönemin sonuna kadar dış politika süreklilik arz eden bir yapıya sahip olmuştur. Dış politikasını bir tutum çerçevesinde belirleyen Yunanistan'ın bu dönemde en büyük korkusu Bulgaristan ve İtalya'nın revizyonist davranışları olmuştur. Bu sebeple hem komşularıyla hem de büyük devletlerle iş birliği çabalarını hızlandırmış ve bu sayede toprak bütünlüğünü korumayı hedeflemiştir.

Yunanistan, Lozan'dan kalan sorunların çözülmesiyle Türkiye ile ilişkilerinde bir bahar dönemi yaşamaya başlamış ve Balkanlarda statükonun devamı için ikili müzakerelerde bulunmuştur. İkili müzakerelere ek olarak bölgesel işbirliğini de savunan Yunanistan, bu çevrede Balkanlarda bir birlik kurulması için çaba göstermiş ve Türkiye ile birlikte hareket ederek bu birliği kısa bir süre de olsa sağlayabilmiştir.

Metaksas, iç politikada 4 Ağustos rejimini uygularken dış politikada İngiltere ile birlikte hareket etmeye çalışmıştır. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'ı işgal etmesi hem Yunanistan hem de İngiltere'de tedirginlik yaratmıştır. Metaksas, her ne kadar Alman Nazizmine ve İtalyan faşizmine düşünce olarak yakın olsa da denge politikasını sağlamak adına İngiltere ile ilişkilerini sürekli en üst seviyede tutmaya çalışmıştır. İngiltere'nin Akdeniz çıkarları doğrultusunda, İtalya'ya karşı İngiltere'nin güvencesini kazanabilmek, Metaksas'ın dış politikada en önemli parametresi olmuştur.

İngiltere ile ilişkileri üst seviyede tutmaya çalışan Metaksas, Almanya ile ilişkilerini de bu dönemde koparmamaya gayret göstermiştir. Metaksas, Bulgaristan'ın tehditlerle Romanya'dan toprak alması karşısında Yunanistan'ın da böyle bir durumla karşı karşıya kalmaması için Almanya'dan savaş malzemesi satın

[157] Gürel, a.g.e., 47.

almış ve ordusunun savaş kabiliyetini arttırmaya çalışmıştır. Bu sayede hem ordu güçlendirmiş hem de Metaksas, Almanya ile ilişkilerini arttırabilmiştir.[158]

4.2. Türkiye ve Yunanistan Arasındaki 1930 Anlaşmaları

1928 Ağustos ayında Venizelos Yunanistan'da yapılan seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanmış, bu sayede hem bölgede hem de Yunanistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçten sonra Venizelos, Küçük Asya Felaketi'nın yaratmış olduğu kaosu yok etmeye çalışarak, Yunanistan'ın komşularıyla ilişkilerini barış temeline oturtmayı amaç edinmiştir. Barış temelinde sürdürdüğü uygulamalarının en önemli örneği; seçimi kazandıktan 11 gün sonra 30 Ağustos 1928'de İsmet Paşa'ya gönderdiği ve ilişkilerin bir an önce normale dönmesi gerektiğini belirttiği mektuptur.[159] Venizelos'un Türkiye ile dostça ilişkiler kurma teşebbüsü Ankara tarafından da olumlu karşılanmış ve Türk-Yunan diyalog süreci iki tarafın da özverili davranışlarıyla yeniden başlayabilmiştir.

İki ülke arasındaki dostça ilişkilerin başlangıcı olan bu süreçte İsmet Paşa ile Venizelos, açıklamalarında daima iki ülke arasındaki dostça ilişkilerden ve tarihten gelen düşmanlık anlayışının kaldırılması gerektiğinden söz etmişlerdir. Örneğin Venizelos, Türkiye'nin eski Osmanlı olmadığını ve Türkiye'nin de Yunanistan gibi yeni bir süreç içinde olduğunu hemen her konuşmasında dile getirmiştir. Ankara Sözleşmesi'nin Yunan Meclisi'nde görüşülmesi sırasında düşüncelerinin ne kadar samimi olduğunu şu cümlelerle ortaya koymuştur:

"*... Türkiye içeride yeniden bir homojen Türk devleti kurmayı amaçlamıştır. Biz yapmacık olmayan bir sempati ve gerçek hayranlıkla Türkiye'deki hükümetin oluşturduğu eseri izliyoruz…"*[160]

İsmet Paşa'nın 13 Eylül 1928 tarihinde Malatya'da yaptığı şu konuşmada Türkiye'nin konuya bakışı açısından çok önemlidir:

---

[158] Gürel, a.g.e. ss.47-48.
[159] Erdem, a.g.e., s. 132.
[160] Demirözü, a.g.e., s. 89.

"*... Sayın Venizelos'un çeşitli konuşmalarında kendisinin sorunların çözümü için büyük bir arzu duyduğunu hissediyorum. Ankara'dan buraya gelmeden evvel elime geçen mektupta bu düşüncelerin samimiyetine karşı olan düşüncem daha da artmış vaziyettedir. Bu samimi duruş bizim tarafımızdan da karşılık bulacaktır...*"[161]

İki ülke arasındaki siyasal dostluğun kurulması için öncelikle mevcut sorunların çözümünün gerekli olduğunun farkında olan iki taraf, bu sorunların çözümü için Aralık 1928'de ikili görüşmeleri başlatmış ve hızlı bir yakınlaşma sürecini başlatmışlardır.

4.2.1. 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi

Ankara Sözleşmesi, 10 Haziran 1930 tarihinde Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Spiridon Polihroniadis ve Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından imzalanmıştır.[162]

Antlaşmanın birinci maddesi mübadillerin geride kalan mülklerine ilişkindir. Daha önceki sözleşme ve antlaşmalarda da büyük sorun teşkil eden taşınmaz mal varlıklarının çözümü bu madde ile artık nihai olarak sağlanmıştır. Buna göre; her iki ülkeden de göç eden mübadillerin geride bıraktıkları taşınmaz mallar, bırakılan ülkeye ait sayılmıştır. Bankadaki hesapların sahiplerine verileceği de bu maddede belirtilmiştir. İki tarafta da bırakılan mallar birbirine eşit sayılarak tazminatın ortadan kaldırılması, mübadiller arasında ve Yunan meclisinde bir hayal kırıklığı yaratsa da antlaşmanın ruhuna zarar verecek nitelikte olmamıştır. Antlaşmanın beşinci ve altıncı maddeleri, yine Lozan Antlaşması'ndan beri sorun teşkil eden Etabli kavramına ilişkindir. Bu maddelere göre; yerleşik tanımı için geçmişte belirtilen bütün kıstaslar göz ardı edilmiş; İstanbul'da yaşayan Rumların/Yunanlıların ve Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların/Türklerin Etabli sayılacağı kabul edilmiştir. Ankara Sözleşmesi yürürlüğe girmesinden 1 ay sonra Yunanistan'ın Türkiye'deki Muhtelit Mübadele Komisyonu'na vereceği para

[161] Mehmet Gönlübol- Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 66.
[162] Demirözü, a.g.e., s. 87

dokuzuncu maddede ele alınmıştır. Buna göre; Yunanistan, komisyonun kullanması için toplamda 425.000 sterlin para vermeyi kabul etmiştir. 150.000 sterlin İstanbul'daki veya İstanbul'a dönecek olan, mübadeleye tabi olmayanlara tazminat olarak ödenecek; 150.000 sterlin Batı Trakya'da malları zarar gören mübadeleye tabi olmayanlara ödenecek ve 125.000 sterlin de Türkiye'ye ödenecektir.[163]

4.2.1.1 Ankara Sözleşmesi'nin TBMM'de Görüşülmesi

Ankara Sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 17 Haziran 1930 günü tartışılmaya başlanmıştır. Sözleşmenin imzalanmasından bir hafta sonra ilk oturumda onaylanan sözleşme meclis içinde birçok kişinin tepkisine de uğramıştır. Tepkilerin odak noktasını tazminat konusu oluşturmuştur. Milletvekillerinden karşı çıkanların ortak noktası, Batı Trakya'daki Türk mallarına karşılık alınacak tazminatın Yunanistan'a hediye edildiği şeklinde olmuştur. Antlaşmaya karşı çıkan milletvekilleri, Ankara sözleşmesi ile Lozan'da kazanılmış olan hakların kaybedildiğini de belirtmişlerdir.

Samsun Milletvekili Avni Bey, İstanbul Milletvekili Hüseyin Bey ve Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, sözleşmeye karşı çıkanların başında gelmiştir. Avni Bey, itirazlarını dört nokta halinde belirtmiştir. İlk olarak, yerleşik kavramının çok geniş tutulduğunu ve kavramın bu kadar genişlememesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak, Yunanistan'a bırakılan taşınmazların Türkiye'ye bırakılanlardan çok daha fazla olduğunu ve bunun Türkiye aleyhinde olacağını söylemiştir. Yunanistan'ın vereceği toplamdaki 425.000 sterlinin çok az olduğunu ve Türkiye'nin tamiratını karşılamayacağını üçüncü noktada belirtikten sonra dördüncü noktada, Yunanistan'ın yaptığı ödemelerde 300.000 sterlinin Türkiye'deki mübadeleye tabi olmayanlara, 125.000 sterlinin Batı Trakya'da mübadeleye tabi olmayanlara verildiği takdirde bir haksızlık durumunun doğacağını ifade etmiştir.[164] Bu oturumda Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey ve İstanbul Milletvekili Hüseyin Bey de, Avni Bey gibi sözleşmeye itirazlarını gerçekleştirmişlerdir. Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey, sözleşmeye ilişkin; "*...Efendiler; görülüyor ki Lozan*

[163] Gönlübol-Sar, a.g.e. s. 67.
[164] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, 80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930), s. 266.

muahedesinde İsmet Paşanın kim bilir ne kadar çetin bir mücadele ile kabul ettirdiği 24 Temmuz 1923 tarihli ve şu 9 numaralı beyanname ile alınan hak bugün geri veriliyor. Efendiler; rica ederim; İsmet Paşanın Lozanda kazandığı bir hakkı geri vermek için ben rey vermem ve sonra gerek sabık İstanbul Hükümeti pasaportilere ve gerekse bizim idaremizin pasaportile gidenler geri gelmeyecekmiş. Fakat buna mukabil de para vereceğiz…"[165] açıklamasını yapmış ve Ankara Sözleşme hakkında karşı duruşunu göstermiştir. İstanbul Milletvekili Hüseyin Bey ise sözleşme ile ilgili, "*…itilafnamenin biraz değil tamamen teşrih etmek istiyeceğim. Hepimizin malumudur ki Lozan muahedesi en esaslı işlerimizden birisi de mübadele mukavelenamesi idi ve İsmet Paşa Hazretlerinin muvaffakiyetlerinin en mühimlerinden biri idi…bendeniz bu teşrihimden sonra yani memleketimizin lehine olmıyan ve az fedakarlığı değil çok büyük bir fedakarlığı istilzam eden bu itilafnamenin reddini teklif ediyorum…*"[166] Lozan'da kazanılan hakların bırakıldığını işaret etmiştir.

Sözleşmenin meclisteki müzakeresinde en son söz alan İsmet Paşa ise, sözleşmenin sadece mal varlıklarıyla olan kısmına takılmanın yanlış olduğunu ve bu sözleşmeye iki ülke arasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak bakmak gerektiğini belirtmiştir. Sözleşme ile artık iki ülkenin barış temelinde hareket edeceğini ve geçmişten gelen güvensizliğin bu sayede tamamen ortadan kalkacağını şu sözlerle belirtmiştir: *"... bu çalışmaların neticesi bugün bu sözleşme ile başarıya ulaşacaktır. İki devlet de bu sözleşme ile gelecekte de barışın temsilcileri olacak ve gelecek nesiller sizlere bu sayede teşekkür edecektir…"*[167]

Ankara Sözleşmesi'nin onaylanmasında toplamda 316 milletvekili hazır bulunmuş; 230 olumlu oyla ve 17 Haziran 1930'da sözleşme oy çokluğuyla kabul edilmiştir.[168]

---

[165] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3,80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930), ss. 267-268.
[166] a.e, s. 267.
[167] İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s. 156.
[168] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3,80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930), s. 274.

4.2.1.2 Ankara Sözleşmesi'nin Yunan Meclisi'nde Görüşülmesi

Yunan Meclisi'nde, Ankara Sözleşmesi'ne dair yapılan görüşmeler TBMM'de yapılan görüşmelere oranla daha sert geçmiştir. Sözleşmenin onaylanması konusunda 17 Haziran ve 25 Haziran'da iki toplantı gerçekleştirilmiştir. Venizelos, bu süreçte Ankara Sözleşmesi'ni savunan bir tutum izleyerek, sözleşmenin onaylanması için büyük çaba sarf etmiştir. İki toplantı sonucunda onaylanan sözleşmeye karşı çıkan muhalefetin buluştuğu nokta, Türk milletvekilleri gibi, mal varlıkları ve tazminat olmuştur. Muhalefetin sert tutumuna karşı Venizelos, 1919 savaşını başlatanın kendileri olduğunu ve Lozan'da belirtilen mal varlığı konusunun uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.[169]

25 Haziran'da gerçekleştirilen ikinci toplantıda da genel olarak mal varlıkları konusu en çok konuşulan başlık olmuştur. Venizelos, iki tarafa bırakılan malların eşit olmamasının bir şey ifade etmediğini dile getirmiş ve savaş boyunca Türkiye'nin yıkıma uğradığını, mübadillerin mallarının çoğunun kullanılamayacak durumda olduğunu, bu sebeple de adaletsiz bir hüküm olmadığını belirtmiştir.[170]

Yunan meclisindeki muhalifler, mübadillerden de bu düşünceleri sebebiyle destek almışlardır. Mübadiller tazminat beklentilerinin bu sözleşme ile yok olması neticesinde mübadiller, sözleşmenin imzalanması durumunda Yunan Hükümeti'nin kendilerine tazminat vermesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[171] Venizelos, mübadillere destek veren muhaliflerin durumu imkan dahilindeymiş gibi göstermesine tepki göstermiş ve sözleşme ile Türklerden boşalan yerlere mübadillerin yerleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapıldığını dile getirmiştir.

Yunan Meclisi, 26 Haziran 1930'da 191 olumlu, 19 olumsuz oy ile Ankara Sözleşmesi'ni kabul etmiştir.[172] Venizelos, sözleşmenin kabul edilmesinden sonra, Venizelos sözleşmenin kabulü sonrası, "*...sizden bunu isterken (Ankara*

[169] Erdem, a.g.e., s. 107.
[170] Demirözü, a.g.e., s. 90.
[171] Akşam, 17 Haziran 1930, s. 2.
[172] Erdem, a.g.e., s. 108.

Sözleşmesi'nin onaylanmasını) söz konusu anlaşmanın Türkiye'yle müzakerelerin sonlanması anlamına gelmediği, tam tersine az önce de belirttiğim gibi, her iki ülke arasında ve Yakın Doğu'da refah dolu yeni bir dönem başladığı inancını taşıyorum…"[173] açıklamasını yapmıştır.

4.2.1.3 Ankara Sözleşmesine Tepkiler: Türk ve Yunan Basını

1930 Ankara Sözleşmesi imzalandığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan henüz 7 yıl geçmişti ve Takrir-i Sükun Yasaları halen yürürlükteydi. 1925'te bu yasa uyarınca bazı dergi ve gazetelerin kapatılmasından sonra basın üzerinde ağır bir denetim kurulmuştu ve sadece hükümet yanlısı/denetimindeki gazeteler yayın yapmaktaydı. Yayın yapan gazetelere bu dönemde uygulanan sansür sebebi ile gazeteler hükümetin düşüncelerinden çok uzak yorumlar yapmaktan kaçınıyorlardı.

Türkiye ile Yunanistan'ın Ankara Sözleşmesi'ni imzalamalarına giden süreç, iç basın tarafından en çok yer verilen konu olarak gazetelerde yer almıştır. 19 Şubat tarihli gazetelerde Venizelos'un anlaşmayı imzalamak için geldiği belirtiliyordu.[174] Yine Akşam gazetesi 26 Mart tarihinde Venizelos ile özel bir röportaj gerçekleştiriyordu[175] Anlaşmanın iki ülke arasında imzalanmasından sonra da, Tevfik Rüştü Aras ile Yunanistan temsilcisi M. Polihronyadis arasında geçen samimi sohbetlerden bahsediliyor ve antlaşmanın esasları okuyucularla olumlu bir dil kullanılarak paylaşılıyordu. Antlaşma metninin kabulünün Yunan Meclisi, tatile girmeden kabul edilmesi için Venizelos'un çabalarından bahsediliyor ve Yunan temsilcisinin Venizelos'un kendi eli ile yazdığı yetki belgesi ile anlaşmanın imzalandığı ifade ediliyordu.[176]

Önceki antlaşmaların başarısızlığı ve ikili görüşmelerde yaşanan durağanlıklar sebebi ile gazeteler zaman zaman olumsuz içerikli haberlere de değinmişlerdir. Fakat Ankara Sözleşmesi'nin imzalanması ile iki devlet arasında yedi yıldır süren sorunun bittiğini vurgulayan gazeteler, iç basında da olumlu bir hava

[173] Demirözü, a.g.e., s. 91.
[174] Akşam, 19 Şubat 1930, s. 2.
[175] Akşam, 26 Mart 1930, ss. 1-2.
[176] Cumhuriyet, 11 Haziran 1930, s. 2.

yaratmıştır.[177] Türk basını tarafından İsmet Paşa ile Venizelos'un karşılıklı mektupları Türkçe'ye çevrilerek paylaşılmıştır.[178] Yine Hakimiyet-i Milliye gazetesi de sözleşmenin imzalanmasından sonra Tevfik Rüştü Aras ile Venizelos'un karşılıklı telgraflarını yayınlamış ve iki devlet adamının samimiyetini konu alan haberlere yer vermiştir.[179]

Türk basınının bu dönemde odak noktasında dostça ilişkiler yer alırken, tarihte yaşanan savaşlar konusu ve Osmanlı fikri gündeme getirilmemiş ve manşetlerde kendine yer bulmamıştır. Barışın sağlanması adına sert söylemlerden kaçınılmıştır. Dolayısıyla her ne kadar hükümet güdümünde ve en azından denetiminde olsa da Türk basınının iki ülke arasındaki dostluk döneminin başlangıcında olumlu bir rol üstlendiği söylenebilir.

Bu dönemdeki Yunan basınına bakıldığında ise, Türkiye'dekine oranla daha özgür bir durumda olduğu görülmektedir. Yunan basınında o dönemde, Sözleşme'nin imzalanmasına giden yolda hükümetin programlarını destekleyen Elefthero Vima gibi gazeteler varken, Venizelos'un işbirlikçi olarak nitelediği ve Sözleşme'nin Yunanistan'ın aleyhinde olduğunu belirten Prosfigikos Kosmos, Kathimerini gibi gazeteler de yayınlarını sürdürmüştür. Yunan basınının geneline bakıldığında sözleşmenin iki taraf içinde önemi olumlu şekilde haberlere konu olmuştur.[180]

Elefthero Vima Gazetesi, Türkiye'nin antlaşmayı kabul ettiğini, iki taraf yetkililerinin de onayıyla metnin imzalanmasına geçileceğini yazmıştır. Gazete, anlaşma sürecinde iki taraf arasındaki görüşmelerde yaşanan durağanlık yüzünden halkın artık antlaşmanın imza edileceğine inancının azaldığı dönemde iki tarafın hızlı bir şekilde ortak paydada buluşabilmesinin büyük şaşkın yarattığını belirtmiştir.[181]

Muhalif gazetelerden olan Prosfigikos Kosmos, anlaşmaya ılımlı haberlerle yaklaşmaktan çok eleştirel bir bakış açısıyla yorumlar paylaşmıştır. Yunanistan'ın Türkiye'ye bu antlaşma ile çok büyük kazanımlar bıraktığını belirtmiştir. Haber

[177] Milliyet, 11 Haziran 1930, s. 1.
[178] Akşam, 30 Haziran 1930, s. 1.
[179] Hakimiyet-i Milliye, 13 Haziran 1930, s. 2.
[180] Vakit, 12 Haziran 1930, s. 5.
[181] Demirözü, a.g.e., s. 121.

başlığında Türkiye "Yunanistan'ın Ezeli Düşmanı" olarak gösterilmiş, mübadillerin haklarının savunulması gerektiği paylaşılmıştır. 22 Haziran tarihinde, Türk hükümetinden alınacak tazminattan vazgeçen Yunan hükümetinin tazminatı gerekirse kendi ödemesi gerektiğini belirten haber ilk sayfada yer almış ve göçmen federasyonu başkanlarından ve göçmen milletvekillerinden olan Çiğdemoğlu'nun Venizelos'u ulusal çıkarları satmakla suçladığı yazısını paylaşmıştır.[182]Çiğdemoğlu, imzalanan sözleşmede Venizelos'u ulusal çıkarlardan saptığını ve göçmenlerin haklarını sattığını belirtmiş ve sözleşmenin görüşülmesinde Venizelos'u en çok eleştiren milletvekillerinden olmuştur.[183]

Kathmerini gazetesi, Yunan basınında hükümete mesafeli bir duruş sergileyen gazeteler arasında yer almaktadır. Gazetede, Ankara Sözleşmesi ile ilgili genelde olumlu haberler yer alsa da olumsuz yorumların yer aldığı haberler de paylaşılmıştır. 26 Haziran 1930'da yayınlanan bir haberde, Venizelos'un göçmenlerin haklarından vazgeçmesinin aksine onlar için birçok çalışma ve harcamalar yaptığını paylaşmıştır. Bu olumlu haberin aksine ilerleyen süreçte Venizelos'un Ankara yolculuğunun başladığı Atina'dan yola çıkarken halkın bu yolculuğa kayıtsız kaldığını manşetlere taşımıştır.[184]

Yunan basını bu dönemde Türk basını gibi olayları yakından takip etse de, Türk basını kadar ayrıntılı bilgi ve yorum vermemiştir.

4.2.2. 30 Ekim 1930 Antlaşmaları

4.2.2.1 Antlaşmaların Müzakeresi ve İmzalanması

10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi'nden sonra iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin ilerletilmesi adına bir dizi antlaşmanın daha imzalanmasına karar verilmiştir. Bu antlaşmaların imzalanması için Venizelos, Ankara'ya ziyarette bulunmak için bir karar almıştır. Bu dönemde Venizelos'un ziyareti açısından üç nokta önem arz etmektedir. Birincisi, Yunanistan başbakanının gerçekleştireceği

[182] a.g.e., ss. 123-124.
[183] Akşam, 26 Haziran 1930, s. 1.
[184] Demirözü, a.g.e., ss. 125-127.

ziyaret cumhuriyetin onuncu kuruluş yıl dönümüne denk geliyordu ve bu durum Yunan milliyetçilerinin tepkisine yol açabilirdi. İkincisi, Venizelos'un ziyareti gerçekleştireceği tarihlerde Macar Başbakanı da Ankara'da olacaktı. Bu dönemde Balkanlarda komplo teorilerinin had safhada oluşu sebebiyle bu denk gelişin planlı olduğu ve diğer devletlere karşı bir ittifak girişimi olduğu düşünülebilirdi. Üçüncü nokta ise, patrikhane ziyaretinin görüşmelerden önce gerçekleştirilmesi Türkiye tarafından yanlış anlaşılabilirdi. Ama eğer patrikhane ziyaret edilmezse de bu durum bu kez patrikhane tarafından yanlış yorumlanabilirdi. Ancak Ankara dönüşünde patrikhanenin ziyaret edilmesi şeklindeki çözüm bu sorunu ortadan kaldırmıştır. Ancak sonuçta Venizelos bu sorunları dikkate almamış ve 27 Ekim- 1 Kasım arasında ziyaretini gerçekleştirmeye karar vermiştir. [185]

Yunanistan'ın temsilcisi Venizelos ile Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Aras arasında 30 Ekim 1930'da üç antlaşma imzalanmıştır:[186] Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol; İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması.

Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması, 28 maddeden oluşmaktadır. 1. Maddede, tarafların birbirleri aleyhinde hiçbir siyasi ve ticari anlaşmaya taraf olmayacakları karşılıklı olarak kabul edilmiştir. 2. Madde ile taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde diğer tarafın tarafsız kalacağı garanti edilmiştir. İki taraf arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların diplomatik şekilde çözülememesi halinde hakeme başvurma ile çözümünün sağlanacağı 20 ve 23. Maddelerde belirtilmiştir. (Bkz. EK-1)

Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol, tarafların silahlanma yarışından kaynaklı masraflarının artmasının engellenmesi adına büyük önem taşımıştır. İki taraf da 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında ekonomilerinde durgunluk ve gerilemeler yaşamış ve bu protokol ile silahlanma yarışını durdurarak az da olsa ekonomilerini rahatlatmayı amaçlamışlardır. Protokol ile mevcut deniz

[185] Sema Aksoy, "Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü ve Bugünü", *Hukuk Gündemi Dergisi,* Atatürk Özel Sayısı, 2013, s. 120.
[186] Çelik, a.g.e., s. 91.

kuvvetlerine, gemi veya silah alımı yapılması halinde diğer ülkenin altı ay önceden bilgilendirileceği konusunda anlaşma sağlanmıştır. (Bkz. EK-1)

İkamet, Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması ise, iki taraf arasındaki ekonomik ilişkileri olumlu yönde etkileyen bir uluslararası bağıt olmuştur. 36 maddeden oluşan antlaşmanın ilk maddesinde tarafların birbirlerinin vatandaşlarını "En Gözetilen Ulus Kaydı"[187] çerçevesinde değerlendirecekleri belirtilmiştir. Antlaşmanın diğer maddelerinde ise diğer tarafın vatandaşlarına söz konusu ülkede, mülk edinme, ticari faaliyetlerde bulunma, şirket ve fabrika sahibi olma, miras bırakma hakları da tanınmıştır. (Bkz. EK-1)

İkamet, Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması ile hem 1929 Ekonomik Buhranı'nın yarattığı durağanlığın etkisi kırılmaya çalışılmış, hem de mübadele sonrasında iki ülke için de ekonomik yük olan mübadillerin getirmiş olduğu külfet azaltılmaya çalışılmıştır.

4.2.2.2. 1930 Ekim Antlaşmaları'nın Türk ve Yunan Meclislerinde Görüşülmesi

Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması ile Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol, TBMM'de 12 Şubat 1931 tarihinde görüşülmüştür. Tevfik Rüştü Aras antlaşmalarla ilgili yaptığı konuşmada *"...Ötedenberi daima çoğalan bir gayretle takip ettiğimiz sulh ve karşılıklı dostluk yapmak istiyenlerle dostluk ve hef keşle eyi geçinme siyasetimizin yeni ve kuvvetli bir eseri olan bu muahedenin bir hususiyeti de şudur ki senelerden ve senelerdenberi münasebatımız bir çok anlaşamamazlıklarla ve zaman zaman hafif veya ağır itilâflarla geçen bir devletle geçmişteki maceraları her iki taraf Hükümetinin eski şekli gibi arkamıza atarak ve artık Millî hükümetlerini yapmış olan iki komşu devletin bu günkü ve istikbale ait hakikî menfaatlerinden ilham alarak ve birbirimize*

[187] "En Gözetilen Ulus Kaydı" terimi, iki taraf arasında yapılan bir antlaşmada belirli konularda üçüncü devlet veya vatandaşlarına verilen hakların, birbirlerine de tanınmasıdır. Kökeni Ortaçağ'a dayanan bu terim, ekonominin küreselleşmesi ile daha önemli bir hal almıştır. Söz konusu terimin uygulanışında devletlerin ayrım yapmama ilkesini de dikkate almaları gerekmektedir. Daha detaylı bilgi için Bkz. Elif Uzun, "Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetilen Ulus Kaydı", *Milletler Arası Hukuk ve Milletler Arası Özel Hukuk Bülteni Dergisi,* Cilt 24, Sayı 1-2, 2004, ss. 741-766.

samimî dostluk elini uzatarak yapılmış olmasıdır…"[188] açıklamasını yapmıştır. Atatürk iki devlet arasında imzalanan antlaşmalara bakışını şu sözlerle açıklamıştır: "*Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başvekilinin ve Hariciye nazırının Ankara'yı resmen ziyaretlerini hususî bir memnuniyetle zikrederim. Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri bir birine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimi bir dostlukta kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır. İki Cumhuriyet arasında açılan yeni devrin yeni esaslarını, ahte rapteden vesikalar, yüksek tasvibinize arz olunmuştur."*[189]

Oylamada 187 milletvekili oy birliği ile antlaşma ve protokolü onaylamıştır. İkamet, Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması TBMM'de 5 Mart 1931'de görüşülmüş ve 265 milletvekilinin oy birliği ile kabul edilmiştir.[190]

Antlaşmalar Yunanistan Meclisi'nde 21 Aralık 1930 günü tartılşılmıştır. Siyasi liderlerden antlaşmaların Yunanistan'ın gelişmesine engel olduğunu belirtenler olsa da Venizelos, yapılan antlaşmalarla Yunanistan'ın değerinin arttığını ve antlaşmaların, iki devlet arasında yeni bir devrin başlangıcı olacağını belirtmiştir. Yunan meclisi, antlaşmaları 22 Aralık 1930'da onaylamıştır.[191]

4.2.2.3. Antlaşmalara Yönelik Tepkiler: Türk ve Yunan Basınında Ekim 1930 Antlaşmaları

Türk basını, antlaşmanın imzalanmasına giden süreci dikkatle takip etmiş ve gazetelerde süreç hakkında geniş yazılar yer almıştır.

Cumhuriyet gazetelerinde yer alan haberlerde Venizelos'un 29 Ekim 1930'da Türkiye'ye gelişi aktarılırken aynı zamanda haberlerde Venizelos ile yapılan bir röportaja da yer verilmiştir. Venizelos, bu röportajında Türk- Yunan ilişkilerinde yeni bir dönemin açıldığını ve artık iki ülke arasındaki husumetlerin tamamen ortadan kalktığını belirtmiştir.[192] Venizelos, Türk Ocağı'nda yaptığı bir açıklama da

[188] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 80. İnikat, Cilt 25, (12.02.1931), s. 35.
[189] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 1. İnikat, Cilt 22, (01.11.1930), s. 3.
[190] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 32. İnikat, Cilt 26, (05.03.1931), s. 18.
[191] Bilge, a.g.e., s. 165.
[192] Cumhuriyet, 28 Ekim 1930, s. 1.

ise iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin bölgede barışın tesisi adına önemli olduğunu vurgulamış, iki milletin yıllarca beraber yaşayıp sonra birbirleri ile savaşıp en sonunda da birbirlerini tanıyarak dost olduğunu söylemiştir.[193]

Antlaşmaların imzası için Ankara'da bulunan Venizelos, Cumhuriyet Gazetesi'ne 29 Ekim 1930'da bir röportaj vermiştir. Bu röportajda; önceleri temenni şeklinde olan Türk-Yunan barışının artık kesin suretle sağlandığını, iki ülkenin Lozan'dan başlayarak sorunların çözümü adına iyi niyetli davrandığını, kendisinin artık iki ülke halkı tarafından da samimi şekilde karşılanmasının mutluluğunu yaşadığını belirtmiştir.[194]

İki ülke temsilcilerinin antlaşmayı imzalaması sonrasında Venizelos, Ankara'da kendisine gösterilen misafirperverlik karşısında çok mutlu olduğunu, dostluk antlaşmasının diğer Balkan ülkelerinde de olumlu karşılandığını ve iki ülke arasındaki ufak çaplı sorunların böyle bir yakınlaşmaya gölge düşüremeyeceğini belirtmiştir.[195]

Türk basınında bu dönemde Venizelos ve dostluk antlaşması çokça yer bulmuş, Venizelos'un iade-i ziyaret için Başbakan İsmet Paşa'yı Yunanistan'a daveti de manşetlerde yer almıştır.[196] Venizelos'un Türkiye'ye gelişinden itibaren gidişine kadar olan tüm süreç okurlarla ayrıntılı olarak paylaşılmış[197] ve dostluk antlaşması hakkında sürekli olumlu yorumlar yapılmıştır. Bu süreçte Venizelos'un Patrikhane'ye yapmış olduğu ziyaret de basında geniş yer bulmuştur.[198] Türk basını, genel olarak iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin gelişimini olumlu karşılamış ve haber/yorumlarda olumsuz hiçbir noktaya vurgu yapmamıştır.

Yunanistan basını ise, iki ülke arasında yapılan antlaşmalara geniş yer vermiş ve Venizelos'un Türkiye'deki girişimlerini okurlara aktarmıştır. Atina basını, Türk- Yunan dostluğunun gelişimini heyecanlı bir şekilde takip etmiş ve İsmet

[193] Vakit, 31 Ekim 1930, s. 1.
[194] Cumhuriyet, 29 Ekim 1930, s. 4.
[195] Cumhuriyet 31 Ekim 1930, s. 3.
[196] Cumhuriyet, 1 Aralık 1930, s. 3.
[197] Vakit, 1 Kasım 1930, s. 6.
[198] Hakimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1930, s. 1.

Paşa'nın dostluğun gelişimi için yapacağı ziyaret Türkiye'deki gibi barışçıl bir girişim olarak değerlendirilmiştir..[199]

Hestia Gazetesi, İsmet Paşa'nın iki ülke arasındaki dostluk antlaşmasının ileride de gelişmesinden bahsettiği konuşmasını okuyuculara aktarmış, Türk ve Yunan basınını, liderler gibi iki ülke dostluğu adına ortak çalışmalar yapmasını, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinde gazetelerin rol oynaması gerektiğini vurgulamıştır. Elefthero Vima Gazetesi, Venizelos'a yapılan karşılamadan da okuyucularına bahsetmiş ve Türk-Yunan dostluğunun tarihi önemini paylaşmıştır. 30 Ekim 1930'da imzalanan bu antlaşmaların İsmet Paşa ile Venizelos'un birbirlerine el uzatmasıyla başlamış olduğunu ve iki ülke arasındaki sorunların artık tamamen ortadan kaybolduğu belirtmiştir.[200]

30 Ekim Antlaşmaları ile ilgili olarak Venizelos'un 13 Ekim tarihinde verdiği röportaj da iki ülke ilişkilerinin vardığı boyutu şu şekilde belirtir: "*Öleceğim zaman bir miras hazırlayacağım ve yurttaşlarıma diyeceğim ki: "Yunanistan ile Türkiye arasında mücadele, isterseniz mahkeme deyin, yedi yüzyıl sürdü. Şimdi Lozan Antlaşması'yla nihai bir karar çıktı. Benim ne bir üst mahkemeye gitmeye ne de davayı yeniden gözden geçirmeye niyetim var. Sizlere de aynı şekilde davranmanızı tavsiye ediyorum."*[201]

4.3 Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı 1933

Türkiye ile Yunanistan 1930 yılında imzalamış oldukları Dostluk Antlaşmaları ile barışçıl politikalarında emin adımlarla ilerlediklerini göstermişlerdir. Bu barış yanlısı tutumlarını bir ileri noktaya taşıyarak, hem iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmek istemişler hem de dışarıda veya Balkanlarda yayılmacı devletlere karşı bir birlikteliğin temellerini atmaya çalışmışlardır. Bu hedef doğrultusunda iki ülke 14 Eylül 1933 tarihinde Türkiye-Yunanistan Samimi Antlaşması'nı (İçten Anlaşma Paktı) imzalamıştır.[202]

---

[199] Cumhuriyet, 29 Ekim 1930, s. 2.
[200] Cumhuriyet, 31 Ekim 1930, s. 3.
[201] Demirözü, a.g.e., s. 126.
[202] Bilge, a.g.e., 169.

Antlaşmanın imzalanması için Yunan Başbakanı Çaldaris ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos 11 Eylül 1933'te Ankara'ya gelmişlerdir. Yunanistan adına bu isimler antlaşmayı imzalarken Türkiye adına Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey antlaşmayı imzalamıştır. Çaldaris sözleşmenin imzalanmasından önce Ankara'ya yolculuk ederken basın mensuplarına "*Ankara'ya sevinç içinde gidiyorum, çünkü dost bir devletin içindeyim. Uzun ve şiddetli mücadelelerden sonra, Balkanlarda ve Akdeniz'de barışın temsilcisi olan iki ülke ilişkilerini daha da kuvvetlendirecektir."*[203] şeklinde bir açıklama yapmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos ise iki ülke arasındaki anlaşmanın imzalanmasında kendisinin de olması adına hasta vaziyette geldiğini bildirmiştir. Avrupa'nın o anda içinde bulunduğu durumun karışıklığa doğru gitmesine rağmen, Türkiye ile Yunanistan'ın ilişkilerinde iyiye doğru gittiğine dikkat çekmiş ve bu süre zarfında sürekli bir yükseliş olacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal'i takdir ettiğini sözlerine ekleyen Maksimos, onun barışın en büyük temsilcilerinden biri olduğunu söylemiştir.[204]

Türk Hükümet yetkilileri, iki ülke ilişkilerinin 1930 Dostluk Antlaşması'ndan sonra bu antlaşma ile daha da yükseldiğini ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal, sözleşmenin öneminden şu sözlerle bahsetmiştir:

"*…Bu antlaşma denizde ve karada yüksek menfaatleri ve coğrafi münasebetleri bu kadar birbirine girmiş olan iki memleket için tabii ihtiyacın ifadesidir. Bu antlaşma, Balkanlar'da barışın ve genel ahengin kuvvetli bir vasıtası olacaktır…"*[205]

İsmet Paşa ise, anlaşmanın kabulü sonrasında yaptığı açıklamada, iki devlet arasındaki ilişkilerin sadece devlet adamlarının bu şekildeki somut çalışmalarına bağlı olmadığını, gazetecilerin de bu konuya eğilmesi gerektiğini belirtmiştir.

[203] Cumhuriyet, 11 Eylül 1933, s. 5.
[204] Cumhuriyet, 12 Eylül 1933, s. 1.
[205] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s. 391.

Okullarda, iki ülke müfredatında iyi ilişkilerin işlenmesi gerektiğini ve bu tip anlaşmalarla bunların çoğaltılacağını vurgulamıştır.[206]

Samimi Anlaşma Misakı, Türk ve Yunan basınında geniş yer bulmuştur. Akşam Gazetesinde yer alan haberde, antlaşma metni üzerinde mutabakat sağlanması sonrasında iki devlet temsilcilerinin de bu durumdan memnuniyeti okuyuculara aktarılmıştır.[207]Hakimiyet-i Milliye de ise Falih Rıfkı Atay kaleme aldığı yazısında, bu anlaşma ile iki devletin kendi arasında bir sorunun kalmadığını ve tüm dünyaya karşı tek bir vücut olarak, barıştan yana tutum sergileyeceklerini belirtmiştir.[208] Çaldaris, anlaşmaya ilişkin Türk basınına açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamasında, Akdeniz'de ve Balkanlarda çatışma ortamını bitirmek adına ortak çalışmalar yapan iki ülkenin, bu sözleşme ile ilişkilerini bir üst noktaya taşımayı hedeflediğini belirtmiştir.[209]

Yunan gazeteleri bu konuya manşetlerinde yer vermiş ve görüşmeler sırasında paylaşılan telgrafları yayınlamışlardır. Gazetelerde yer alan ortak açıklamada, iki milletin birbirlerine karşı duyduğu düşüncelerin karşılıklı olduğu, bunun misak ile ortaya konulduğu, Yunan halkının söz konusu misakın imzalanmasından büyük mutluluk duyduğu dile getirilmiştir.[210] Yunan basınında anlaşma ile ilgili paylaşılan yazılarda diğer dikkati çeken husus ise; iki ülkenin komşularının bu misaktan tedirgin olmaması gerektiğinin ve iki ülkenin iyi ilişkilerinin tüm Balkanlarda sulh sağlamak amacıyla da yapıldığının vurgulanması olmuştur.[211]

Bu antlaşmanın birinci maddesi, iki ülkenin ortak sınırlarını başka bir devlet tarafından gelecek saldırı karşısında karşılıklı olarak güvence altına almaktadır. Bu maddenin potansiyel olarak Bulgaristan'dan gelebilecek bir saldırı karşısında yapılacak işbirliğini arttırması açısından da önemi iki taraf adına büyük olmuştur. Antlaşmanın ikinci maddesi ile iki devlet de kendilerini ilgilendiren uluslararası

[206] Cumhuriyet, 15 Eylül 1933, s. 5.
[207] Akşami 14 Eylül 1933, s. 1.
[208] Hakimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1933, s. 1.
[209] Vakit, 11 Eylül 1933, s. 1.
[210] Cumhuriyet, 13 Eylül 1933, s. 5.
[211] Cumhuriyet, 14 Eylül 1933, s. 5.

konularda birbirleri ile işbirliği ve istişare yapacaklarını kabul etmişlerdir. Antlaşmanın üçüncü maddesi ise uluslararası toplantılarda diğer bir devletin olmayışı sırasında söz konusu katılımcı ülkenin temsilcilerinin, iki ülkenin de katılımcısı olacağı ve ortak veya özel çıkarların savunulmasında yetki sahibi olacağı kararlaştırılmıştır. İki ülke arasında imzalanan bu antlaşmanın geçerlilik süresi 10 yıl olarak belirlenmiştir.[212] (Bkz. EK-2)

4.4 Nobel Barış Ödülü Teklifi

Venizelos, Megali İdea'nın en büyük taraftarlarından biri olarak çıktığı yolda, Küçük Asya Felaketi sonrası bu düşüncesinden vazgeçmiş ve Türkiye'ye yönelik barışçıl politikalarını 1928 seçimleri sonrasında daha net bir biçimde ortaya koymuştur. Venizelos'un izlediği bu siyaset Atatürk ve Türkiye tarafında da yanıt bulmuş ve bu sayede iki liderin önderliğinde Türk–Yunan barışı giderek ikili ve bölgesel bir işbirliğine dönüşmüştür.

Venizelos, hemen her fırsatta Atatürk ile ilgili olumlu beyanatlar vermiş ve kendisinin barışın Balkanlardaki teminatı olduğunu belirtmiştir. 1930 Antlaşmalarının imzası sonrasında basın mensuplarının Venizelos'a Atatürk hakkındaki düşüncelerinin sorulması üzerine, Atatürk'ün sadece kendisi tarafından değil tüm dünya tarafından kabul gören bir isim olduğunu belirtmiş ve kişiliği hakkında olumlu yorumlarda bulunmuştur.[213]

Venizelos, 1930 Ankara Antlaşması'nın imzalanması için Türkiye'ye gelmiş ve barış söylemleri Pera Palas'ta verilen yemekte de devam etmiştir. Atatürk ilerleyen süreçte Venizelos'u 26 Eylül 1933'te İstanbul'da kabul etmiş ve iki lider Balkan Antantı'nın kurulması adına önemli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.[214] Dostluk ve işbirliğini 1933'te imzalanan Samimi Anlaşma Misakı ile doruk noktasına çıkaran iki ülke, iki tarafın da özverili çalışmaları neticesinde iyi ilişkileri devamlı hale getirebilmiştir. Liderlerinin 1932'de yaptığı görüşmeler sonrasında

[212] Antlaşmanın orijinal metni için Bkz. http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80408, (19.02.2019).
[213] Cumhuriyet, 31 Ekim 1930, s. 3.
[214] Afet İnan, "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 1984, s. 97

Venizelos, Balkanlarda barışın teminatı olarak gördüğü Mustafa Kemal'i 1934'te Nobel Barış ödülüne aday göstermiştir.[215]

Venizelos, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstererek, hem iki ülke arasındaki dostluğun ne düzeyde olduğunu göstermiş, hem de Balkan Paktı'nın kurucusu olduğuna inandığı Atatürk'ü onurlandırmıştır. Venizelos, yazdığı mektupta Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra bölgede asırlar öncesinde kalan düşmanlığı bir kenara bırakarak, barış ve güven ortamının tesisi için önemli çalışmalar yaptığını vurgulamıştır. Atatürk'ün bağımsızlıktan sonra Yunanistan ile barışın sağlanması adına bu ülkeyle işbirliğinden kaçınmadığı ve bölge barışının sağlanmasındaki önemi anlatılmıştır. (EK-3)

4.5 Balkan Antantı

Balkanlarda ve Avrupa'daki barışın devamlılığının sağlanabilmesinin ikili ilişkilerle birlikte ortak güvenlik sistemlerinin kurulması ile korunabileceği düşüncesi, ülkeleri bu dönemde çeşitli adımlar atmak zorunda bırakmıştır. Devletlerin revizyonist ve statükocu olarak ayrışmaya başladığı bu dönemde, Balkan Devletlerinden statüko yanlısı olan Türkiye ve Yunanistan, bölgede bir ortak güvenlik mekanizması kurmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Balkan Antantı'nın kurulması adına çalışmalar başlatmışlardır.[216] Bu dönemde İtalya'nın Balkanlara ilişkin söylemleri ve bölgeye yönelik ilgisi, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkma ve topraklarını genişletme arzuları, son olarak Almanya'nın Doğu'ya doğru bir genişleme izleyebileceği endişesi, Balkanlarda ortak bir güvenlik anlayışı geliştirmesinin en önemli etkenleri olmuştur.[217]

Balkan Birliği fikri, ilk olarak Evrensel Barış Kongresi'nde ve Yunanistan eski Başbakanı Aleksandr Papanastasiu tarafından öne sürülmüştür. 6-10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina'da gerçekleştirilen bu kongrede A. Papanastasiu'nun fikrini

---

[215] Zafer Çakmak, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* Sayı 52, 2008, ss. 21.
[216] Ahmet Eyicil, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 59, 2004, s. 341.
[217] Gülnihal Bozkurt, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 19, Sayı 56, 2003, s. 921.

benimseyen başta Türkiye olmak üzere, devletler birliğin kurulması adına çalışmalara başlamışlar ve bu amaçla çeşitli konferanslar düzenlemişlerdir.[218]

4.5.1. Balkan Konferansı

Birinci Balkan Konferansı, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın temsilcilerinin katılımıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır. Birinci Konferans, dini ve milli merkezli birçok karşılıklı savaşların ve sorunların yaşandığı devletleri bir araya getirmesi bakımından büyük önem taşımıştır. Birinci konferansta, gerçeklerden uzak söylemler yerine uygulaması makul birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları şunlardır:[219]

- Katılımcı Balkan Devletler dışişleri bakanları düzeyinde her yıl bir toplantı yapacaklar,
- Devletler arasında yaşanacak sorunların barışçıl çözümü, dışarıdan gelecek saldırı durumlarında karşılıklı yardımlaşmanın sağlanabilmesi gibi maddeleri kapsayan bir Balkan Paktı hazırlanacak,
- Balkan milletleri arasında ticari, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda yakınlaşmayı arttıracak bir Balkan Birliği'nin kurulması amacını taşıyacak bir örgüt oluşturulacaktır.

Ayrıca katılımcı devletler, Türkiye'nin ikinci konferansın İstanbul'da yapılması önerisini olumlu bulmuşlar ve oy birliği ile kabul etmişlerdir.

İkinci Balkan Konferansı, 20 Ekim 1931'de İstanbul'da başlamıştır. İkinci Konferansta ilkinin aksine, ticari, teknik ve kültürel konulardaki işbirliği üzerinde durulmuş; bunlara ek olarak azınlıklar ve uyuşmazlıkların dostça çözümü konuları da ele alınmıştır.[220]

Devletler çeşitli konular üzerinde mutabakat sağlamışlar fakat yine de bir Balkan Birliği'nin kurulması adına ortaya bir taslak çıkaramamışlardır. Bunun en

---

[218] Mithat Atabay, İmparatorluktan Ulus Devletlere Türkiye ve Balkanlar, 2. Baskı, Paradigma Kitapevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 99.
[219] Yusuf Sarınay, İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919-1939), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, 1987, s. 243.
[220] Serdar Sakin, Mustafa Salep, Balkanlar'da Güvenlik Arzusu Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 26.

önemli sebeplerinden biri, daha ikinci konferansta devletlerin bu birliğe bakış açılarını yansıtmaları olmuştur.[221] Aralarındaki sorunları çözen Yunanistan ve Türkiye, birliğin kurulması adına özverili çalışmalar yaparlarken, Bulgaristan ve İtalya tesiri altındaki Arnavutluk bu fikre çok sıcak bakmamış ve yayılmacı politika izleyeceklerinin sinyallerini vermişlerdir.[222] Romanya ve Yugoslavya da Küçük Antant'ın üyesi olmaları sebebi ile birliğin kurulması konusunda Yunanistan ve Türkiye kadar özverili olmayı tercih etmemişlerdir.

Üçüncü Balkan Konferansı, altı ülke temsilcilerinin Bükreş'te bir araya gelmesi ve Romanya Meclis Başkanı'nın da katılımı ile 22 Ekim 1932'de başlamıştır.[223]

Bir önceki konferansta revizyonist politika izleyeceğinin sinyallerini veren Bulgaristan, azınlıklar konusu görüşülürken, Bulgar azınlıkların haklarının korunmasını bahane etmiş ve konunun beklentilerine paralel olmayacağını anlaması üzerine konferanstan ayrılmıştır.[224] Türkiye ve Yunanistan, Bulgaristan'ın olmadığı bir Balkan Paktı'nın asıl amacına ulaşmayacağı düşüncesi ile Bulgaristan'ı pakta yeniden dahil etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras, Bulgaristan'a gitmişler fakat Bulgaristan'ın yine de pakta dönmesini sağlayamamışlardır.[225]

Bu üçüncü konferansta azınlık konusunu dışında, çeşitli alanlarda uzmanların yer aldığı komisyonlar kurmak, Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan İşçi Bürosu, Balkan Posta Birliği gibi kurumların oluşturulması ve gümrük birliğinin sağlanması gibi çeşitli kararlar alınmıştır.[226]

---

[221] İhsan S. Balkaya, "Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye Bulgaristan", *Atatürk Araştırma Merkezi Derneği,* Cilt 20, Sayı 60, 2004, s. 766.
[222] Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri, Ankara, 2012, s. 56.
[223] Barış Ertem, "Atatürk'ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye Balkan Devletleri İlişkileri", *Akademik Bakış Dergisi,* Sayı 21, 2010, s. 16.
[224] Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 253.
[225] Ahmet Özgiray, "Türk- Bulgar Siyasi İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* Cilt 10, Sayı 1, 1995, s. 64.
[226] Perihan Ü. Soylu, "Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paktı'nın İnşası (1928-1934), *Tarih Okulu Dergisi,* Sayı 29, 2017, s. 251.

5 Kasım 1933'te Selanik'te düzenlenen Dördüncü Konferans'ta ise Balkan Antantı'nın hızlı bir biçimde imzalanması gerektiği ileri sürülmüş ve Bulgaristan'ın önceki konferanslardaki tutumu eleştirilmiştir. Dolayısıyla Konferans'ın ilk gündemi Balkan birliği olmuş ve Balkan Takas Odası ve Balkan Çalışma Ofisi kurulması kararlaştırılmıştır.[227]

Balkan Devletleri, Bulgaristan'ın reviyonist tutumunu belli eden açıklamalar sonrasında, Balkan Birliği'nin Bulgaristan olmaksızın kurulmasını kararlaştırmış fakat yine de Bulgaristan'a birliğe dahil olabilmesi adına açık kapı bırakmaktan vazgeçmemişlerdir.

4.5.2 Balkan Antantı'nın Kuruluşu

Yapılan bu konferanslardan sonra Balkan Antantı'nı kuracak anlaşmanın taslağı, dönemin Yunan Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos tarafından hazırlanmış ve taslak Türk hükümetine gönderilerek onay alınmıştır. Paktın imzalanması için, Türkiye'den dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Romanya'dan dönemin Dışişleri Bakanı Nicholas Titulescu, Yugoslavya'dan dönemin Dışişleri Bakanı Bogoliub Jevtich, Yunanistan'dan dönemin Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos Atina'da bir araya gelmişler, pakt ve ek protokol 9 Şubat 1934'te imzalanarak kabul edilmiştir.[228] (Bkz. Ek-4)

Birliğin kurulması adına önemli rol oynayan D. Maksimos, Bulgaristan'ın tutumu sebebi ile paktın öneminin bir an önce Batı Avrupa'ya gösterilmesi gereğinden, İngiltere ve Fransa'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Fransa, bölgede revizyonist hareketlerin karşısında duracak böyle bir hareketi olumlu karşılamış fakat Yugoslavya ve Romanya'nın Küçük Antant'a olan bağlılıklarını azaltacağı endişesinden dolayı birliğe açık destek vermekten kaçınmıştır. İngiltere'nin de

[227] a.g.e., s. 257.
[228] İbrahim Güler, "Atatürk ve Dış Siyaset", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* Cilt 11, Sayı 22, 2012, s. 174.

birliğe yaklaşımı olumlu olmuş fakat Bulgaristan'ı da içine alan bir birliğin bölge barışı adına daha etkin bir rol oynayacağını belirtmiştir.[229]

İmzalanan Antant Metni, giriş ve üç maddeden oluşmaktaydı. Bunun dışında, Balkan Antlaşma Paktı'nı açıklayan ek bir protokol de imzalanmıştır. Antant metni genel olarak; söz konusu dört ülke Balkan sınırlarını karşılıklı olarak güvence altına almışlar, bu antlaşmayı imzalamamış herhangi bir Balkan devletine karşı haber vermeden herhangi bir siyasal eylemde bulunmamayı yükümlenmişlerdir. Ayrıca paktın yürürlüğe girmesinden sonra bütün Balkan devletlerine açık olduğu belirtilmiştir.[230]

Ek protokoldeki maddeler birliğin ruhunu daha detaylı bir şekilde açıklamaktadır. İkinci maddede, antantın herhangi bir devlete karşı oluşturulmadığı belirtilmiş ve Balkan sınırlarını bir Balkan devletince girişilecek bir saldırıya karşı güvence altına almak amacıyla birliğin oluşturulduğu vurgulanmıştır. Üçüncü maddede ise, dışarıdan herhangi bir devletten gelen bir saldırıda, bir Balkan devleti savaşa dahil olursa o devlete karşı pakt hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Yedinci maddede birliğin asıl amacının savunma olduğu belirtilmiş ve imzacı devletlerden birinin saldırı başlatması durumunda yükümlülüklerin ortadan kalktığı ve taraflar için sona ereceği kayıt altına alınmıştır.[231]

Balkan Antantı Paktı imzalanırken Türkiye ve Yunanistan birer çekince koymuşlardır. Türkiye çekincesinde, SSCB'ye karşı başlatılmış olan herhangi bir saldırıya, eyleme hiçbir zaman katılmayacağını açıklamış, Yunanistan ise Balkan Paktı'nın yalnızca Balkanlardan gelen bir saldırı durumunda işlerlik kazanacağını belirtmiş ve herhangi büyük bir devletin saldırısı durumunda kendisinin savaşa girmeyeceğini belirtmiştir.[232] Yunanistan bu çekince ile İtalya'nın Balkanlara

---

[229] İbrahim Erdal, "Batı Avrupa (İngiltere – Fransa) ile Yugoslavya, Makedonya ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı", *History Studies Dergisi,* Cilt 2, Sayı 3, 2010, s. 148.
[230] Fatma A. Kelkitli, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt 72, Sayı 2, 2017, ss. 437-438.
[231] Esra S. Değerli, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 9, Sayı 2, 2008, s. 127.
[232] Kelkitli, a.g.e., s. 438.

girişeceği saldırı durumunda tarafsız kalacağını belirterek, İtalya'yı kışkırtmaktan kaçınmıştır.

4.5.3 Balkan Antantı'nın Türk ve Yunan Basınındaki Yansımaları

4.5.3.1 Türk Basınında Balkan Antantı

Balkan Antantı ile genel olarak oluşan olumlu havayı Türk basını manşetlerine taşımıştır. Antantın kuruluş sürecini yakından takip eden gazeteler olumlu haber/yorumlar yapıp, birliğe inancı hemen her fırsatta dile getirmişlerdir. Milliyet, Cumhuriyet, Akşam gibi gazeteler bu süreci yakından takip eden gazeteler arasında yer almıştır.

Akşam gazetesinde, birliğin ilk durumda sadece barışın tesisi adına ilişkilerin geliştirileceği ve askeri yükümlülüklerin bulunmayacağından bahsedilmiştir. Gazetenin manşetinde yer alan haberlerde, T. Rüştü Aras'ın konuşmalarına yer verilmiş ve Aras'ın kısa vadede antantın askeri bir hal almasının imkansızlığını söylediği belirtilmiştir. Ek olarak gazetede, Türkiye ile Yunanistan arasındaki iyi ilişkilerin Balkan Antantı ile daha da yükseleceği vurgulanmıştır.[233]

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Yunus Nadi, ülkelerin arasındaki siyasal ve askeri konuları tamamen halletmesi ile birlikte birliğin tam bir mana kazanacağını belirtmiş ve ülkelerin ortak hareket etmesi neticesinde Balkanlarda güvenlik endişesinin ortadan kalkacağını dile getirmiştir. Balkan Antantı çerçevesinde askeri bir birlik kurulmasının da tüm Avrupa ve bütün dünyaya bir ders niteliğinde olacağını açıklamış ve askeri manada kurulacak bir birliğin komisyon ile rahatça yönetilip, bu sayede Balkan güvenliğinin sağlanabileceğini belirtmiştir. Balkan Antantı ile yıllardır başlatılmak istenen ortak Avrupa düşüncesinin Balkan ülkeleri tarafından başarı ile başlatıldığını söylemiştir.[234]

---

[233] Akşam, 1 Şubat 1934, s. 2.
[234] Cumhuriyet, 22 Ekim 1932, s. 2.

Türk basını sık sık Atatürk ve İsmet İnönü'nün de Balkan Antantı ile ilgili açıklamalarını gündeme taşımıştır. Atatürk, Balkan Antantı'nın imzalanması sonrasında büyük mutluluk duyduğunu dile getirmiş, antantın imzalanması adına devlet adamların sabırlı ve anlayışlı tavırlarının bölgede barışı temin edecek olan antantın kurulmasında büyük önem taşıdığını, Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut olan kardeşlik ilişkilerinin diğer Balkan ülkelerinde de olacağına emin olduğunu dile getirmiştir.[235] İsmet İnönü, antant içinde yer alan ülkelerde bulunduğu süre zarfında bütün söz konusu devletlerin barıştan yana olduğunu hissettiğini, Balkanlar'da barış ortamının sağlamasının devletlerin eşitlik ilkesine göre hareket etmelerinden ve Balkan çıkarlarının daima gözetilmesinden geçtiğini belirtmiştir.[236]

Gazeteler, birliği ele alırken, birliğin kurulması neticesinde kabul edilen gümrük birliğini de manşetlere taşımıştır.[237] Bunun yanı sıra gazeteler, Bulgaristan'ın da durumunu sürekli incelemiş ve Bulgaristan'ın girişimlerini yayımlamışlardır. Bulgaristan'ın antanta katılmadığının ve eksikliğinin vurgulanması sonrasında bu durumda dış etkilerden bahsedilmiştir.[238] Birliğin onaylanmasından sonra Bulgaristan, birlik onaylansa da uygulama aşamasında imkansızlıklar olduğunu ve Bulgaristan'ın kimseyi tehdit etmediğini sadece kendisine verilmiş olan hakları bu şekilde sınırlamaktan kaçındığını dile getirmiştir.[239]

Dış kamuoyunda İngiltere ve Fransa'nın antanta olumsuz baktığı yönündeki haberlerin doğru olmadığı 5 Şubat tarihli Akşam Gazetesi'nde belirtilmiş ve dış basında Balkan Antantı ile ilgili olan yorumlardan da söz edilmiştir.[240]Romanya'nın önde gelen gazetelerinden olan Adevural'da, son dönemlerde Balkanlardaki siyasi yakınlaşmaların getirdiği yeni ortamla, antantın öneminin daha da arttığını, ülkelerin Balkan Antantı sayesinde ilişkilerinde gelişmeler yaşandığını belirten bir yazı paylaşılmıştır.[241] İtalya'nın sözleşmede geçen Balkanlı olmayan devletin saldırısı maddesinden rahatsız olması üzerine, Balkan konferansları gerçekleşirken, maddenin

[235] Vakit, 10 Şubat 1934, s. 4.
[236] Hakimiyet-i Milliye, 10 Şubat 1933, s. 2.
[237] Akşam, 12 Şubat 1934, s. 1.
[238] Akşam, 17 Şubat 1934, s. 2.
[239] Cumhuriyet, 5 Şubat 1934, s. 6.
[240] Akşam, 5 Şubat 1934, s. 2.
[241] Cumhuriyet, 8 Kasım 1933, s. 5.

İtalya'ya yönelik olmadığını yetkililer birçok defa tekrarlamışlardır.[242] Balkan Antantına bu sayede olumsuz bakışlar engellenmeye çalışılmış, antantın sadece Balkanlı devletlere değil tüm Avrupa coğrafyasına barış temin edeceği vurgulanmıştır.

Balkan Antantı'nı konu alan Türk basınının haberlerinde Yunanistan'da durumun nasıl karşılandığı da ele alınmıştır. Atina'da imzalanacak olan antant için Yunanistan'da büyük bir organizasyon hazırlandığı ve Atina meydanlarında halkın büyük bir coşku içinde olduğu aktarılmıştır.[243]

4.5.3.2 Yunan Basınında Balkan Antantı

Yunan basını, Balkan Antantını devletlerin ortak sınırlarını müdafaa etmek amacıyla kurulmuş bir birlik olarak lanse etmiştir. Yunan basını, genel olarak birleşmeden olumlu şekilden bahsetmişken, Venizelos'un çekinceler ve muhalif kanadın tutumları eleştiri almıştır.[244] Kathimerini gibi gazeteler Venizelos'un birliğin bütünlüğüne zarar verecek bu tip açıklamalarının temelinde sokak politikasının yatmakta olduğunu açıklamıştır.[245] Kathimerini'de çıkan başka bir yazıda ise Venizelos'a karşı daha ağır ithamlarda bulunulmuş, Balkan Antantına ters bakışının Yunanistan'ı zarara sokacağı ve eğer durum böyle giderse Yunanistan'ın ona karşı tedbir almasının gerekeceği belirtilmiştir.[246]Çaldaris'in birliğe inancının aksine Venizelos'un, Bulgaristan'ın olmayışının Yunanistan'ın zararına olacağına ilişkin açıklamaları ve Balkan Antantı hakkında diğer elçiliklerden bilgi almaya çalışması, basının muhalif kanada yüklenmesinde büyük etken olmuştur.[247] Venizelos, ilerleyen süreçte antanta daha olumlu bakmaya başlamış ve Atina'da gerçekleştirilecek olan konferansta bir açıklama yapmıştır. Balkan ülkelerinin bir arada olmasından dolayı

[242] Cumhuriyet, 13 Mart 1934, s. 4.
[243] Akşam, 9 Şubat 1934, s. 1.
[244] Akşam, 3 Mart 1930, s. 2.
[245] Akşam, 12 Mart 1934,s. 5.
[246] Akşam, 14 Mart 1934, s. 1.
[247] İbrahim Erdal, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 30, Sayı 50, 2011, ss. 109-116.

mutluluğunu dile getiren Venizelos, Atina'nın bu konferansta değerli devlet adamlarını ağırlamaktan duyduğu mutluluğu sözlerine eklemiştir.[248]

Patris gazetesinde çıkan yazılarda ise, Venizelos'un muhalif tutumu eleştirilmiştir. Yunanistan'ın bölgede hem Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını engelleyebilmesi adına hem de Balkanlardaki revizyonist hareketlerin Yunanistan'ın zararına olmadan bir an önce önüne geçilmesi adına Balkan Antantının zorunlu olduğundan bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak olası bir İtalya-Yugoslavya yakınlaşmasında da Yunanistan'ın bu antant sayesinde topraklarını kaybetme ihtimalinin azaldığı vurgulanmıştır.[249]

Yunan Basını, Belgrat'ta imzalanması kararlaştırılan ve Atina'da onaylanacak olan paktı, bölgedeki barışın mihenk taşı olarak görmüştür. Proya Gazetesi, barışın nasıl kurulması gerektiğinin farkında olan dört devletin çabalarının takdir edilecek düzeyde olduğunu bildirmiştir. Bulgaristan ve Arnavutluk'un da antantın içinde yer alması gerektiği haberde vurgulanan diğer bir nokta olmuştur. Proya Gazetesinde ayrıca devletler ve liderleri arasında büyük sorunlar yaratabilecek sorunların olmadığının Balkan Antantı ile ispat edildiği belirtilmiş, bunun tüm dünyaya kanıtlanması gerektiği vurgulanmıştır.[250]

Yunan basınındaki bazı gazeteler antantı eleştirse de genel hava olumlu şekilde olmuştur. Yunanlı devlet adamları da açıklamalarında antanttan olumlu yönde bahsetmişlerdir. A. Zaimis, Balkan Antantının kurulmasında emeği olan bütün devlet adamlarına Balkanlarda barış ortamının sağlanması için yaptıkları çalışmalardan dolayı teşekkür etmiş, söz konusu antantın devlet adamlarının azim ve kararlı iradeleri sonucunda hayat bulduğunu açıklamıştır. Ayrıca Yunanistan ile Türkiye arasındaki iyi ilişkilere bir yenisinin bu antant ile eklendiğini ve iki ülke arasındaki dostluğun sürekli yükseleceğini belirtmiştir.[251]Yunanistan Dışişleri Bakanı A. Maksimos, Balkanlarda bir ilk olan bu antantın, taraf olan devletler için yeni bir ufuk açacağını belirtmiş, Balkan yarımadasının tarihte birçok kötü vaka geçirdiğini

[248] Cumhuriyet, 7 Ekim 1930, s. 3.
[249] Akşam, 10 Mart 1934, s. 5.
[250] Cumhuriyet, 11 Mart 1934, s. 3.
[251] Cumhuriyet, 12 Şubat 1934, s. 6.

ve bu yaşanan olayların devletleri birbirinden ayırdığını belirtmiştir. Balkan Antantı ile artık ortak politikalar çerçevesinde hareket edilerek bu sorunların artık yaşanmayacağını ve ülkelerin barış içinde yaşayacağını sözlerine eklemiştir.[252]

4.5.4. Balkan Antantı'nın İşlevsizleşmesi

Balkan Antantı içerisinde yer alan dört devlet uzun süre uluslararası ortamdaki gelişmelere ortak tepki gösterebilmişlerdir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu yıllarda revizyonist devletlerin Balkanlara doğru uzanmasıyla birlikte Antant etkisiz bir hale gelmiş ve gerçekleştirilen işgaller karşısında tepki gösterememiştir.

7 Nisan 1939 tarihinde İtalya, Arnavutluk'u işgal etmiş ve Antant üyesi dört ülke bu durumdan tedirginlik duymuştur. Bu işgalden sonra Almanya'nın da 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması Türkiye'nin endişelerini arttırmış ve Türkiye, Balkan Birliği'ni canlandırmayı hedeflemiştir. Türkiye, üye ülkelere dışarıdan gelebilecek olan saldırılara karşı ortak eylem planı hazırlamayı teklif etmiş fakat diğer ülkeler revizyonist devletlerin müdahalesinden çekindikleri için bu görüşe sıcak bakmamışlardır. Gerçekleştirilen toplantıda sadece birliğin yedi yıl daha uzatılması kararlaştırılmıştır.[253]

Romanya, Alman işgaline uğradıktan sonra birlikten ayrılmış ve birlikte üç üye kalmıştır. İtalya, Almanya'nın yanında savaşa katılma kararı aldıktan sonra hedefini Yunanistan olarak belirlemiştir ve 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırmıştır. Bulgaristan'ın saldırıya geçmemesinden dolayı Balkan Antantı yükümlülüklerini doğuracak fiili bir durum söz konusu olmaması sebebi ile üç üye ülke herhangi bir tasarrufta bulunmamıştır. Yunanistan, Türkiye ile imzalamış olduğu antlaşmalar gereği Bulgaristan'ın saldırması durumunda yükümlülüklerini yerine getireceğinin teminatını aldıktan sonra birliklerini İtalya'ya karşı yöneltmiş ve saldırıyı püskürtmeyi başarmıştır.[254]

---

[252] Hakimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1934, s. 1.
[253] Değerli, a.g.e., ss. 128-129.
[254] Hakan Uzun, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 5, Sayı 2, 2004, s. 45.

İtalya'nın başarısız saldırısından sonra tüm Balkanlarda hakimiyet kuran Almanya önce 18 Nisan 1941'de Yugoslavya'yı daha sonra 23 Nisan 1941'de de Yunanistan'ı işgal etmiştir. Bu iki ülkenin de işgali ile işgal edilmeyen tek ülke olarak Türkiye kalmış ve Antant sona ermiştir.

Güçsüz bir teşkilatlanma yapısına sahip olsa da Balkan Antantı, bölgedeki devletlerin birbirleri ile ilişkilerinin arttırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Balkan Antantı, bölge devletlerinin birbirleri açısından uluslararası konularda destekçi kazanmasını sağlamış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulacak olan Balkan Paktı'nın öncülüğünü yapmıştır.

4.6 Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Uluslararası konjonktürün 1930'lu yılların ortalarından itibaren değişim göstermeye başlaması ile Türkiye, Lozan'da statüsü belirlenen boğazların durumunun değiştirilmesi gerektiğini dile getirmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise Milletler Cemiyeti çerçevesinde oluşturulan silahsızlanma girişimlerinin 1920'li yıllardaki başarısının, 1930'lu yıllarda etkisiz hale gelmesi olmuştur. MC'ye üye olan devletlerden Japonya, Mançurya'yı işgal etmiş ve MC bu duruma kayıtsız kalmış; Japonya'nın üyelikten ayrılmasını engelleyememiştir.

Türkiye, uluslararası ortamdaki bu değişimlerin yaşandığı yıllarda ilk olarak boğazların statüsünün değiştirilmesi gerektiğini ilk olarak 24 Mart 1933 tarihinde "Silahların Azaltılması ve Sonlandırılması Konferansı'nda Londra'da belirtmiştir.[255] Türkiye'nin bu isteği o dönemde hem konferansın konusu olmaması, hem de yeterli uluslararası desteği sağlayamaması sebebi ile reddedilmiştir.

MC'nin İtalya'nın Habeşistan'ı işgaline, Almanya'nın Ren bölgesini silahlandırmasına karşı kayıtsız kalması sebebi ile Türkiye, Boğazların silahsızlandırılmış statüsünün değiştirilmesi için birçok platformda bu isteğini yinelemiştir. Türkiye, 1935'te Milletler Cemiyeti Konseyi'nde, yine aynı yıl Balkan Antantı Konseyinde ve Milletler Cemiyeti Genel Kurulunda uluslararası sistemdeki

[255] Hüseyin Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 13, 1994, s. 99.

değişim ile birlikte kendi güvenlik gereksinimlerinden dolayı boğazların statünün değişmesi gerektiğini devletlere anlatmaya çalışmışsa da durumu kabul ettirememiştir.

Türkiye, Boğazların statüsünün değiştirilmesi teklifinin olumlu sonuç aldığı, İtalya'ya karşı zorlama önlemlerinin alındığı 1935'teki MC toplantısından sonra Lozan Barış Sözleşmesi'ne taraf devletlere 10 Nisan 1936'da bir nota göndermiştir. Türkiye bu notasında, Avrupa'da ve Dünya'da yaşanan olaylar karşısında 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin ortak güvenliği sağlayamayacak hale geldiğini belirtmiş ve bu sözleşmenin değiştirilerek Boğazlara yeni bir statü kazandırılması ve silahsızlandırılma statüsüne son verilmesini talep etmiştir.[256] Türkiye, bu talebini "Rebus Sic Stantibus"[257] ilkesi ile temellendirmiş ve bu dönemde devletlerin revizyonist tutumlarına karşı müzakereci yapısı ile diğer devletlerin desteğini almayı başarmıştır.

4.6.1 Montrö Boğazlar Konferansı

Montrö Boğazlar Konferansı, İngiltere, SSCB, Fransa, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Avustralya ve Türkiye'nin katılımı ile 22 Haziran 1936'da başlamıştır. 20 Temmuz tarihine kadar süren konferansta toplamda on üç genel oturum yapılmış ve konferans iki sefer kopma noktasına gelmiştir. Konferans, Türkiye'nin hazırlamış olduğu 13 maddelik önerinin incelenmesi ile ortak bir yöntem kabul etmiştir.[258]

---

[256] Gürhan Yellice, "1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Akdeniz'de İngiliz İtalyan Uyuşmazlığını ve Türkiye'nin İtalya'yı Sözleşmeye Dahil Etme Çabaları, 1936-1938", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 11, Sayı 33, 2018, s. 593.

[257] Rebus Sic Stantibus, antlaşmanın yapıldığı zamanda var olan bir durumunun ilerleyen süreçte değişerek, uygulanamaz hale gelmesi ile antlaşmaya son verilmesi durumudur. Bu ilkenin uygulanabilmesi için büyük değişikliklerin söz konusu olması gerekmektedir. Rebus Sic Stantibus, Söz konusu değişim uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözümünü gerektirir. Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, 12. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, ss. 99-101

[258] Jürg Morf, "Montrö: Çanakkale Boğazı Sorunu (1936/1977)", *Ankara ve Lozan Arasında: Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme,* Max Schweizer (Drl.), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005, s. 103.

4.6.1.1 Konferanstaki Görüşler

4.6.1.1.1 Türkiye'nin Görüşleri

Türkiye, Boğazlar konusunda ticaret gemilerinin serbest geçiş hakkı bulunması gerektiğini ve Boğazlar Komisyonu'nun artık işlevinin kalmadığını belirtmiştir. Savaş zamanında veya yakın savaş tehlikesi anında MC'ye ve diğer devletlere bilgi vererek boğazların durumuna kendisi tarafından karar verilmesini talep etmiştir. Daha açıklayıcı bir ifade ile; Türkiye'nin savaş dışı kaldığı veya barışın olduğu durumlarda ticaret gemilerinin serbestçe Boğazlardan geçebileceği belirtilmiştir. Türkiye, sözleşmenin geçici mahiyette olmasını ve her beş yılda bir gözden geçirilmesini de talep etmiştir.

Savaş gemilerinin geçişlerindeki düzenlemenin görüşüldüğü ikinci bölümde Türkiye, önerdiği altıncı ve sekizinci maddeleri savunmuştur. Türkiye'nin talebine göre, savaş gemileri ile yardımcı savaş gemileri sadece gündüzleri boğazdan geçebilecek bu geçişten önce de diplomatik kanallar aracılığıyla geminin varış yeri, geminin ismi, sınıfı ve tonajı hakkında bilgilendirme ve ön kayıt yaptırılması şartı ile geçiş hakkı kazanabilecekti. Geçiş yapan filonun tonajının en fazla 14.000 ton olması da Türkiye tarafından belirtilmiştir. Sekizinci madde, tarafsız savaş gemilerinin, Türkiye'nin savaşta taraf olduğu durumlarda Türkiye'den özel izin almak suretiyle boğazlardan geçişini sağlayabileceği hükmünü barındırmıştır.

4.6.1.1.2 Karadeniz'e Kıyısı Olmayan Devletlerin Görüşleri

Montrö Konferansında İngiltere, İtalya'nın Akdeniz'de izlediği politikanın yayılmacı karakterde olması neticesinde Boğazların silahlandırılmasına tam destek verirken, Boğazlardaki hakimiyetin tamamen Türkiye'ye bırakılmasına çok da sıcak bakmamıştır. Ek olarak Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını kabul etmemiş ve bunun sebebi olarak da kendi gemilerinin güvenliğinin bu kurum aracılığıyla sağlanmasını göstermiştir. İngiltere'nin Türkiye'nin isteklerine karşı çıktığı diğer bir nokta ise Boğazlardan geçiş yapacak olan savaş gemileri konusunda Karadeniz'e

kıyısı olan devletler ile olmayan devletlerin donanma gemilerinin tonaj farkı olmuştur.[259]

Fransa, Almanya ve İtalya ile yaşadığı gerginlikler sebebi ile İngiltere kadar konferansta aktif olamamıştır. Genel olarak Türkiye'nin isteklerine olumlu yaklaşmış ve diğer devletlerin de bölgede barışı destekleyici çalışmalarda bulunması gerektiğini belirterek Türkiye'ye duyduğu güveni belirtmiştir.

4.6.1.1.3 Karadeniz'e Kıyısı Olan Devletlerin Görüşleri

Sovyetler Birliği, bu konferansta Boğazların silahlandırılmasının ve Türk egemenliği altında bulunmasının Türkiye'nin bir hakkı olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin projesine destek veren SSCB, boğazların tüm devletlerin savaş gemilerine açılması fikrini savunmuş, Karadeniz'e dışarıdan gelecek savaş gemilerinin tonajları ne kadar azaltılırsa bölgede barış ortamının o denli artacağını belirtmiştir. Karadeniz'e kıyısı olan devletler SSCB'ye göre serbest geçiş hakkına sahip olmalı, kıyısı olmayan devletlerin geçişleri ise kısmi şekilde düzenlenmeliydi. Bu düşüncelere ek olarak SSCB, denizaltı ve savaş gemilerinin de boğazdan geçişinin yasaklanması gerektiğini belirtmiştir.[260]

Bulgaristan, SSCB gibi Karadeniz'e kıyısı olması sebebi ile Boğazlarda serbest geçişi savunmuştur. Komisyonun kaldırılması ile Türkiye'nin boğazlarda tam egemenliğe sahip olmasını istemese de, projeye olumlu bakan devletler arasında yer almıştır.

4.6.1.1.4 Yunanistan'ın Görüşleri

Yunanistan, diğer Balkan Antantı üyeleri gibi 4 Mayıs 1936'da gerçekleştirilen Balkan Antantı Konseyi'nde Montrö Konferası'nda Türkiye'yi destekleyeceğini belirtmiştir.[261] Yunanistan, Türkiye'nin Boğazlarda daha güçlü bir hakimiyet kurması adına destek verirken hem Türkiye ile gittikçe yükselen dostça

[259] Kudret Özersay, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 372-374.
[260] Aynı yer.
[261] Değerli, a.g.e., s. 257.

ilişkilerini ön planda tutmuş hem de Bulgaristan'ın yayılmacı tehdidini Türkiye'nin boğazların silahlandırarak engelleyeceğini dikkate almıştır. Boğazların silahlandırılması, revizyonist devletlere bir gözdağı olacak ve bölgedeki statüko bu sayede devam ettirilebilecekti. Bu düşüncelere ek olarak İtalyan yayılmacılığının gitgide arttığı Akdeniz'de Yunanistan'ın adalarını koruyabilecek bir donanması yoktu ve Türkiye'nin Boğazlarda silahlanması İtalya'nın bu emellerini engelleyebilirdi.[262]

Yunanistan eski Dışişleri Bakanı A. Argiropulos, Ethnos gazetesine verdiği bir röportajda Türkiye'nin Boğazları silahlandırmasından en fazla Yunanistan'ın memnun olacağını belirtmiştir. Yunanistan'ın sürekli endişe ettiği Trakya Bölgesi, Türkiye'nin Boğazları silahlandırması ile daha güvenli bir alan halini alacak ve bölgede Bulgaristan, Ege'ye inmek düşüncesi ile saldırıya geçerse bu sayede bir savunma zafiyeti yaşanmayacaktır.[263]

Metaksas ise, Balkan Paktı konusunda yapılan görüşmeler sonrasında Montrö'de tabii suretle dostluk ilişkilerinin baharını yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin en büyük destekçilerinden biri olacağını belirtmiştir.[264]

4.6.2 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Kabulü ve Esasları

Gerçekleştirilen konferanslar neticesinde 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesi; İngiltere, SSCB, Fransa, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Japonya ve Türkiye tarafından imzalanmıştır. İtalya hariç tüm Lozan Boğazlar Sözleşmesi taraflarının kabul ettiği sözleşme, İtalya tarafından da 1938 yılında kabul edilmiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre özetle şu kararlar alınmıştır:[265](Bkz. EK-5)

---

[262] Hakan Uzun, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları", *Ankara Ünviersitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 61, 2017, s.416
[263] Aynı yer.
[264] Cumhuriyet, 6 Mayıs 1936, s. 6.
[265] Antlaşmanın orijinal metni için Bkz. http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77591, (01.03.2019).

- Askerden arındırılmış olan Boğazların çevresi ve Boğazlarda, Türkiye artık asker bulundurabilecektir.
- Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve tüm görevleri Türkiye'ye devredilmiştir.
- Barış zamanında ticaret gemilerinin ve savaş gemilerinin geçişinin serbest olması, Türkiye'nin herhangi bir savaş durumunda savaş gemilerinin geçişi hakkında karar verecek merci olması kararlaştırılmıştır.

4.6.3 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türk ve Yunan Basınında Yansımaları

Türk basını, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin onaylanması sonrasında bayram gösterilerini aratmayacak başlıklar atmış ve bu zaferi uzun süre manşetlerde tutmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kabulünden sonra Ankara'ya gelen sevinç telgraflarını paylaşan Ulus Gazetesi[266], 21 Temmuz 1938'de Falih Rıfkı Atay'ın yazısını paylaşmış ve bu yazıda, Türkiye'nin izlediği diplomatik yollar sayesinde kazanılan bu başarı sonrasında Avrupa'nın Türkiye'ye güveninin arttığı belirtilmiştir. Ek olarak Boğazların Türkiye adına önemli olduğunu ve değişen durumunun diğer tüm devletler tarafından da meşru görüldüğü aynı haberde okuyuculara aktarılmıştır.[267]

Akşam Gazetesi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin detaylarını okuyucularla paylaşmış ve Montrö'de olan temsilcilerin alınacak karardan dolayı mutluluklarını ifade etmiştir.[268] Yine Akşam Gazetesi, 20 Temmuz 1936 tarihindeki haberinde Atatürk'ün açıklamalarına yer vermiştir. Atatürk, bu sözleşmenin tarihi bir değer taşıdığını ve ülkelerin barışı adına büyük getiriler sağlayacağını belirtmiştir.[269]

Yunan basını, genel olarak Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne ilişkin olumlu haberlere yer vermiştir. Elefthero Vima Gazetesi, Yunanistan'ın ve Yunan halkının,

[266] Ulus, 23 Temmuz 1936, s. 3.
[267] Ulus, 21 Temmuz 1936, s. 1.
[268] Akşam, 16 Temmuz 1936, s. 1.
[269] Akşam, 20 Temmuz 1936, s. 1.

Türkiye adına olumlu gelişmeler doğuran Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni kutladığını belirtmiş, Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasının Yunanistan'ın da güvenliğini arttıracağını söylemiştir. Yunanistan temsilcilerinin konferanslar boyunca Türk tezlerini bire bir desteklediğini aktaran Elefthero Vima, Milletler Cemiyeti'nin sessiz kalmasına rağmen Türkiye'nin diplomatik çabalarla elde ettiği Boğazlarda tam hakimiyetin en doğal hakkı olduğunu belirtmiştir.[270]

Etnos Gazetesi'nde Eski Yunanistan Dışişleri Bakanı B. Argiropulos'un Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne ilişkin açıklamasına yer verilmiştir. Argiropulos, Yunanistan'ın varılan karardan memnun olması gerektiğini ve Türkiye gibi uygulamalarında afaki davranmayan devletlerin başarısının diğer aksi tutum sergileyen devletlere örnek teşkil edebileceğini belirtmiştir. Ek olarak Argiropulos, Yunanistan'ın Türkiye'nin diplomatik girişimlerini takip ederek ileride Limni ve Semendirek adalarında da benzer çalışmalar yapabileceğinin altını çizmiştir.[271]

4.7 Türk-Yunan Antlaşması: 1938

1937 yılı revizyonist ülkelerin emellerinin iyice açığa çıktığı bir yıl olmuştur. Bunun neticesinde Yugoslavya, statüko yanlısı olmayan iki devlet olan Bulgaristan ve İtalya ile dostluk antlaşmaları imzalamış ve bu durum Balkan coğrafyasında hali hazırda Bulgaristan'a güven duymayan Yunanistan'ı tedirgin etmiştir.[272] Bu gelişmelerden sonra Metaksas, bir davet ile İsmet İnönü'yü ülkesinde ağırlamış, her iki ülkenin de Balkanlardaki statükodan ve barıştan yana olduğunun teyidi verilmiştir.

Yunanistan ikili antlaşmaların imzalandığı dönemde, Türkiye ile yeni bir antlaşma zemini aramaya başlamıştır. Bu yoklamalar Ankara'dan da kabul görünce iki taraf arasında 1930 Ankara ve 1933 Samimi Paktı bütünleştirici nitelikte bir antlaşma 27 Nisan 1938'de imzalanmıştır.[273]

---

[270] Ulus, 22 Temmuz 1936, s. 2.
[271] Ulıus, 23 Temmuz 1936, s. 1.
[272] Bilge, a.g.e, s. 178.
[273] Macar, a.g.e., ss. 10-11.

Antlaşmanın birinci maddesi, iki devletten birinin saldırıya uğraması durumunda diğer devletin saldırgan devletin silah ve araç geçişlerine kendi toprakları üzerinden izin vermeyeceğine ve tarafsız kalacağına ilişkindir. İkinci maddede, bir devlet saldırıya uğrama tehlikesi halinde diğer devletin sorunun çözümü açısından durumun yeniden incelenmesini sağlayacağı ve üçüncü maddede ise birbirlerine karşı, ülkelerinde diğer ülkeye karşı oluşumların kurulmalarının engelleneceği taahhüt edilmiştir.[274](Bkz. EK-6)

Antlaşmanın imzalanması sonrası iki devlet yetkilileri tarafından yapılan yorumlar, antlaşmanın ruhu ile bütünleşecek türden olmuştur. Antlaşma sonrasında Celal Bayar'ın ziyaretinde onun karşılamasını yapacak kişi olan Yunan elçisi M. Rafael, iki devlet arasında hali hazırda süren dostluk durumunun bir kat daha yukarıya çıkarıldığını belirtmiş, Yunan halkının Celal Bayar'ın ziyaretini büyük bir heyecanla beklediğini ve Celal Bayar'ın Atina'da kendini Türkiye'de gibi hissedeceğinden şüphe duymadığını söylemiştir.[275]

Antlaşma Yunan basınında geniş yer bulmuş; Elefthero Vima, 27 Nisan 1938 tarihinde imzalanan antlaşmanın iki millet ve hükümet arasındaki dostluk ilişkilerine yeni bir boyut kazandıracağını ve iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin süreklilik arz ederek devam edeceğini belirtmiştir. İki devletin yıllar öncesinde yaşadığı çatışma ortamının geride kaldığını ve bu antlaşma ile kuvvetlerini birleştirerek ortak birliktelik sergileyeceğini açıklamıştır. Kathimerini ise antlaşmanın Türk-Yunan dostluğunu bir üst noktaya taşıdığını belirttiği haberde, iki devletin tek bir devlet gibi hareket ettiğini ve barış için çalışmalardan yana olduğunu belirtmiştir.[276]

Türk basınında yer alan haberlerde iki devlet arasındaki antlaşmaların detayına yer verilmiş ve Celal Bayar'ın karşılanması adına Yunanistan halkının Atina'da törenlere katıldığı aktarılmıştır. Celal Bayar'ın gelişi üzerine Avukat Yanko İkonomidi'nin iki ülke arasındaki ittifak ilişkilerinde tarafların ciddiyetinin çok yüksek olduğunu belirttiği konuşma ve İkonomidi'nin "Yaşasın Türk Milleti,

[274] Soysal, a.g.e., s. 596.
[275] Cumhuriyet, 26 Nisan 1938, s. 6.
[276] Cumhuriyet, 29 Nisan 1938, s. 7.

Yaşasın Atatürk" sloganı paylaşılmıştır.[277] Antlaşmanın onaylandığı 1 Haziran 1938 tarihinde TBMM'de gerçekleştirilen oturumda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, iki taraf arasında imzalanan antlaşmanın Balkanlarda gerçekleştirilmek istenen ilişkilerin bir sembolü olduğunu ve Balkan devletleri arasında çözülmez bağların bir örneği olduğunu belirtmiştir. Tokat Milletvekili Nazım Poroy ise aynı oturumda, Türkiye ile Yunanistan arasındaki iyi ilişkilerin tüm devletlere örnek olduğunu ve ilişkilerin bu durumda olmasının hem iki ülke hem de Avrupa adına büyük mutluluk teşkil ettiğini söylemiştir.[278]

[277] Ulus, 27 Nisan 1938, s. 1.
[278] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, 70. İnikat, Cilt 26, (01.06.1938), ss. 5-6.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. İLİŞKİLERİN DURAĞANLAŞMASI (1939-1945)

5.1 Dönemin Özellikleri

5.1.1 Uluslararası Sistemin Dönemdeki Yapısı

Bu döneme gelindiğinde artık savaşın kaçınılmaz olduğu birçok ülke tarafından fark edilmiştir. Ülkeler İkinci Dünya Savaşı öncesinde gruplara ayrılmış, Müttefikler ve Mihver Devletler olmak üzere sınıflanan devletler büyük yıkımlara sahne olacak savaşın aktörleri olmuştur. Barış dönemi düzenlemeleri ve silahsızlanma girişimlerinin işe yaramadığının anlaşıldığı bu dönemde, statükodan yana tavır sergileyen ülkeler, ikili ve bölgesel ittifaklarla toprak bütünlüklerini korumayı amaçlamışlardır. Revizyonist devletler de ikili ve çok taraflı ittifaklarla I. Dünya Savaşı sonrası kayıplarını kurulması düşünülen yeni düzen ile değiştirmeyi amaçlamış ve sınırlarını genişletebilmek adına saldırgan tutumlarını var güçleri ile ortaya koymuşlardır.

İtalya, revizyonist davranışlar içeresinde bulunacağını Locarno Döneminin sonlarında ortaya koymaya başlamış ve Akdeniz'de hakim güç konumuna geçmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan biri olan Habeşistan'ın işgali sırasında Almanya, İtalya'ya destek vermiş ve bu iki devlet bir dostluk antlaşması imzalamışlardır. Almanya ile Japonya'nın komünizme karşı izleyeceği politikalarda beraber hareket edeceğinin belirlendiği Anti-Komintern Paktı 1936 yılında kurulmuştur. İtalya, söz konusu Pakta bir yıl sonra katılmış ve "Berlin-Roma-Tokyo Mihveri" oluşmaya başlamıştır. Versay ile ağır yaptırımlara uğrayan ve bu durumun değişmesi adına faaliyetler gerçekleştirecek olan Almanya, Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa tarafından kandırıldığını ve hem daha öncesinde kendine vaat edilen toprakları hem de Balkanları kazanmak isteyen İtalya, Uzakdoğu arenasında devletler arasında tek hakim olmayı isteyen Japonya, güç dengelerini

değiştirmek Mihver Devletleri oluşturmuş.[279] "Berlin-Roma-Tokyo" mihveri ikinci dünya savaşına gidilen yolda en büyük etkenlerden biri olmuştur.

Almanya'nın revizyonist davranışları İtalya tarafından hem coşkuyla hem de endişe uyandırıcı bir şekilde karşılanmıştır. Almanya ile iyi ilişkilere sahip olan İtalya bir yandan bu sayede kendi revizyonist tutumunu sergilerken Almanya'dan destek göreceğini hissetmeye başlamış diğer yandan da Almanya'nın bölgede nüfuzunu arttırması ile kendi hakimiyet alanının daralacağı endişesine kapılmıştır.

Hitler'in Südetler Bölgesini işgal etmesi sonrasında Mussolini, İtalya'nın gücünü gösterebilmek adına Arnavutluk'u işgal kararı almıştır. Bu kararın 5 Nisan 1939'da Almanya bildirilmesi ve Almanya'nın olumlu tepkisinin ardından İtalya, 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgale başlamıştır.[280] Hitler'in bu şekilde tepki vermesinin arka planında, İtalya'nın revizyonist hareketlerinin Batılılar tarafından kötü karşılanacağı ve bunun sonucunda İtalya'nın diğer büyük devletlerle ilişkilerinde bozulma olacağı düşüncesi var olmuştur. Hitler, İtalya'nın "Çelik Pakt[281]"a bu sayede daha sıkı sarılacağını düşünmüştür.

İtalya, Arnavutluk üzerinde uzun senelerdir etki alanını korumanın vermiş olduğu avantaj ile kısa sürede işgali gerçekleştirebilmiştir. 12 Nisan 1939'da Arnavutluk'u tamamen işgal eden İtalya, Almanya ile beraber yayılmacı politikasının karşılığını almayı sürdürmüştür.

Arnavutluk'un işgali Türkiye ve Yunanistan gibi Balkan Devletlerinde de endişe ile karşılanmış ve bu devletler Balkan Antantı'nın bölgesel istikrar ve güvenliğe ilişkin beklentileri karşılamayacağını anlamışlardır. Arnavutluk'un işgali sonrasında Yugoslavya da Batılıların ve Balkan Paktı Devletlerinin olası bir saldırı

---

[279] Musa Özdemir-Sadık Çalışkan- Fatih Öztürk, "Yalta Konferansı Soğuk Savaşa Giden Yol", *Barış Antlaşmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi,* Cilt 5, Sayı 2, s. 64.
[280] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl,* 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 230.
[281] Literatüre çelik pakt olarak geçen bu antlaşma özünde askeri nitelikli bir antlaşmadır. Söz konusu bu antlaşmada Almanya ve İtalya, taraflardan birinin saldırıya uğraması durumunda diğer tarafın kayıtsız şartsız saldırıya uğrayan ülkeye yardımını öngörmüştür. Ek olarak söz konusu iki devlet birbirlerine danışmadan herhangi bir barış antlaşması metni imzalamayacağını da taahhüt etmişlerdir.

durumunda kendisini kurtaramayacağını anlaması ile birlikte Mihver Devletleri ile daha yakın ilişkiler kurmuş[282] ve böylece Balkan Antantı büyük bir darbe yemiştir.

Almanya ile İtalya birlikte hareket ederek Avrupa'da yayılmacı tutumlarını sürdürürken İngiltere ve Fransa'nın yatıştırma politikaları Sovyetler Birliği'nin Batı'ya karşı ilişkilerinde daima şüpheci yaklaşımının bu dönemde de devam etmesine sebep olmuştur ve Sovyetler Birliği, Batı ile ilişkilerini bu doğrultuda sürdürmüştür. Alman-Sovyet yakınlaşmasının doğmasında da bu düşünce önemli ölçüde rol oynamıştır. Sovyetler Birliği, Avusturya'nın Almanya tarafından işgale uğramasında ve Çekoslovakya'nın parçalanmasında Batının çifte standart uyguladığını görmüştür. Sovyetler, Batılı Devletlerin bu tutumlarının Almanya'yı doğuya yani Sovyetlere doğru itmek amacı taşıdığını düşünmüştür. Bu düşüncelerin karşılığında Sovyetler Birliği, kendisine saygı duyan her devletle anlaşma yapmaya açık olduğunun sinyallerini vermiştir.[283] Söz konusu pakttan önce İngiltere ve Fransa ile de ittifak görüşmeleri gerçekleştiren Sovyetler Birliği, iki tarafın arasındaki düşüncelerin çok farklı eksenlerde olduğunu anlaması üzerine Almanya ile ittifak yoluna gitmiştir.[284]

Almanya, kendini bu dönemde Sovyetler ile bir saldırmazlık paktı imzalamak zorunda hissetmiştir. Polonya'nın işgalinin kararlaştırıldığı bu zamanda İtalya'nın 1942'ye kadar savaşa giremeyeceğini belirtmesi, Almanya'yı Batılılara karşı bir alternatif müttefik arayışına itmiştir.

Alman-Sovyet görüşmeleri ilk adımda ekonomik bağlamda gerçekleşmiştir. İki devletin de birbirine karşı çok fazla güven duymaması saldırmazlık paktının uzun görüşmeler neticesinde sonuçlanmasına sebep olmuştur. Ekonomik anlamda yapılacak bir anlaşmanın politik bir anlaşmayı da gerektirdiğini belirten Sovyetlere, Berlin bir süre sonra olumlu cevap vermiştir.[285] Sürecin yavaş işlemesinin Almanya'nın Polonya işgalini aksatabileceği düşüncesi ile Hitler hızlı bir şekilde

---

[282] Jelavich, a.g.e., s. 227.
[283] M. Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran "Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 21, Sayı 1, 2011, s. 296.
[284] Ali S. Öncü-Oğuzhan Ekici, "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı 182, 2014, s. 247.
[285] Armaoğlu, a.g.e., s. 301

saldırmazlık görüşmelerinin başlamasını istemiş ve bu doğrultuda 23 Ağustos'ta Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Moskova'ya gitmiştir. Pakt 24 Ağustos 1939'da imzalanmış ve şunlar kabul edilmiştir: İki taraf da birbirlerine karşı saldırıgan bir tavır almayacak, ülkelerden biri üçüncü bir devletle savaşa girerse diğer taraf savaşılan o ülkeye yardım etmeyecek, iki ülkeyi ilgilendiren konularda taraflar birbirlerine danışacaklar ve paktın süresi 10 yıl olacaktır.[286]

5.1.2 Dönemin Türk İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

5.1.2.1 Türkiye'nin İç Politikası

Atatürk'ün ölümü sonrasında olarak İsmet İnönü TBMM tarafından Türkiye'nin yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Savaşın sonuna kadar Türkiye'de çok hükümet değişikliği yaşanmamış, bu dönemde Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri iktidara gelmiştir.[287] İsmet İnönü, bu dönemde dünyada yaşanan savaş karşısında dış politikaya daha fazla önem vermek zorunda kalmış ve iç politika bir nebze dış politika ekseninde şekil almak zorunda kalmıştır. Yaşanan gelişmeler Türkiye'nin iç politikasını yüksek oranda etkilemiş, gerek sosyal gerek ekonomik olarak büyük değişiklikler meydana gelmiştir.

Savaş ortamının yarattığı krizin etkisi özellikle tarım ülkelerinde daha büyük olmuştur. Türkiye, savaşta tarafsızlık politikası izlese de yakın savaş tehlikesinden dolayı birçok kişi silahaltına alınmış bu sebeple üretimden beklenen verim alınamamıştır. Tarımın haricinde sanayide de gerileme yaşayan Türkiye, savaşın etkilerini iç politikada net bir şekilde hissetmiştir. Enflasyon, bir yılda %60 artmış ve halkın alım gücünde büyük sıkıntılar meydana gelmiştir.[288]Bu dönemde karaborsacılık yükselmiş, temel besin maddelerinden olan ekmek karneye bağlanmak zorunda kalınmıştır. Savaş nedeniyle ithalat ve ihracatta da daralma olduğu bir ortamda ekonomide çözüm arayışlarına giren İnönü, yeni bir politika geliştirerek

[286] Aynı yer.
[287] https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html, (03.04.2019).
[288] Baskın Oran, 1939-1945:Savaş Kaosunda Türkiye: Göreli Özerklik-2, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 390.

Milli Korunma Kanunu[289]'nu çıkarmış ve Varlık Vergisi[290] uygulamasını başlatmıştır. Varlık vergisinin uygulanmasında yaşanan ayrımcılık, birçok kesimin Cumhuriyet Halk Partisi'ne düşman olmasına sebep olmuş ve CHP'ye rakip olacak Demokrat Parti'nin kurulmasında büyük rol oynamıştır.[291]

5.1.2.2 Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye'nin dış politikasında bu dönemde iki nokta büyük önem taşımıştır. Bunlardan ilki savaşa girmemek diğeri ise işgale uğramamaktır. Bu politikalar çerçevesinde savaşın iki tarafı ile ilişkilerini bir denge oyunu mantığıyla sürdüren İnönü'nün, kimi çevrelerce Atatürk'ün izlediği tarafsızlık politikasından, Batıcılık politikasına geçtiği söylense de İnönü, savaş dışı kalmak adına uzun uğraşlar vermiş ve bu uğraşları neticesinde Türkiye'nin savaş yıkımı yaşamamasını sağlayabilmiştir.

Türk-İngiliz ve Türk- Fransız Deklarasyonları, İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin Türkiye'de yarattığı tedirginliğin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi ve bu dönemde Almanya'nın da bölgede revizyonist eylemlerini sürdürmesi Türkiye'nin güvenlik endişelerine yol açmıştır. Bu sebeplerle topraklarını güvence altına almak isteyen Türkiye, İngiltere ile ilişkilerini daha somut hale dönüştürmeyi amaçlamıştır.

İki revizyonist ülkenin Balkanlardaki yayılmacı hareketleri İngiltere ve Fransa'da rahatsızlık yaratmıştır. Bunun sonucunda İngiltere ve Fransa, Balkan ülkelerinden Romanya ve Yunanistan'a garanti vermişlerdir. Aynı şartların Türkiye'ye de sağlanabileceğinin sinyallerini veren İngiltere, Türkiye'den de olumlu

---

[289] Milli Korunma Kanunu, Türk bürokrasisine bu dönemde ekonomide olağanüstü önlemler getirebilme hakkı tanımıştır. Bu sayede savaş ekonomisi yürütme hakkına sahip olunmuş, devletin fabrikalara, madenlere el koyabilmesi, üretim dağıtımı sağlayabilmesi, fiyatlandırmalarda denetimin tamamen eline geçmesi, sıkıyönetim ilanıyla halkın mal ve mülklerine el koyabilmesi gibi haklara sahip olmasını sağlamıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Baskın Oran, 1939-1945:Savaş Kaosunda Türkiye: Göreli Özerklik-2, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 390.

[290] Refik Saydam hükümeti döneminde tartışmaya açılan, Şükrü Saraçoğlu ile kanun şeklini alan bu yasa, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan çıkmak adına vergilendirme yasasıdır. Hükümet savaş döneminin getirmiş olduğu koşullar neticesinde tarım fiyatlarındaki artışlardan zengin kesimin büyük kazançlar sağlamasını engellemek adına bu kişilere yüksek vergilendirme uygulamıştır. Halk arasında tepkiyle karşılanan bu durum CHP'ye karşı bir politika izlenilmesine sebep olmuştur. Daha detaylı bilgi için Bkz. Osman Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 313-354.

[291] Oran, a.g.e., s. 391.

tepkiler almıştır. Bu gelişmelerden sonra Türkiye'nin kurulacak ittifakın karşılıklılık esasına göre olması isteğinin de İngiltere'den kabul görmesi ile görüşmeler 12 Mayıs 1939'da başlamıştır. Görüşmeler neticesinde "Türk-İngiliz Deklarasyonu" ilan edilmiştir.[292]

İngiltere ile Türkiye arasında varılan uzlaşmaya Almanya'nın tepkisi sert olmuş ve Türkiye ile Almanya arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerde Almanya'nın sorumluluklarını yerine getirilmeyeceği açıklanmıştır. Almanya'nın aksine Sovyetler Birliği, deklarasyonu olumlu karşılamış ve bu birlikteliğin Sovyet-İngiliz yakınlaşmasına katkısı olacağını düşünmüştür.[293]

Türkiye, revizyonist tutumların Balkanlarda artması üzerine İngiltere ile ilişkilerini geliştirirken Fransa ile de ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu düşüncelerin somut karşılığı, Türkiye ile Fransa arasındaki Hatay sorununun halledilmesi sonrasında iki ülkenin İngiltere ile imzalanan metnin aynısını kabul ederek Türkiye-Fransa Deklarasyonu'nu kabul etmesi ile gerçekleşmiştir.[294]

Türkiye-İngiltere Deklarasyonu'nda genel kapsamı ile; iki ülkenin Akdeniz'de ortaya çıkabilecek bir savaşta işbirliği yapacağı ve ülkelerin birbirlerine elinden gelen desteği sağlayacağı, söz konusu deklarasyonun sadece iki ülkeyi ilgilendirdiği ve hiçbir başka bir ülkeye karşı olmadığı, Balkanlarda barışın sağlanması adına en kısa sürede faaliyetlere girişileceği ve bu deklarasyonun başka ülkelerle iki tarafın antlaşma imzalamasını engellemeyeceği belirtilmiştir.[295]

Türkiye savaş sırasında Mihver Devletleri'nden gelebilecek bir saldırıya karşı sınırlarını güvence altına almak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri Türk ve Bulgar yetkililerin yaptığı görüşmeler sonucu, 13 Ocak 1940 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Ortak Antlaşması olmuştur. Söz konusu antlaşmaya göre; iki ülke de tarafsızlık durumlarında birbirlerine saygı göstereceklerini beyan etmişlerdir. İki ülke arasında 17 Şubat 1941 tarihinde

---

[292] Gönlübol, a.g.e., s139.
[293] Figen Atabey, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 7, Sayı 31, 2014, s. 299.
[294] Jelavich,a.g.e., s. 231.
[295] Atabey, a.g.e., s. 299.

imzalanan saldırmazlık paktı neticesinde de ülkelerin birbirlerine karşı herhangi bir saldırıya girişmeyecekleri kabul edilmiştir.[296] Türk yetkililer Bulgaristan ile yapılan bu paktla ilgili açıklama yaparken Türkiye'nin dış politikasında herhangi bir değişme olmadığını yine sulhtan yana olduğunu sürekli vurgulamışlardır.

1930'ların sonlarına gelindiğinde İtalya ve Almanya'nın Balkanlarda revizyonist tutum sergileyeceğinin daha net anlaşılması üzerine Türkiye, topraklarını güvence altına alabilmek için Batı ile ilişkilerini daha da geliştirmeyi amaçlamış mümkün olduğu taktirde ittifaklar kurmaya çalışmıştır. Türkiye, bu politikalar çerçevesinde aslında savaştan önce savaş boyunca bir anlamda tarafsız olacağını gösterse de savaşta tarafını göstermiştir. Bu politikalar sonucunda Türkiye Sovyetler Birliği ile bir ittifak antlaşması imzalamayı amaçlamış fakat bu davranış başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[297] Bunun neticesinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifak arayışlarına girmiş ve ittifakın gerçekleşmesi adına diplomatik görüşmelere hız vermiştir.

Üç ülke, ittifak konusunda 19 Ekim 1939'da anlaşma sağlamış ve 9 madde ve 1 tanesi gizli 3 protokolden oluşan "Üç Taraflı Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalanmıştır.[298] Antlaşmaya göre; ülkeler birbirlerine karşılıklı yardım taahhüdünde bulunmuşlar, Avrupa'dan bir devletin Türkiye'ye saldırması durumunda İngiltere ve Fransa'nın bütün yardım olanaklarını kullanacağı belirtilmiştir.[299]

Türkiye, Batı ile iş birliğini arttırmak adına iki ülke ile yaptığı ittifakların diğer ülkelerde tepki yaratmaması için uygulamalarında hassas davranmıştır. Mecliste üçlü ittifakın onaylanışıyla ilgili olarak 1 Kasım 1939'ta İsmet İnönü TBMM'de yaptığı konuşmasında "*…19 Ekim'de yapılan antlaşma hiçbir devletin aleyhine yapılmadan, etkimizin ulaştığı alanda uluslararası barış ve güvenliğe hizmet etmek suretiyle kendi güvenliğimizi masun tutmak amacı gütmektedir."*[300]

---

[296] Gönlübol, a.g.e., s. 152.
[297] Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 1, Sayı 29, 2010, ss. 256-257.
[298] Metintaş-Kayıran, a.g.e., s. 299.
[299] Soysal, a.g.e., ss. 599-601.
[300] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6,İçtima 1,1. İnikat, Cilt 6, (01.11.1939), s. 3.

açıklamasını yapmış ve ittifakların herhangi bir devlete yönelik olmadığı izlenimi vermeye çalışmıştır.

Almanya, 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırarak işgal etmiş, sonrasında Balkanlarda Alman yayılması genişleme göstermiş ve bu durum karşısında Türkiye, Almanlar tarafından sarılmışlık hissine kapılmıştır. Almanya'nın Ortadoğu petrollerine geçişinin Türkiye üzerinden sağlanması fikri, Almanya'nın Türkiye'ye bir saldırmazlık antlaşması teklifi yapmasını gerektirmiştir.

Almanya'nın Türkiye'ye saldırmazlık antlaşması yapılması teklifinde bulunması Türk yetkililer tarafından olumlu karşılanmış ve bunun sonucunda görüşmelere başlanmıştır. Almanya, Irak'ta İngiliz yanlısı bir hükümetin oluşmaması için darbe sonrasında Reşit Ali Geylani'ye yardım etmeyi düşünmüş ve bu yardımın Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesini istemiştir. Almanya bu arada, Türkiye'ye Türk-Bulgar sınırının Türkiye'nin lehine değiştirilmesi, Ege adalarından bazılarının Türkiye'ye verilmesi gibi bazı önerilerde de bulunmuştur. Ancak statükodan yana tavır sergileyen Türkiye, bu teklifleri kabul etmemiştir.[301] Almanya'nın isteklerinde ısrarcı olmaması neticesinde iki taraf saldırmazlık antlaşması konusunda mutabakat sağlamış ve 18 Haziran 1941'de "Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması" imzalanmıştır. İki ülke imzalanan saldırmazlık antlaşması ile birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklarını ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı göstereceklerini ilan etmişlerdir. İki devlet arasındaki oluşabilecek sorunların diplomatik yollarla çözüleceği ve antlaşmanın süresinin 10 yıl olacağı da anlaşmada ayrıca belirtilmiştir.[302]

Türkiye ile Almanya arasında gerçekleşen bu antlaşma Türkiye'de olumlu karşılansa da İngiltere ve ABD tarafından olumlu karşılanmamıştır.

---

[301] Gönlübol , s. 156.
[302] Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 97.

5.1.2.3 Savaş Öncesinde ve Savaş Sırasında Türkiye'nin Tutumu

Türkiye, Atatürk döneminde tarafsızlık politikasını izlemiş ve 1938 sonrası da İsmet İnönü ile kısmen bu durumu devam ettirilmiştir. Savaş öncesinde Türkiye, dış politikasında önceliği tarafsızlık olarak belirlese de, savaş sonrası dönemde uluslararası ortamda yalnız kalmamak adına savaş sırasında müttefikler lehine aktif tarafsızlık politikasını uygulamıştır. Almanya'nın savaş öncesinde ve sırasında attığı adımlar dikkatle takip edilmiş bu sırada hem Almanya hem de İngiltere ve Fransa ile eşit yakınlıkta ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Türkiye bu politikalarla iki tarafla da saldırmazlık ve yardım anlaşmaları imzalamış ve savaşa giden süreçte bu durumları tarafsızlığı adına kullanmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin, savaşın ilk yıllarındaki tarafsız tutumu hem Mihver hem de Müttefikler tarafından olumlu karşılanmıştır. İki tarafın da Türkiye'nin tarafsızlığını istemesinin nedeni, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda yeni cephelerin açılmasının gerekmesidir. Devletlerin Türkiye'nin tarafsızlığına saygı duyması, Türkiye'nin de çıkarlarını bu dönemde en üst noktaya taşımasını sağlamıştır. Türkiye, bu sayede hem Mihver ülkelerinden hem de Müttefik ülkelerinden yardım almış ve bu sayede ordusunu güçlü tutabilmiştir.[303]

Ancak savaşın dönüm noktası olarak nitelenebilecek 1943 yılına gelindiğinde Müttefikler, Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde baskılarını arttırmaya başlamışlar ve savaşın durumunun görüşüldüğü uluslararası konferanslarda da bu durum sıkça dile getirilmiştir.

Casablanca Konferansı, Fas'ın Casablanca şehrinde 14 Ocak 1943'te yapılmış, İngiltere Başbakanı Winston Churcill ve ABD Başkanı Franklin Roosevelt'in düşmanın tamamen teslim olana kadar savaşılması gerektiğini belirttiği karar, konferansın en önemli kararı oluşmuştur.[304] Stalin, Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini bildirmiş, buna karşın İngiltere'nin bu görüşün aksi tutumu

[303] Çakmak, a.g.e., s. 350.
[304] Armaoğlu, a.g.e. s. 390.

sayesinde Türkiye bu dönemde baskıyı dengeleyebilmiştir.[305] Casablanca'da alınan kararları İsmet İnönü'ye iletmek adına Winston Churchill Adana'ya gelen Churchill bu zirvede, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda zorlanmayacağını bildiren bir yazılı metin sunmuştur.[306]

12-26 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirilen Washington Konferansı sırasında Müttefik Devletler, Türkiye'nin aktif veya pasif, artık Müttefiklerin yanında savaşa girmesi istenmiş, ayrıca Türkiye'nin havaalanlarının Müttefikler tarafından kullanılması fikri de dile getirilmiştir. Bu öneriler Türkiye tarafından reddedilmiştir[307]

Washington Konferansı sonrası Müttefikler, 12-24 Ağustos 1943 tarihinde Quebec'te bir konferans düzenlemişlerdir. Bu konferansta, Türkiye'nin artık Almanya'ya karşı olan tutumunun değiştirilmesi istenmiş ve Türkiye'nin Almanya'ya krom ithalinin kesilmesi dile getirilmiştir. Bu teklifler yine Türkiye tarafından reddedilmiştir.[308] Türkiye'nin savaşa girmesi adına görüşlerin en net şekilde bildirildiği Moskova Konferansı, 18 Ekim- 1 Kasım tarihleri arasında gerçekleşmiştir.[309] Konferansta, Türkiye'nin 1944'ten önce savaşa girmesi talep edilmiştir.[310]

5-16 Kasım tarihleri arasında gerçekleşen Birinci Kahire Konferansı sonrasında Türkiye, 17 Kasım 1943'te İngilizlere bir nota göndererek prensip olarak savaşa katıldığını beyan etmiştir.[311] 28 Kasım 1943 tarihinde Tahran'da gerçekleştirilen konferansta ise Müttefikler Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmesinin yılsonundan önce gerçekleşmesini istemiştir[312] Tahran'da aktif savaşa girmesi istenen Türkiye, bu kadar kısa sürede eksiklerin tamamlanamayacağını açıklamış ve 4-6 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleştirilen İkinci Kahire

[305] Çakmak, a.g.e., s. 351.
[306] Çakmak, s. 351.
[307] Armaoğulu, s. 390.
[308] Oran, ss. 454-455.
[309] Cumhuriyet, 30 Eylül 1941, s. 3.
[310] Gönlübol ss. 172-173
[311] Çakmak, a.g.e., s. 353.
[312] Kaan K. Ataç, "2. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 13, Sayı 25, 2017, s. 192.

Konferansı'nda bu öneriyi reddetmiştir.[313] Bu süreçten sonra müttefiklerin Türkiye'ye karşı tutumu aksi yönde gelişmeye başlamış[314] ve Türkiye, savaş sonrası düzende yalnız kalmamak adına artık baskılara dayanamamış ve önce 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, daha sonrasında 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir.[315]

Savaşın sonu yaklaşırken devletler, savaş sonrası düzeni tayin edebilmek adına 4-11 Şubat 1945 tarihinde Yalta'da bir konferans düzenlemiştir. Türkiye'nin boğazlarla ilgili durumunun tartışıldığı bu konferansta Sovyetler Birliği, boğazlarla ilgili bir konferans düzenlenmesi teklifinde bulunmuştur.[316]İngiltere ve ABD, olumlu tutum sergilemiş ve Türkiye'ye bir gözdağı vermiştir.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu konferansta, boğazların durumu hakkında değişiklik talepleri dile getirilmiştir. Türkiye, konferans öncesi Sovyetlerden aldığı 19 Mart 1945 tarihli nota sonrası Batı ile ilişkilerini daha da geliştirmeyi ve bu sayede Sovyetler Birliğine karşı bir denge unsuru oluşturmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin boğazlarda hakimiyeti tam manasıyla sağlamayacağını ve Sovyetlerin de dahil olduğu bir sistemin getirilmesi gerektiği tezi öne sürülmüştür.[317] Sovyetlerin arzu ettiği kararlar alınmamış, ABD ve İngiltere, her ne kadar ilk safhada Sovyetler Birliği'nden yana tutum sergilese de konferansta Türkiye yanlısı bir politika izlemiştir.

---

[313] Oran, a.g.e. s. 462.
[314] Mehmet A. Demirer, *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2015, s. 66.
[315] Çakmak, a.g.e., s. 355.
[316] İsmail Köse, "Yalta ve Postham Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşımı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* Sayı 19, 2015, s. 247.
[317] Çakmak, s. 355.

5.1.3 Dönemin Yunan İç ve Dış Politikasının Genel Özellikleri

5.1.3.1 Yunanistan'ın İç Politikası

Metaksas, bu döneme girilirken Yunanistan'da etki alanını arttırmış ve " 4 Ağustos Rejimi" ile birlikte sert uygulamalarla halk üzerinde baskıcı bir rejim kurmayı başarmıştır. Metaksas'ın iç politikadaki uygulamalarından olan "Üçüncü Elen Uygarlığı"[318] fikri bir bakıma Hitler'in politikasını andırmıştır. Bu politikada amaç, Bizans'ın Hristiyan değerleri ile Antik Yunan'ın milliyet bilincinin birleştirilerek Yunan milletinde uyanış yaratmak olmuştur.

Metaksas'ın kurduğu rejim Metaksas'ın ölümü ile birlikte son bulmuş ve iktidara Aleksandros Korizis gelmiştir. Korizis'in yanlış politikaları sonrasında ülke Alman işgali ile karşı karşıya kalmış ve Alman birlikleri 24 Nisan 1941 tarihinde Yunanistan'ı işgal etmiştir. Korizis hükümeti uzun soluklu olmamış ve Almanya, üzerinde hakimiyet kurabileceği bir kişi olan Tsolakopoulos'u iktidara getirmiştir.[319] Bu yıllarda dış siyasette olduğu gibi iç siyasette de bir karmaşa içerisinde olan Yunanistan, bunlara ek olarak ülke genelinde bir kıtlıkla karşılaşmış ve kıtlığın etkileri uzun süre atlatılamamıştır.

Yunanistan, arazilerinin tarıma çok elverişli olmayışı sebebi ile tarım ürünlerinde kendisine yetemiyor ve tarım ürünlerini dışarıdan ithal etmek zorunda kalıyordu. Bu duruma ek olarak Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgal sırasında Yunanistan'ın stoklarına el koyması ve Mihver Devletleri'nin Yunanistan'a ambargo uygulaması ile birlikte Yunanistan'da kıtlık kaçınılmaz bir hal almıştır. İşgalcilerin de olan stokları tüketmesi Yunanistan'da krizin boyutlarını bir üst kata çıkarmıştır.

---

[318] Metaksas, Ulusal Gençlik Örgütlenmesini kurmuş ve bu şekilde Yunan millet bilincinin tekrardan kazanılmasını sağlamayı amaçlamıştır. "Üçüncü Elen Uygarlığı" fikrinde kişisel çıkarların bir kenara bırakılıp önce millet bilincinin ve öneminin kavranılması gerektiğini, Yunanistan'ın eskiden olduğu gibi tekrardan büyük bir güç haline bu sayede gelebileceğini belirten Metaksas, kimi çevreler tarafından uygulamaları sebebi ile bu düşünce yapısına ilk karşı gelen kişi olduğu belirtilir.

[319] Clogg, a.g.e., s. 151.

Bu dönemde Yunanistan'da bir yıl içinde kişi başı ekmek tüketimi 139 kilo azalmış ve Yunanistan'da günlük açlıktan ölen kişi sayısı 300'ü bulmuştur.[320]

Kıtlık durumlarının yanı sıra ülkedeki kurtuluş örgütlerinin kendi aralarında yaşadığı çatışmalar da halk arasında kutuplaşmayı ve çatışmaları beraberinde getirmiştir. Sovyet destekli Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ile İngiltere destekli Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES) Almanya'ya karşı direniş gösterirken ilk evrede çok karşı karşıya gelmeseler de ilerleyen süreçte aralarındaki farklılıklardan dolayı çatışmaya girmişlerdir. EAM halk tarafından büyük destek görmüş ve kurtuluş hareketinde öncü rol oynamasına engel olan kişilere karşı terör eylemlerine girişmiştir.[321] EAM ile EDES arasındaki bu çatışma ortamı 1944'e kadar sürmüş ve iki örgütün çatışması yine büyük devletlerin müdahaleleri sayesinde engellenebilmiştir.

5.1.3.2 Yunanistan'ın Dış Politikası

Yunan dış politikası bu dönemde Türkiye ile koşutluk göstermiştir. İki ülke de dış politikalarında Batı yanlısı bir eğilim göstermişler ve revizyonist hareketlerden kaçınmıştır. Yunanistan bu dönemde İtalya ve Almanya'nın olası saldırısına karşı hem bölgesel hem de ikili antlaşmalarla sınır güvenliğini, toprak bütünlüğünü ve barış ortamını sağlamaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi diktatörlüğünü sürdüren Metaksas'ın, bu dönemdeki dış politikasında en öncelikli ülke İngiltere olmuştur. İngiltere ile ittifak gerçekleştirebilmek için girişimlerde bulunan Yunanistan, bu çabalarında başarılı olamasa da İngiltere ile bir mali protokol imzalamış ve yakından hissedilmeye başlanan Alman baskısını bir nebze olsun azaltmıştır.[322] Alman baskısının bir nebze de olsa kırılmasını sağlayan Yunanistan, ikili ilişkilerini bu süre zarfında Fransa ile de ilerletmeyi hedeflemiştir. Arnavutluk'un İtalya tarafından işgali sonrasında

[320] Clogg, a.g.e., s. 156.
[321] a.e., s. 158.
[322] Gürel, a.g.e., s. 48.

tedirgin durumda olan Yunanistan, İngiltere ve Fransa'dan tek yanlı toprak bütünlüğü garantisi almıştır.[323]

İtalya'nın saldırgan tutumu ve Akdeniz'de hegomonya kurma amacı Yunanistan'da da yansımasını bulmuş ve Mussolini yönetimindeki İtalya, Yunanistan ile sürekli olarak gerilim halinde olmuştur. İtalya, Yunanistan'ın işgalini sağlayabilmek için kriz ortamı yaratmak adına Yunanistan'ın gemilerini bombalamaya kadar gitmiştir.

İtalya, Akdeniz'deki hegemonyasını ilerletebilmek için Balkanlar'da ilk olarak, üzerinde büyük nüfuz sahibi olduğu Arnavutluk'u işgal etmiş ve Yunanistan'ı da işgal ederek hem bu ülküyü gerçekleştirmeyi amaçlamış hem de Almanya'dan önce Balkanlarda hakimiyet sağlamayı hedeflemiştir. İtalya'nın Yunanistan'a saldırısını başlatan olay, bir İtalyan denizaltısının Elli isimli bir Yunan yolcu gemisini vurarak birçok sivilin ölmesine neden olan saldırı olmuştur.[324] Bu olaydan sonra iki ülke arasındaki sıcak çatışmalar baş göstermiştir.

İtalya'nın sivil Yunan gemisini vurmasından iki ay sonra Atina'da görev yapan İtalyan elçisi, Metaksas'a bir ültimatom vermiş ve bu ültimatomda Korfu Adası, Girit Adası, Epir ile Pire limanlarının İtalya'ya teslim edilmesinin istediğini belirtmiştir. Metaksas tarafından geri çevrilen notadan sonra İtalya, ültimatomun üzerinden 3 saat geçtikten sonra sabaha karşı Yunanistan'a saldırıya geçmiştir. Yunan ordularının direnişiyle karşılaşan İtalya birlikleri, 2 Kasım 1940'da ilerleyişlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. 10 Kasım'da karşı saldırıya geçen Yunan birlikleri İtalyan birliklerini Arnavutluk sınırına kadar püskürtmeyi başarmıştır.[325]

Yunanistan'a yönelik gerçekleşen İtalyan saldırısında Türkiye, hem Balkan Antantı çerçevesinde hem de iyi ilişkilerin zirve noktasında olması sebebiyle Yunanistan'a doğrudan olmasa da dolaylı şekilde yardım etmeyi başarmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'a doğrudan yardım etme durumu İtalya'nın saldırısı

[323] Armaoğlu a.g.e., s. 354.
[324] Clogg, a.g.e., s. 149.
[325] Hatipoğlu, a.g.e., ss. 223-224.

sırasında söz konusu değildi çünkü Metaksas olası bir İtalyan saldırısında karşılıklı yardımı içeren teklifi daha önce Balkan Antantı görüşmelerinde reddetmişti. Türkiye bu savaş durumunda Bulgaristan'ı uyarmış ve Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması durumunda Türkiye'nin Atina'dan yana tavır sergileyeceğinin sinyallerini vermiştir.[326]Türkiye'nin bu tutumu ile Yunanistan, Bulgar sınırındaki askerlerini Arnavutluk cephesine göndererek İtalya'ya karşı direnişin kuvvetlenmesini sağlamış ve Türkiye böylece dolaylı da olsa Yunanistan'a bu savaşta yardım sağlayabilmiştir.

İtalya'nın saldırısı karşısında İngiltere'de Yunanistan'a yardım talebinde bulunmuş fakat Metaksas, İngiliz askerlerinin Yunanistan'da savaşmasının Almanya tarafından tepki toplayacağı düşüncesi ile Churcill'in bu teklifini geri çevirmiştir. Metaksas'ın ölümü sonrasında görevi devralan Aleksandros Korizis'ın düşüncesi Metaksas'ın aksi yönde olmuş ve İngiliz kuvvetleri Yunanistan'a davet edilmiştir.[327] Metaksas düşüncesinde haklı çıkmış ve İtalya'nın başarısız saldırısı sonrasında Almanya, Yunanistan'ı işgal kararı almıştır.

Metaksas'ın İngiltere'nin yardımları karşısında Hitler'in bu durumdan rahatsız olup hedefini Yunanistan'a çevireceği düşüncesi, İngiltere'nin Yunanistan'ın kuzeyinde askeri üsler alması sonrasında gerçekleşmeye başlamıştır. Almanya'nın bu kararında hem Romanya petrollerine yakın yerlerde İngilizlerin varlığından rahatsız olması, hem de Haziran ayında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirilecek olan saldırı öncesinde ordularına arkadan bir saldırı gelmesinin engellenmesi düşüncesi rol oynamıştır. Almanya, Yunanistan'ı işgal kararı almış ve 6 Nisan 1941'de Alman birlikleri hem Yunanistan'a hem de Yugoslavya'ya saldırı düzenlemeye başlamıştır. Yugoslavya 17 Nisan'da teslim olmuş fakat Yunan birlikleri Alman birliklerine karşı savunmayı bir süre de olsa devam ettirebilmiştir.[328]

Alman ordularının nitelik ve nicelik bakımından üstün olması sonucu kaçınılmaz son olarak 9 Nisan'da Selanik Almanlar tarafından ele geçirilmiştir. İngiliz ve Yunan birliklerinin saldırılar karşısında dağılması sonucu 24 Nisan

[326] a.g.e., s. 225.
[327] Clogg, a.g.e., s. 150.
[328] Ataöv Türkkaya, Turkish Foreing Policy 1939-1945, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1965, s. 91.

1941'de Yunanistan tamamen teslim olmak zorunda kalmıştır. Yunanistan Başbakanı Korizis bu işgal sonrasında intihar etmiş ve yerine Alman yanlısı bir tutum izleyen, Metaksas'ın fikirlerinin tam aksini düşünen Emmanuil Tsuderos başbakan seçilmiştir. Tsuderos'un görev süresi, Genaral Tsolakopoulus'un hükümetten hiçbir yetki almadan Almanlar ile pazarlığa girişerek anlaşma sağlaması sonucunda Almanların desteğini kazanması ile çok uzun soluklu olmamıştır. Almanlar, Yunanistan'ı tamamen işgalden sonra kendi çıkarlarına hizmet eden Tsolakopoulos'un hükümeti kurmasını sağlamıştır.[329]

Yunanistan'ın Almanya, İtalya ve Bulgaristan tarafından işgali sürerken Yunanistan'da büyük açlık krizleri baş göstermiş ve Yunan halkı büyük bir sıkıntı içine girmiştir. Senenin yarısına gelindiğinde kıtlıktan dolayı ölen kişi sayısı 100.000'lere kadar ulaşmıştır. Açlık ve kıtlığın yarattığı motivasyon ile Yunanistan'da kurtuluşun sağlanması adına birçok örgüt kurulmuş ve bu sayede Almanya'nın işgaline son verilmesi amaçlanmıştır.

Yunanistan ana karası ve adaları Almanlar tarafından işgale uğrarken İngilizler, Almanya'nın işgalinin Akdeniz'de karşılanabilmesi adına, Yunanistan'ın bazı adalarının Türkiye tarafından işgal edilmesi fikrini Türkiye'ye iletmiştir. Türkiye, İngiltere'nin bu teklifine sıcak bakmamış, revizyonist hareketlerden kaçınmış ve savaş dışı tutumunu sürdürmüştür.

Kurtuluş hareketi için Yunanistan'da ortaya çıkan örgütler direnişin ilk evrelerinde ideolojik farklılıklar olmasına rağmen birbirlerine karşı eylemlerde bulunmamışlardır. Almanya'ya karşı başarılar kazanılarak Yunanistan'ın Almanya işgalinden kurtulmaya başlaması ve İtalya'nın saf dışı bırakılmasının ardından örgütler birbirleri ile çatışmaya girmişlerdir. Yaşanan çatışmalarla birlikte Yunanistan'da uzun soluklu bir iç savaşın fitili ateşlenmiştir. İngilizlerin desteğini gizlemediği EDES ile komünizmin savunucusu Sovyetler Birliği'nin desteklediği

[329] Hatipoğlu, a.g.e., s. 226.

EAM'ın çatışmaları sonucunda söz konusu iki devlet Yüzdeler Antlaşması[330] ile Yunanistan'ın kaderini belirlemiştir.

Yunanistan'da Alman faşizminin engellenebilmesi adına komünist parti yetkilileri 1941'in Eylül ayında Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (EAM) kurmuşlardır.[331] Örgütün başlıca amaçları; direnişin örgütlü bir şekilde yapılarak Yunanistan'ın bir an önce bağımsızlığının tekrar sağlanması ve bağımsızlık sonrasında hükümet içerisinde varlığını oluşturmaktır. EAM bağımsızlığın sağlanabilmesi adına siyasal kanadının yanı sıra bir de Halkın Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELAS) adında askeri bir kanat oluşturmuştur.[332] EAM'ın direnişler sırasında diğer kurtuluş örgütleriyle işbirliğine girme isteği halk tarafından olumlu karşılanmış ve geniş kitleleri bünyesine almasını sağlamıştır.

İşgallere karşı diğer bir örgüt Ulusal Cumhuriyetçi Yunan Cephesi (EDES), Eylül 1942'de cumhuriyet yanlısı ve sürgün edilmiş General Plastiras'ın önderliğinde Arnavutluk sınırına yakın bir noktada kurulmuştur.[333] Subayların genel olarak hakim olduğu EDES, ilk olarak Yunanistan'ın bağımsızlığı adına çalışmalarını sürdürse de ilerleyen süreçte EAM'ın etkisini azaltmaya çalışmıştır.

5.2. Yunanistan'ın İşgaline Kadar Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Türkiye ile Yunanistan, yeni bir dünya savaşının patlak vermesinin an meselesi haline geldiği bu dönemde, dış politikalarında aynı düzlemde olmalarının da etkisiyle iyi ilişkilerini devam ettirmeyi başarabilmişlerdir. İtalyan ve Alman yayılmacılığına karşı ortak politikalar izlemişler ve revizyonist tutumlar sergileyen Bulgaristan'a karşı da birlikte hareket edebilmişlerdir.

---

[330] Yüzdeler Anlaşması olarak anılan metin, Stalin ve Churchill tarafından hazırlanmıştır. Balkanlardaki paylaşımların yapıldığı bu anlaşmada taraflar, Romanya'nın %90'ının Rusya'ya, Yunanistan'ın %90'ını n İngiltere'ye, Yugoslavya ve Macaristan'ın %50- %50 olarak bölüşülmesini kabul etmiştir. Tarafların görüşmelerinde devletlerin yüzdelik dilimlerinin konuşulması sebebi ile anlaşma bu ismi almıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Mustafa Aydın, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 471.

[331] Clogg, a.g.e., ss. 151-154.

[332] Hatipoğlu, a.g.e., s. 228.

[333] Clogg, a.g.e., s. 155.

Metaksas, iç politikada ne kadar sert tutumlar sergilese de Türkiye ile ilişkilerde dostça yaklaşımlarını sürdürmüştür. Açıklamalarında Türk-Yunan barışının önemini sürekli vurgulamış ve Türkiye'nin Yunan dış politikasının en önemli noktasında yer aldığını belirtmiştir.[334] Liderler tarafından Balkan Antantının işlevsiz kalacağının anlaşılması ile Türkiye-Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler daha sıkı bir hal almıştır.

İki devlet yetkilileri haricinde halk arasında da bu dönemde yakınlaşma adına çalışmalar yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi'nden 30-35 kişi kadar öğrenci Yunanistan'da bir gezi düzenlemiş ve Yunanistan tarafından iyi bir şekilde ağırlanmıştır.[335] Bu gelişmenin akabinde Yunanistan iyi niyet göstergesi olarak Atatürk'ün yaşadığı evin bulunduğu yere Atatürk Sokağı adını vermiştir.[336]

İyi ilişkilerin göstergesi olarak Balkan Antantının Bükreş'teki toplantısında barış ortamının sağlanabilmesi adına antantın yedi yıl daha sürdürülmesi kararı alınmış ve bu karardan sonra Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, Atina'ya geçmiş ve büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Saraçoğlu, Yunanistan'a geldiğinde kendi ülkesine gelmiş gibi hissettiğini, Yunan temsilcilerin kendisini çok samimi bir biçimde karşıladığını ve onlarla tanışmaktan büyük memnuniyet duyduğunu dile getirmiştir. Yunanistan'ın, Türkiye ile yoluna devam etmek düşüncesinde olduğunu ve bağların samimiyetinin gerçekliğini de gördüğünü ifadesine eklemiştir.[337] Saraçoğlu'nun ziyaretinden bir ay sonra ise iyi ilişkiler adına Türkiye ile Yunanistan arasında bir antlaşma imzalamıştır. Bu dönemde İsmet İnönü'nün de Yunanistan'ın milli bayram adına II. George'a göndermiş olduğu mektupta Yunanistan ile ilgili iyi dilekleri, iyi ilişkilerin gösterilmesi adına diğer bir noktayı oluşturmuştur.

Yunanistan tarafından dostça tutumların gösterilmesi konusunda Yunanistan Kralı II. George'un balkan gezileri sonrasında Edirne'yi ziyareti de büyük önem taşımıştır. Ziyaret esnasında Yunanistan Kralı, sınırı geçtikten sonra halk tarafından

[334] Akşam, 28 Ocak 1939, s. 2.
[335] Keser, a.g.e. s. 35.
[336] Yeni Sabah, 11 Şubat 1939, s.1.
[337] Bilge, a.g.e., s. 180.

Türk ve Yunan bayrakları ile karşılanmış ve samimi dostluk gösterileri arasında ülkesine geri dönüş yapmıştır.[338]

İki ülke arasındaki yakın ilişkilerin net bir yansıması olarak Türkiye'nin Erzincan şehrinde meydana gelen deprem sonrası Yunanistan'ın tutumu büyük önem taşımıştır. Yunan kamuoyu, Türkiye'de yaşanan bu vahim olay sonrasında Yunanistan'ın yardımcı olması adına kampanyalar başlatmış ve bu sayede Yunanistan'dan Türkiye'ye ekonomik yardımlar gerçekleşmiştir.[339] Yunan Hükümeti bu yardımların yanı sıra Yunan iş adamlarının da yardım kampanyalarına destek vermesini sağlamaya çalışmış ve ekonomik yardımların haricinde Türkiye'ye gerekli teçhizat yardımında da bulunmuştur.[340]

Bu dönemde her ne kadar revizyonist devletler Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulması adına çalışmalar yapmış olsa da iki devletin de birbirinden emin tutumu bu tip uğraşların boşa çıkmalarına sebep olmuştur.[341]Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin bu dönemde durağanlaşmasının başlıca sebebi Yunanistan'ın işgali olmuştur. İşgal sonrası iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler kesilmiş iki devlet arasındaki ilişkiler sadece insani amaçlarla sürdürülebilmiştir.

5.3. İşgal Yıllarında Türkiye'den Yunanistan'a Giden İnsani Yardımlar

Türkiye, Yunanistan'ın işgali sürecinde Yunanistan'a dolaylı şekilde yardımlarda bulunarak, Yunanistan'ın işgale uğramaması adına çaba göstermiştir. Bu çabaların yanı sıra işgalin ve kaosun yarattığı ortam ile birlikte kıtlığın hat safhaya çıktığı dönemde de Türkiye'den Yunanistan'a insani yardımlar hatırı sayılır derecede

[338] Cumhuriyet, 19 Mayıs 1939, s. 3.
[339] Cengiz Atlı, "1939 Erzincan Depreminde İngilizlerin Yardımları" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 7, Sayı 34, 2014, s. 249.
[340] İlhan Haçin, "1939 Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 30, Sayı 88, 2014, s. 60.
[341] İtalya'da ve Almanya'da bu dönemde Türkiye'nin Yunanistan'a ait olan Ege Adaları'nda hak iddia edip, adaları işgal edeceği haberleri sıkça görülmüştür. Türkiye'nin böyle bir tasarrufta olmadığı düşüncesinde olan Yunanistan, savaş döneminde Türkiye'ye adalar teklif edildiğinde kabul etmemesi ile haklı bir güven duyduğunu anlamıştır.

olmuştur. İyi komşuluk örneği olarak Türkiye, Yunanistan'daki bu sorunun çözüme kavuşması için birçok girişim ve proje gerçekleştirmiştir.

Yardımların gerçekleştirilmesinde Kızılay Cemiyeti önemli rol oynamıştır. Kızılay, Yunanistan'a yardım edilmesi konusunda yaptığı açıklamada; Yunanistan'daki kıtlık durumunun sona erdirilmesi için tüm gücüyle çalışacağını, halktan yardım etmek isteyenlere destek sağlayacağını, Avrupa'dan da bölgeye yardım etmek isteyenlerle işbirliği gerçekleştireceğini ve bu sayede Yunanistan'daki masum sivillerin açlıktan ölmekten kurtarılmaya çalışacağını belirtmiştir.[342] İngiltere, İtalya ve Fransa ile görüşmeler yapılmış ve Yunanistan'a uygulanan ambargo kararının kaldırılması için büyük çaba harcanmıştır.[343]

Yunanistan'a yardım Kızılay ve Kızılhaç işbirliğinde yapılmış[344] ve yardımlar ekonomik olarak Amerika'da yer alan yardım kuruluşları ve Kızılhaç'ın üstlenmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'den çeşitli kuruluşlar aracılığıyla alınacak olan gıda maddeleri belirlendikten sonra, ilk aşamada 5000 ton gıda alınmış, bunlara ek olarak Kızılay, Yunanlı çocuklara hediye olarak 2500 ton daha gıda takviyesinde bulunmuştur.[345] Bu yardımların yanı sıra Türkiye'de yaşayan ve Yunanistan'a yardım etmek girişiminde bulunmak isteyenlerin de kolileri alınmış ve Yunanistan'a ulaştırılmıştır.

Kurtuluş Vapuru, Türkiye'den Yunanistan'a yardımların götürülmesinde büyük rol oynamıştır. Yunanistan'a 6 sefer düzenledikten sonra kayalıklara oturmuş ve batmaktan kurtarılamamıştır. 14 Ekim 1941'de ilk seferini gerçekleştiren Kurtuluş Vapuru, bu sefer sırasında Yunanistan'a 2000 ton gıda malzemesi taşımıştır. Ulaşımın sağlanması adına Türkiye, İtalya, İngiltere ve Almanya'nın belirlediği rotayı kullanmak zorunda kalmış ve Almanya'dan bu yardım sebebi ile izin alma zorunluluğu ile karşılaşmıştır.[346]Zaman zaman bürokratik engellerin görülmesi sebebi ile Yunanistan'a gidecek olan yardımlar uzun sürelerde yerlerine

[342] Bülent Bakar, "Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Yardımlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 24, Sayı 71, 2008, s. 419.
[343] Ulvi Keser, Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal 1939-1949, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010, s. 86.
[344] Cumhuriyet, 4 Ekim 1941, s.2.
[345] Cumhuriyet, 14 Eylül 1941, s. 2.
[346] Cumhuriyet, 12Eylül 1941, s.3.

ulaştırılabilmiştir.[347] Yunanistan'da süren açlığın çok büyük boyutlarda olduğu dönüşten sonra aktarılmıştır. Yardım gemisinde bulunan kişilerin, malzemeleri taşıyan kişilerin yere düşen bir nohut tanesini dahi yerde bırakmadığını belirtmesi[348] Yunanistan'daki kıtlığın boyutunun hangi seviyelerde olduğunu göstermiştir.

Yunanistan'da yaşanan kıtlık sürecinde Kurtuluş Vapuru, birçok sefer düzenlemiş ve gıda yardımlarının Yunan anakarasına ulaştırılmasını sağlamıştır. Yardımlar sırasında Türk Kızılayı'ndan yetkillilerin de aralarında bulunduğu 8 kişilik bir ekip görev yapmıştır.[349]Türkiye, yardımlarını gerçekleştirirken büyük devletlerin de Yunanistan'da yaşanan kıtlığa kayıtsız kalmaması adına birçok açıklama yapmış ve Yunanistan'a yardım faaliyetlerinin daha da arttırılmasını sağlamaya çalışmıştır.[350]

25 Kasım 1941'de gerçekleştirilen üçüncü seferde[351], 1200 tona yakın gıda yardımı gerçekleştirmiştir. [352] Üçüncü yardım 4 Aralık 1941'de tamamlanmış ve Kurtuluş Vapuru 6 Aralık 1941'de İstanbul'a dönmüştür.[353] Türkiye'nin hummalı çalışmaları sonrası Yunanistan'daki yaşanan durum Balkan Devletlerinden Yugoslavya'nın da ilgi alanına girmiş ve Kızılay aracılığı sayesinde bölgeye Yugoslav yardımları da ulaşmıştır. 12 Aralık 1941'de gerçekleşen dördüncü seferde bunların haricinde Türkiye'den 1720 tona yakın gıda malzemesi yine bölgeye ulaştırılmıştır.[354] Gerçekleşen yardımlar sonrası Yunanlı eski bakan, Türkiye'nin yapmış olduğu yardımlardan 500.000 kişinin beslendiğini, açlık yüzünden hayatını kaybedenlerin sayılarının önceki dönemlere oranla azaldığını, Türkiye'den gelen bu yardımların Yunanlılar tarafından minnetle karşılandığını ve asla unutulmayacağını yaptığı açıklamada belirtmiştir.[355]

Türkiye, bir yandan Yunanistan'da yaşanan bu trajik durumun bir an önce son bulması adına uğraş verirken, bir yandan da savaşın etkileri sonucu bozulan

[347] Cumhuriyet, 4 Ekim 1940, s.1.
[348] Cumhuriyet, 25 Ekim 1941, s. 3.
[349] Cumhuriyet, 14 Ekim 1941, s. 2.
[350] Cumhuriyet, 7 Ekim 1941, s. 3.
[351] Kimi kaynaklarda gidiş tarihi 24 Kasım olarak belirtilmiştir. Bkz. Cumhuriyet,24 Kasım 1941, s. 2.
[352] Keser, a.g.e, s. 273.
[353].Cumhuriyet, 8 Aralık 1942, s.3.
[354] Keser, a.g.e., s. 168.
[355] Bakar, a.g.e., s. 424.

ekonomisini düzeltmeye çalışmıştır. Ekonomik koşullar nedeni ile Yunanistan'a daha fazla yardım edilemeyeceği kararı alan Türkiye, dış ülkelerin baskıları ve yardımlarda daha fazla destek sözü ile bu kararı iptal etmiştir. Bu olaylardan sonra 28 Aralık 1941'de Kurtuluş Vapuru beşinci seferini düzenlemiş ve Yunanistan'a 2000 tona yakın gıda yardımı ulaştırmıştır.[356] Yunanistan'daki durumun bir an önce son bulması adına Türkiye, tekrardan ABD ve İngiltere'nin de bir an önce yardımlara destek olmasını sağlamak için basın aracılığı ile de baskı yapmıştır.[357]

Hayırsız Ada'da kaza geçirdiği 18 Ocak 1941'de gerçekleştirilen altıncı ve son seferinde Kurtuluş Vapuru, 2000 tonluk gıda malzemesi taşımış fakat kaza sebebi ile Yunanistan'a yardımları ulaştıramamıştır.[358] Yunanistan'a ulaştırılamayan gıda yardımları sonrasında Yunanistan'da açlık durumu yeniden üst seviyelere çıkmış halk zor duruma düşmüş ve ölümler artmaya başlamıştır.[359]

Kurtuluş Vapuru'nun kazası sonrası yardımlar Dumlupınar adlı vapurun kiralanması ile tekrardan başlayabilmiştir.[360] İlk yardım seferine 21 Şubat 1942'de başlayan Dumlupınar Vapuru, 2100 tona yakın yardım malzemesi ulaştırılmıştır. Bu seferde görev alan yetkililer, birçok insanın gıda malzemeleri dağıtımından önce açlıktan öldüğünü ve mezarlıkların sayısının dahi ölenler için yetersiz durumda olduğunu belirtmişlerdir.[361] İkinci seferinde Kızılay'ın yardımlarının yanı sıra ikinci seferde Türk Basın Birliği'nin toplamış olduğu 2 tonluk besin ve giyecek yardımları da Yunanistan'a teslim edilmiştir.[362] Sefer sonrası Dumlupınar İtalyanlar tarafından saldırıya uğrasa da Türkiye'ye dönmeyi başarabilmiştir.[363] 24 Nisan'da Dumlupınar Yunanistan'a yardımı ulaştırılabilmek için yeniden yola çıkmıştır. Bu paketlerle

---

[356] Cumhuriyet, 29 Aralık 1941, s. 2.
[357] Cumhuriyet 11 Ocak 1942, s. 3.
[358] Şaduman Halıcı, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'den Yunanistan'a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar'ın Yardımları", *Belgi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 9, 2015, ss. 1202-1203.
[359] Cumhuriyet, 23 Ocak 1942, s. 3.
[360] Çağla D. Tağmat, "Yunanistan'da Büyük Açlık ve Ege'de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941-1942), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 46, 2010, s 471.
[361] Hüseyin Kalemli- Ufuk Erdem, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımları", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı 46, 2011, ss. 224-225.
[362] Cumhuriyet, 26 Mart 1942, s. 2.
[363] Keser, a.g.e., s. 367.

birlikte 1000 tona yakın gıda malzemesi 28 Nisan 1942'de Pire limanına ulaştırılmıştır.[364]

Dördüncü seferine 5 Haziran ve beşinci seferine 19 Temmuz'da başlayan Dumlupınar, bu seferlerde toplam 4000 tona yakın erzak taşımıştır.[365] Bu yardımlar sonrası Yunanlı yetkililer Yunanistan'ın Türkiye'ye duyduğu minneti dile getirmişler ve Yunan halkının Türkiye'ye şükran duyduğunu belirtmişlerdir.[366]Bu yapılan seferlerin üzerine toplamda yedi sefer daha düzenleyen Dumlupınar Vapuru, 14.000 tona yakın gıda yardımını Yunanistan'a ulaştırmıştır.[367]

Türkiye bu dönemde zaman zaman savaş ekonomisinin yarattığı daralma ile karşılaşmış olsa da Yunanistan'a yaptığı yardımları aksatmamaya ve iyi komşuluk örneği göstermeye özen göstermiştir. Yunanistan'da kişi başına günlük ekmek tüketiminin 158 grama düştüğü, Türkiye'de ise kişi başına ekmek tüketiminin bu rakamdan daha az bir miktarda olduğu dönemler olmuşsa da[368] Türkiye, ekonomisinin elverdiği ölçülerde yardımlarını Yunanistan'a ulaştırmayı hedeflemiştir. Ekonomik zorlukların yanında gemilerin ara ara saldırıya uğramasını dahi göze almış ve yardımların ulaşması ertelense de iptali söz konusu olmamıştır.

Kızılay Cemiyeti ve Türk hükümeti bu dönemde Pire'ye ve dolayısıyla Yunan anakarasına birçok yardım gönderirken, adalarda yaşayan halkın da açlıktan en az derecede etkilenmesi için birçok doğrudan ve dolaylı yardımlar gerçekleştirmiştir.

Yunan Adalarından Sakız, Sisam, Midilli ve Nikarya, kıtlıktan büyük ölçüde etkilenmiş ve Türkiye ada halklarının bu durumu karşısında Kızılhaç ile işbirliği yapmıştır. 650 ton gıda maddesinin bu adalara ulaşımı için Türk makamları

[364] Kalemli-Erdem, a.g.e., s. 227.
[365] Cumhuriyet, 7 Haziran 1942, s. 2.
[366] Nurgün Koç, "II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 84, 2018, s. 110.
[367] Kalemli-Erdem, a.g.e., ss. 231-234.
[368] Elçin Macar, İşte Geliyor Kurtuluş, Türkiye'nin II. Dünya Savaşında Yunanistan'a Yardımları, İzmir Ticaret Odası Kültür Sanat Tarih Yayınları, İzmir, 2009, s. 112.

seferber olmuş ve adalara gerçekleştirilecek olan yardımın İzmir Limanından yapılması kararlaştırılmıştır.[369]

Dumlupınar Vapurunun seferlerini tamamlaması sonrasında Türkiye'den büyük gemi ile yapılan yardımlar durmuşsa da İzmir Limanından birçok küçük motor ile adalara gıda yardımları sürmüştür. Türklerin yardımlarının yanı sıra Yunanistan'a ait motorların İzmir'den gıda ürünlerini alıp adalara dağıtımı konusunda da Türk hükümeti elinden gelen desteği sağlamıştır.[370] Sakız Adası bu dönemde gıda yardımının merkezinde bulunmuş ve Türkiye, buradan diğer adalara gıda dağıtımının sağlanması için de çalışmalar gerçekleştirmiştir.

İsveç gibi ülkelerden Yunan adalarına gönderilmesi planlanan gıda yardımlarının ulaştırılmasında İzmir Limanı, hareket noktası olmuş ve bu sayede adalarda yaşayan yaklaşık 300.000 kişi ölüme mahkum olmaktan kurtarılmıştır.[371]

Türkiye, Yunanistan'da yaşanan kıtlık adına sadece gıda yardımlarında bulunmamış, gıda yardımlarının haricinde de birçok proje geliştirmiştir. Yunanistan'da yaşanan kıtlığa karşı Türkiye'nin yardımlarda hassasiyetinin en üst noktalarda olduğunun anlaşılması adına "1000 Yunanlı Çocuk Projesi" çok büyük önem taşımıştır.

Kızılay Cemiyeti, bu proje ile yaşları 13 ila 16 arasında Yunanistan'da bulunan 1000 çocuğu Türkiye'ye getirmeyi ve bu sayede çocukların açlıktan zarar görmemelerini sağlamayı amaçlamıştır.[372] Projenin işleyebilmesi adına cemiyet, uluslararası girişimler de gerçekleştirmiştir.

Proje kapsamında, Yunanistan'da yardıma muhtaç olan çocuklardan en kötü vaziyette olanların seçilmesi ve bu çocukların Dumlupınar Vapuru ile İstanbul ve İzmir'e getirilerek yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.[373] İlerleyen süreçte İstanbul'daki yerleşim yerinin Yunanistan'dan gelecek çocuklara yeteceğinin anlaşılması üzerine, yerleşim yeri olarak sadece İstanbul olarak belirlenmiştir. Projenin devamında 1000

[369] Kalemli-Erdem, a.g.e., s. 231.
[370] Bakar, a.g.e., s. 433.
[371] Aynı yerde.
[372] Cumhuriyet, 20 Şubat 1942, s. 2.
[373] Cumhuriyet, 11 Nisan 1942, s. 3.

çocuğun daha getirilmesi planlanmıştır.[374] Dumlupınar Vapurunda çocuklar için gerekli düzenlemeler yapılmış fakat işlemlerin uzaması sebebi ile projenin gerçekleşmesi bir sonraki sefere kalmıştır.[375] Çocukların Türkiye'ye getirilmesi için Erzurum Gemisi'nin kullanılması kararlaştırılmıştır.

Kızılay Cemiyeti'nin bu projesi için seçilen Balıkçılık Enstitüsü'nün en geç 15 Haziran'a kadar hazır hale getirilmesi ve sonrasında çocukların Yunanistan'dan yola çıkarılarak Türkiye'ye getirilmesi planlanmıştır. Türkiye'nin bu girişimi Yunan Kızılhaç başkanının, çocuklar açısından bu durumun sorun yaratacağını belirtmesi üzerine sadece proje düzeyinde kalmış ama yine de Türkiye'nin yardım konularında ne kadar samimi olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Yunanistan'da baş gösteren kıtlığın bir an önce son bulması adına çalışmalar yapılsa da ölüm tehlikesinden kurtulmak ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için Yunan halkından Batı Anadolu'ya birçok mülteci akın etmiştir.

Yunanistan'dan gelen mültecilere Batı Anadolu'daki köylü halk yardım etmiş ve ilerleyen süreçte gelen herkesin, herhangi bir şart aranmaksızın mülteci sayılması kararlaştırılmıştır. Hükümet tarafından alınan bu kararla birlikte mülteciler için Edirne, Aydın, Denizli, Niğde, Yozgat, Sivas gibi şehirlerde kamplar kurulmuştur.[376] Bu dönemde Türkiye'ye sadece sivil halktan olanlar değil birçok savaşan asker de sığınmıştır ve ordudan uzaklaşıp Türkiye'ye gelenler için de asker sığınma kampları kurulmuştur.

Yunanistan'dan gelen mültecilerin sayısı dört yılda 30.000'i aşmış ve Çeşme'de oluşturulan mülteci kampları yetersiz hale gelmiştir. Mültecilerin yerleştirilmesi için Çeşme'de bulunan boş dükkanlar, oteller, depolar kullanılmış bunların da yetersiz kalması üzerine mültecilerin birçoğu sokaklarda yaşamak zorunda kalmıştır.[377]

---

[374] Cumhuriyet, 13 Mart 1942, s. 1.
[375] Cumhuriyet, 6 Mart 1942, s. 2.
[376] Ulvi Keser, "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yunanistan, Türkiye'de Mülteciler, Askeri İhlaller ve Esirler Sorunu" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 3, Sayı 11, 2010, s. 390.
[377] Keser, Kızılay Belgeleri…, s. 530.

Türkiye, mültecilerin bu süre zarfında konaklama, gıda, sağlık, ulaşım gibi masraflarını karşılamış ve mültecilere bu süre zarfında birçok yardımda bulunmuştur. Yunanistan'da işgalin sona ermesinden sonra hükümet, mültecileri yeniden ülkelerine göndermiş ve birçok insanın hayatını kurtarmayı başarmıştır.

6. SONUÇ

Türkiye ile Yunanistan, tarihten gelen düşmanlık anlayışını, incelemeye tabi tutulan dönemde terk etmişler ve iki ülke arasında yıllar içinde ivme gösteren ilişkiler söz konusu iki devletin barış adına ortak çalışmalar yapabileceğini göstermiştir. İki ülkenin birbirlerine yaklaşımının değişmesinde büyük rol oynayan uluslararası yapıdaki değişimler, iki ülkenin de bağımsızlık ve toprak bütünlükleri mevzu bahis olduğunda ortak çalışmalar yapılabileceğini, işbirliğinin ileri noktalara taşınabileceğini göstermiştir. Belirtmek gerekir ki bu dönemde iki ülke arasındaki barış ve istikrar arayışının afaki, temelsiz, içi boş hayallere dayalı olmaması ve hedefsiz bir tutum sergilememesi de iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesini sağlamıştır. İki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin gelişimi sırasında söz konusu iki devlet de, toprak bütünlükleri ve bağımsızlıklarının korunması adına bölge devletlerini de kapsayan realist bir anlayışla onlar üzerinde adeta psikolojik bir baskı geliştirmeye çalışmış ve iki devlet arasında sağlam temellere dayandırılmaya çalışılan barışın gerçekçiliğini bu faaliyetlerle de geliştirmişlerdir.

Şüphesiz uluslararası ortamın getirdiği yapının ötesinde, ikili ilişkilerde yaşanan gelişmede devlet adamlarının tutumları da büyük önem taşımıştır. Atatürk ve Venizelos, iki ülkenin düşmanca söylemlerini iç politikada eritebilmişler ve 1925'ten sonra sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik başlatılan görüşmelerin hükümetler üstü bir hal alması ile birlikte, söz gelimi "potansiyel düşmandan bir dost/müttefik" yaratabilmişlerdir. İki devlet adamının da bu süreçte dış politikada diğer devletin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik söylem ve faaliyetlerde bulunmayışı, hatta tam tersine diğer devletin çıkarlarının savunulması politikasını esas almaları, yakınlaşmanın daha samimi olmasını ve gerçekçi temellere oturmasını sağlamıştır. Devlet adamlarının samimi davranışları sayesinde ülkelerin kamuoyları tarafından da barış dönemi kabul edilebilir hale gelmiş ve bu sayede iki ülkenin söz konusu dönemdeki ilişkileri altın çağını ya da başka bir ifadeyle ilkbaharını yaşayabilmiştir. 1928-1945 yılları arasında yaşanan bu gelişmeler, Yunanistan ile Türkiye'nin ortak tehdit algılamaları etrafında birleştiklerinde dostluk, barış ve

işbirliğini samimi şekilde kurup ilerletebildiklerini ortaya koymuştur. Bu noktada şunu da eklemek gerekir ki, inceleme konusunu oluşturan dönemde Yunan iç politikasında birçok çalkantı ve iktidar değişiklikleri yaşanmış olmasına rağmen Yunanistan'ın söz konusu dönemde genel dış politika çizgisinde ve Türkiye'ye karşı yaklaşımında önemli bir değişme gerçekleşmemiştir. Bu da aslında iki ülke arasındaki ilişkilerin liderlerin etki ve yönlendirmelerinin etkisinden nispeten çıkıp kendi dinamiğini kazandığını ve kurumsallaştığını göstermektedir.

Bu dönemde iyi ilişkilerin gelişmesinde uluslararası yapının etkisi ve liderlerin samimi davranışlar sergilemesinin yanı sıra iki devletin de henüz bağımsızlıklarını yeni sağlamış olmalarının ve büyük yıkımların getirdiği uluslararası ortamda kendini kanıtlama düşüncesi de, devletlerin bu tutumlarında doğrudan etkili olmuştur. Yunanistan'ın Küçük Asya Felaketi sonrasında, Türkiye'nin ise bağımsızlığın sağlanması sonrasında uluslararası ortamda yalnızlıkları yüksek derecede hissedilir olmuştur. Türkiye, bu durumun uygulamalı örneğini İngiltere ile yaşamış olduğu Musul Sorunu'nda tam anlamı ile fark etmiş ve Osmanlı geleneğinden tamamen koptuğunu uluslararası ortamda kanıtlamak zorunda hissetmiştir. Statüko ve barış yanlısı tutumlar, düşmanlık ilişkilerinin tarihi bir boyutu olan Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesi ve dostluk bağının kurulması ile yaşama geçirilmeye çalışılmış ve iki ülkenin bu dönemdeki iyi ilişkileri Türkiye'nin kendini uluslararası alanda ve bölgesinde kabul ettirebilmesini sağlamıştır. Yunanistan açısından da Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu'nun işgalinden sonra olumsuz gelişmelerin yarattığı yıkım büyük olmuş ve Yunanistan da Türkiye gibi uluslararası ortamda tekrardan kendini kanıtlama çabalarına girmiştir. Savaşlar yolu ile sorunların çözümünden yana olmadığını, Türkiye ile mübadele sorununun çözümünde diplomasiyi kullanarak kanıtlamaya çalışmış ve uluslararası ortamda barış ve statüko yanlısı devletler tarafında olduğunu göstermiştir. İki devletin de kendini uluslararası arenada kanıtlama şüphesiz iki devlet arasındaki dostça ilişkilerde önemli bir noktada yer almıştır.

1930'lu yılların ilk yarısı iki ülke arasındaki samimi dostluk ve işbirliğinin zirve noktasını oluşturmuştur. Taraflar bu süreçte uzun yıllardır çözüme kavuşturamadıkları sorunlarını karşılıklı uzlaşma ve anlayış temelinde çözüme

kavuşturabilmişler, ayrıca iki ülke arasında başlayan bu dostane, iyi ilişkilerin ve anlayışın barışın kalıcı hale getirilebilmesi ve istikrara kavuşturulabilmesi için tüm Balkanlar coğrafyasına yayılmasına çalışmışlardır. Bu çerçevede iki ülke Balkan Antantı'nın kuruluşunda öncü rol üstlenmişler, bu paktın siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal, ticari açılardan etkinlik gösterebilmesi için önemli çabalar harcamışlardır. Bu çerçevede hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın Balkan Antantı'na büyük bir önem, anlam ve misyon yüklediği görülmektedir. Balkan Antantı, her ne kadar kuruluşunun ilk yıllarında özellikle Türkiye'nin ve Yunanistan'ın arzuladığı şekilde işlev göstermişse de ilerleyen süreçte gerek uluslararası ortamdaki değişiklikler ve üye devletlerin iç ve dış politikalarındaki değişimler, gerekse de güçlü bir örgütsel yapısının bulunmaması gibi nedenlerle işlevini kaybetmeye ve etkisizleşmeye başlamıştır. Sonuç ne olursa olsun ve nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin gerek Balkan Antantı'nın hazırlık çalışmalarında gerekse de oluşumundan sonra Türkiye'nin ve Yunanistan'ın Antant içindeki ortak faaliyet ve görüşleri, iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinin daha da ileri noktalara taşınabilmesine vesile olmuştur. Balkan Antantı'nın yanı sıra Montrö Boğazlar Konferansı'nda Yunanistan'ın Boğazlar konusunda Türkiye'nin tam hakimiyet kurması adına en büyük destekçi devlet olması da ilişkilerin bu seyrinde büyük etkenlerden biridir. İki devletin de bu yöndeki politikalarında kendi güvenliklerini sağlama düşüncesi yatmakta olsa da sonuç olarak ilişkiler adına olumsuz hareketlerde bulunulmaması iki devlet ilişkilerine doğrudan etki etmiştir.

Barış döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler bu durumda iken, savaş sırasında da aynı düzlemde devam etmiştir. Türkiye, 1938 Antlaşması çerçevesindeki taahhütlerini Yunanistan işgale uğradığında yerine getirmiş, hatta Bulgaristan'ı uyararak Yunanistan'a dolaylı yardımda bulunmuştur. Türkiye'nin bu dönemde doğrudan yardımda bulunmayışı iyi ilişkilerle çelişkili olarak görünse de, Yunanistan'ın isteği üzerine İtalya'nın işgalinde iki tarafın da doğrudan yardım etmeyi taahhüt etmemesi isteği üzerine Türkiye bu durumu kabul etmiş ve bu durum karşısında doğrudan yardıma girişmemiştir. Ayrıca Türkiye savaş sırasında da Yunanistan'a karşı hasmane bir tutum sergilememiş, hem Müttefik hem de Mihver Devletleri tarafından kendisine yapılan Ege Adaları'nın Türkiye tarafından işgal

edilmesi durumunda sessiz kalınacağı yolundaki teklifleri reddederek Yunanistan'ın savaştaki müşkül durumundan yararlanma gibi davranıştan uzak bir tutum sergilemiştir. Bu tutumlarıyla Türkiye, iki ülke arasındaki dostluğu savaştan sonraki yıllarda da sürdürme iradesini ortaya koymuştur.

Türkiye ile Yunanistan halkları yıllarca beraber yaşamış ve sonrasında yıllarca birbirlerine karşı savaşmıştır. Bu barış dönemi ile birlikte iki ülke halkı da birbirini düşman olarak görmekten ve düşmanca söylemlerden uzaklaşmıştır. Savaş sırasında Yunanistan'da yaşanan kıtlıkta Türk halkının ve Türk Kızılayı'nın göstermiş olduğu yardım çabası bunun en büyük örneklerinden olmuştur. İki ülke halkı ilerleyen süreçte yine birbirlerine karşı düşmanca tavırlar sergileyebileceği durumlar yaşasa da tarihte yaşanan bu durum halkların arasındaki buzların eriyemeyecek düzeyde olmadığını göstermiştir.

İki ülke arasındaki ikili ilişkilerde birçok sorun odağı olsa da, inceleme kapsamında ele alınan dönemde olduğu gibi çıkarların ortaklığı söz konusu olduğunda iki ülkenin de yakınlaşma sürecine her zaman girebilecekleri ortaya çıkmaktadır. İki ülkenin yakınlaşmasında uluslararası konjonktür ve bölgesel ortamın etkilerinin yanı sıra liderlerin gerçekçi yaklaşımları, yönlendirmeleri ve barış adına iradeleri de büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

7. KAYNAKÇA

Kitaplar

Atabay Mithat, *İmparatorluktan Ulus Devletlere Türkiye ve Balkanlar, 2. Baskı, Paradigma Kitapevi Yayınları*, Ankara 2013.

Ataöv Türkkaya, *Turkish Foreing Policy 1939-1945*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1965.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 3, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2006.

Bilge A. Suat, *Büyük Düş Türk-Yunan Siyasi İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

Binark İsmet, *Türk-Yunan Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü,* Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1998.

Çakmak Zafer, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

Çavdar Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013.

Çelik Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.

Demirer A. Mehmet, *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2015.

Demirözü Damla, *Savaştan Barışa Giden Yol Atatürk-Venizelos Dönemi Türkiye- Yunanistan İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Gönlübol Mehmet - Sar Cem vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

Gürel Şükrü S., *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993.

Hatipoğlu M. Murat, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.

İlhan Sedat, *Türk Yunan İlişkileri,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989.

Jelavich Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl,* 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Keser Ulvi, *Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal 1939-1949*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2010.

Koçak Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Macar Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Macar Elçin, *İşte Geliyor Kurtuluş, Türkiye'nin II. Dünya Savaşında Yunanistan'a Yardımları*, İzmir Ticaret Odası Kültür Sanat Tarih Yayınları, İzmir, 2009.

Neziroğlu İrfan - Yılmaz Tuncer, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 4*, TBMM Basımevi, Ankara 2014.

Özersay Kudret, *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları 2002.

Sönmezoğlu Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011.

Sakin Serdar - Salep Mustafa, *Balkanlar'da Güvenlik Arzusu Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.

Salışık Selahattin, *Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya*, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul 1968.

Soysal İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Pazarcı Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 12. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.

Taneri Aydın, *Türk-Yunan Kültür Savaşı,* Ocak Yayınları, Ankara 1996.

Tosun Ramazan, *Türk-Yunan İlişkileri ve Türk-Rum Nüfus Mübadelesi,* 3. Baskı, Palet Yayınları, Konya 2014.

Toynbee J. Arnold, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi,* Kadri Mustafa Orağlı (Çev.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Tuncer Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Türk Akademisi, *Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri*, Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 2012.

Yıldırım Onur, *Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesi'nin Öteki Yüzü,* 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

Dergi, Sempozyum ve Seminer

Aksoy Sema, "Türk-Yunan İlişkilerinin Dünü ve Bugünü", *Hukuk Gündemi Dergisi,* Atatürk Özel Sayısı, 2013.

Altuğ Yılmaz, "Atatürk ve Lozan Barış Konferansının İlk Devresi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 4, Sayı 11, 1988.

Anzerlioğlu Yonca, "Tokyo Türk Maslahatgüzarının Değerlendirmeleriyle Mançukou Devleti (1931-1933)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 41, 2008.

Aslan Taner, "Arşiv Vesikalarına Göre Batı Anadolu'da Yunanlılara Karşı Kazanılan Askeri Başarılar Karşısında Duyulan Memnuniyete Dair Yazışmalar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt *7,* Sayı 16-17, 2008.

Atabey Figen, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 7, Sayı 31, 2014.

Ataç K. Kaan, "2. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 13, Sayı 25, 2017.

Atlı Cengiz, "1939 Erzincan Depreminde İngilizlerin Yardımları" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 7, Sayı 34, 2014.

Aydın Mustafa, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, 1939-1945, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Bakar Bülent, "Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Yardımlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 24, Sayı 71, 2008.

Bakırtaş İbrahim, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişmeler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 4, 2000.

Balkaya İhsan S., "Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye Bulgaristan", *Atatürk Araştırma Merkezi Derneği Dergisi,* Cilt 20, Sayı 60, 2004.

Balkaya İhsan S., "Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezdinde Barış Girişimleri ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 19, Sayı 57, 2003.

Barlas Dilek, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Cilt 14, Sayı 55, 2017.

Bilgiç Bestami S., "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 31, Sayı 91, 2015.

Bilgin Mustafa S., "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20,Sayı 60, 2004.

Binici Sevim, "1815 Viyana Kongresi ve Şark Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 20, 2018.

Bozkurt Gülnihal, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 19, Sayı 56, 2003.

Buluş Abdulkadir - Kabaklarlı Esra, "1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Cilt 10, Sayı 19, 2010.

Burak D. Mehmet, "Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi ve Kırşehir'e Yerleştirilen Muhacirlerin İaşe Sorunları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* Sayı 14, 2007.

Cihangir K. Çiğdem, "Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 58, 2016.

Cevizliler Erkan – Öncü S. Ali, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı", *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı 9, 2013.

Çakı Caner, "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi" *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi,* Cilt 3, Sayı 6, 2018.

Çakmak Zafer, "Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* Sayı 52, 2008.

Çapa Mesut, "Mübadele'de Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, 2001.

Çetintaş Erdal, "Doğu Akdeniz Politikaları Çerçevesinde Avrupalı Devletlerin Yunan İsyanına Desteği; Kamuoyu Desteği, Diplomatik Destek, Silahlı Destek", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM,* Cilt 22, Sayı 22, 2007.

Çınar Burak, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* Cilt 10, Sayı 20, 2014.

Değerli S. Esra, "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 9, Sayı 2, 2008.

Değerli S. Esra, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, 2006.

Demirözü Damla, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu*, Sayı 35-36, 2005.

Dinç Sait, "Atatürk Döneminde (1920-1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili Çok Uluslu İlişkiler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji,* 2008.

Dilek S. Mehmet, "Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 4, 2012.

Dilek S. Mehmet, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand Kellog Paktı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* Cilt 10, Sayı 37, 2013.

Ecer V. Ahmet, "İkinci İnönü Zaferinin Türk Milletine Kazandırdığı Moral Güç", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 15, Sayı 44, 1999.

Ercan Yavuz, "Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları" *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 25, 1981.

Emiroğlu Hüseyin, "İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 1, Sayı 14, 2007.

Erdal İbrahim, "Batı Avrupa (İngiltere – Fransa) ile Yugoslavya, Makedonya ve Macaristan Kamuoyunda Balkan Antantı", *History Studies,* Cilt 2, Sayı 3, 2010.

Ercan Y. Hikmet, "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 5, Sayı 8, 1967.

Erdal İbrahim, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 30, Sayı 50, 2011.

Erdal İbrahim, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 33-34,2004.

Erdem Nilüfer, Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 23, 2009.

Erdem Nilüfer, "Mehmet Hilmi'ye Göre Batı Trakya Türklerinin 1930 Türk-Yunan Dostluğundan Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi,* Sayı 15-16, 2009.

Erim Nihat, "Milletler Arası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 1944.

Ertem Barış, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, 2010.

Ertem Barış, "Atatürk'ün Balkan Politikası ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye Balkan Devletleri İlişkileri", *Akademik Bakış Dergisi,* Sayı 21, 2010.

Eyicil Ahmet, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 59, 2004.

Fırat Melek, *1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler*, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Gökçen Salim, "Fener Rum Patrikhanesi'nin Hukuki Statüsü ve Heybeliada Ruhban Okulu'nu Açtırma Girişimleri", *Atatürk Dergisi,* Cilt 5, Sayı 1, 2006.

Güler İbrahim, "Atatürk ve Dış Siyaset", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* Cilt 11, Sayı 22, 2012.

Günay Necla, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 1, 2005.

Halıcı Şaduman, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi (Okyar) Bey ile Mahmut Esat Beyin Polemikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 59, 2004.

Haçin İlhan, "1939 Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 30, Sayı 88, 2014.

Halıcı Şaduman, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'den Yunanistan'a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar'ın Yardımları", *Belgi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 9, 2015.

Hülagü Orhan, "Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 13, Sayı 39, 1997.

Irmak Sadi, "İkinci İnönü Zaferinin Sonuçları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 17, 1990.

İnan Afet, "Atatürk'ün Bazı Özellikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 1984.

İnan Kamran, "Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara.

İnal Tibet, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 8, Sayı 24, 2015.

Kalemli Hüseyin - Erdem Ufuk, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımları", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı 46, 2011.

Kıran Abdullah, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *American University Journal of Social and Applied Sciences,* Cilt 3, Sayı 6, 2008.

Kallis A. Aristotle, "Fascim and Religion: The Metaxas Regime in Greece and the "Third Hellenic Civilisation". Some Theoretical Observation on 'Fascism', 'Politic Religion' and Clerical Fascism', *Totalitarian Movements and Political Religions*, Cilt 8, Sayı 2, 2007.

Kalelioğlu Oğuz, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 41, 2008.

Keleş Erdoğan, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 21, 2008.

Keleşyılmaz Vahdet, "Türk-Yunan Anlaşmazlıklarının Kökeni ve Önemi Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 26, Sayı 46, 2000.

Kelkitli A. Fatma, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt 72, Sayı 2, 2017.

Koç Nurgün, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2013.

Keser Ulvi, "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Yunanistan, Türkiye'de Mülteciler, Askeri İhlaller ve Esirler Sorunu" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 3, Sayı 11, 2010.

Kocaoğlu Mehmet, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM,* Cilt 6, Sayı 6, 1995.

Koç Nurgün, "II. Dünya Savaşı'nda Alman İşgali Altındaki Ülkelere Türkiye Üzerinden Yapılan Yardımlar", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 84, 2018.

Köse İsmail, "Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşımı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* Sayı 19, 2015.

Macar Elçin, "İki Dünya Savaşı Arası Türkiye ve Yunanistan", Çağdaş Türkiye Seminerleri, 16.12.2006, İstanbul.

Metintaş M. Yahya - Kayıran Mehmet, "Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 21, Sayı 1, 2011.

Morf Jürg, *"Montrö: Çanakkale Boğazı Sorunu (1936/1977)", Ankara ve Lozan Arasında: Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme,* Max Schweizer (Drl.), Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.

Oran Baskın, *1939-1945:Savaş Kaosunda Türkiye: Göreli Özerklik-2,* Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Oran Baskın, *Dönemin Bilançosu*, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları 2002.

Oran Baskın, *Lausanne Barış Antlaşması*, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, , İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Öcal Mehmet, *İtalya ile İlişkiler*, Haydar Çakmak (ed.), Türk Dış Politikası 1919-2012, 2. Baskı, , Barış Kitap, Ankara 2012.

Öncü S. Ali- Ekici Oğuzhan, "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı 182, 2014.

Örenç Ali Fuat, "Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", *Tarih Dergisi,* Sayı 46, 2007, s. 40.

Örenç Ali Fuat, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi,* Sayı 11/12, 2011.

Özalper Mehmet, "Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 2014.

Özel Sibel, "Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesinin Hukuki Konumu", *Avrupa Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 1, 2006.

Özçelik Mücahit, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 1, Sayı 29, 2010.

Özgiray Ahmet, "Türk- Bulgar Siyasi İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* Cilt 10, Sayı 1, 1995.

Özkaya Yücel, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986.

Özyürek Mustafa, "İki Dünya Savaşı Arası Döneminde Silahsızlanma Yolunda Önemli Bir Adım: Washington Deniz Konferansı 1921-1922", *International Journal of Social Science,* Sayı 49, 2016.

Sarınay Yusuf, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919- 1939)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, 1987.

Sezer Hamiyet, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Oğulları", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 17, Sayı 28, 1995.

Sofuoğlu Adnan, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı *29-30,* 2002.

Soylu Ü. Perihan, "Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paktı'nın İnşası (1928-1934), *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 29, 2017.

Şahin Mehmet S., "Hitler'in İktidara Gelişinin Türk Diplomatik Raporlarına Yansıması", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 11, Sayı 35, 2018.

Tağmat D. Çağla, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış Venizelos'un Dünyasında Lozan", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 14, Sayı 29, 2014.

Tağmat D. Çağla, "Sevr Barış Antlaşmaları Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* Cilt 2, 2016.

Tağmat D. Çağla, "Yunanistan'da Büyük Açlık ve Ege'de Yardım Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları (1941-1942), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 46, 2010.

Toprak Serap, "19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 68, 2015, s. 2843.

Toprak Serap, " Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 2012.

Tosun Hüseyin, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 13, 1994.

Turan Mustafa, "Avrupalı Devletlerin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı", *Tehcirin 100. Yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyanlar,* 18- 20 Aralık 2014, Diyarbakır.

Turan Orhan, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusu'nun İzmir'e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi,* Cilt 18, Sayı Özel, 2018.

Türkmen Zekeriya, "Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 20, Sayı 58, 2004.

Uçarol Rifat, "1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi (1878-1881)", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara.

Ulusan Şayan, "Türkiye'nin Miller Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) *Girişi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 7, Sayı 16-17, 2008.

Uzgel İlhan, *İtalya'yla İlişkiler*, Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları 2002.

Uzun Elif, "Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetilen Ulus Kaydı", *Milletler Arası Hukuk ve Milletler Arası Özel Hukuk Bülteni Dergisi,* Cilt 24, Sayı 1-2, 2004.

Uzun Hakan, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt 5, Sayı 2, 2004.

Uzun Hakan, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları", *Ankara Ünviersitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 61, 2017.

Üçüncü Uğur, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taaruzdaki Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 17, Sayı 1, 2015.

Yalçın Emrullah, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı 50, 2012.

Yalçın Osman, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* Cilt 1, Sayı 1, 2012.

Yeğen Erdoğan, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı-Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri (20 Temmuz 1974'e Kadar),* 21-23 Mayıs 1986, Ankara.

Yellice Gürhan, "1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Akdeniz'de İngiliz İtalyan Uyuşmazlığını ve Türkiye'nin İtalya'yı Sözleşmeye Dahil Etme Çabaları, 1936-1938", *Tarih Okulu Dergisi,* Cilt 11, Sayı 33, 2018.

Yıldırım Münir, "Fener Rum Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 15, Sayı 1, 2006.

Wilson G. George, "The London Naval Treaty, 1930", *American Journal of International Law,* Cilt. 25, Sayı 2, 1931.

Gazeteler

Akşam (1930-1936).

Cumhuriyet (1930-1942).

Yeni Sabah (1939).

Milliyet (1930-1934).

Ulus (1936-1938).

Hakimiyet-i Milliye (1930-1934).

Vakit (1930-1934).

İnternet Kaynakları

http://atina.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory, (21.12. 2018).

http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77591, (01.03.2019).

http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80408, (19.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html, (03.04.2019).

http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/4-1922_Mudanya.pdf, (02.08.2018).

Özgören Aydın, Atatürk Dönemi Türk- Yunan İlişkilerine Genel Bir Bakış, 2005, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/ozgoren.pdf, (06.11.2018).

Meclis Tutanakları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 2, 47. İnikat, Cilt 10, (01.04.1929).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3, 80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3,80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 3,80. İnikat, Cilt 20, (17.06.1930).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 1. İnikat, Cilt 22, (01.11.1930).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 32. İnikat, Cilt 26, (05.03.1931).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima 4, 80. İnikat, Cilt 25, (12.02.1931).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, İçtima 3, 70. İnikat, Cilt 26, (01.06.1938).
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6,İçtima 1,1. İnikat, Cilt 6, (01.11.1939).

8. EKLER

Ek-1: 30 Ekim 1930 Antlaşmaları

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE YUNANİSTAN CUMHURİYETİ ARASINDA DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI

(Traité d'Amitié, de Neutralité, de Conciliation et d'Arbitrage)

Ankara, 30 Ekim 1930

(Metin)

Her durumda uyum ve anlaşma [concorde] politikası izlemek, genel barışa katkıda bulunmak ve Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları Devletler Genel Hukukunun üstün ilkelerine göre çözümlemek isteği ile, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı ve Yunanistan Cumhuriyeti Başkanı, bu ortak dileklerini bir Anlaşma ile gerçekleştirmeğe karar vermişler ve yetkili Temsilcileri olarak :

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan, Malatya Milletvekili, Sayın İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Yunanistan Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan Sayın Eleftherios K. Vénizélos ile Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sayın Andre Michalakopoulos'u atamışlardır.

Adı geçenler, yöntemine uygun olduğu görülen yetkili belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağıtlı Yüksek Taraflar içlerinden birine karşı yönelmiş hiç bir siyasal ya da ekonomik anlaşmaya ya da tertibe [combinaison] katılmamağı karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, bir ya da bir kaç Devlet tarafından bir saldırıya uğrarsa, öteki Taraf, uyuşmazlığın tüm süresi boyunca, tarafsızlık gütmeği yükümlenirler.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar aralarında uyuşmazlık doğuran ve düzgülü diplomasi yolundan çözümlenmeyen tüm sorunları, aşağıda 8-19. Maddelerde öngörülen uzlaştırma yöntemine bağlı tutmayı yüküm-

lenir. Uzlaştırma yöntemi başarılı olmazsa, Taraflar Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümlenmesine ilişkin 18 Ekim 1907 günlü Sözleşmenin 55. ve sonraki Maddeleri uyarınca ya da kendi aralarında yapılmış bulunan her hangi bir anlaşma gereğince, bir Hakemlik Mahkemesine başvurmak konusunda anlaşamamış bulunuyorlarsa, işbu Andlaşmanın 21-23. Maddeleri uyarınca, bir yargısal çözüm çaresi aranacaktır.

Madde 4. Yukardaki Maddenin hükümleri ne Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükteki Andlaşmalar uyarınca, onlardan birinin yetkisi içine giren sorunlara, ne de egemenlik hakkına ilişkin sorunlara uygulanamaz. Bir sorunun egemenlik hakkına ilişkin olup olmadığını yazılı bir açıklama ile belirlemek her Bağıtlı Tarafın hakkıdır. İtiraz durumunda öteki Taraf işbu önsorunu çözmek için Mahkeme ya da Uluslararası Adalet Divanına başvurabilir.

Yukarıdaki Maddenin hükümleri, işbu Andlaşmadan önceki ve geçmişe ilişkin olgulardan doğan uyuşmazlıklara da uygulanmaz.

Madde 5. Çözümü için Taraflar arasında yürürlükteki başka bağıtlarla özel bir yöntem öngörülmüş olan uyuşmazlıklar o Bağıtların hükümlerine göre çözülecektir.

Madde 6. Eğer bir uyuşmazlığın konusu Taraflardan birinin iç yasalarına göre yargı ya da yönetim Makamlarının yetkisi içine giriyorsa, o Taraf, yetkili makamca akla uygun süreler içinde kesin bir hüküm verilmezden önce, uyuşmazlığın işbu Andlaşmada öngörülen çeşitli yöntemlere bağlı tutulmasına karşı çıkabilecektir.

Madde 7. Bağıtlı Taraflardan birinin öteki Tarafa yapacağı istem üzerine, işbu Andlaşmanın onay belgelerinin verişimini izleyen 6 ay içinde, bir Sürekli Uzlaştırma Komisyonu kurulacaktır.

(Not : Bu Maddenin gerisi ve 20. Maddenin sonuna dek öteki Maddeler hükümleri Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlevine ilişkin olduğundan ve bu hükümler 1928 Türk - İtalyan Andlaşmasınınkilerine benzediğinden buraya ayrıca alınmamıştır).

Madde 21. Komisyonun [Uzlaştırma Komisyonunun] öğütleme kararları Taraflarca kabul edilmezse, onlardan her hangi biri, Komisyonun raporunda saptanan süre içinde, uyuşmazlığı Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunmak yetkisine sahip olacaktır.

Divanın görüşüne göre, uyuşmazlık hukuksal nitelikte değilse Divanın onu, bir Devletler Hukuku kuralı uygulanamıyorsa, hakgözetirlik ilkesine göre çözüme bağlanmasında Taraflar anlaşmışlardır.

Madde 22. Bağıtlı Taraflar her bir sorunda, uyuşmazlığın konusunu açıkça gösteren ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanına verilebilecek özel yetkileri ve kendi aralarında kararlaştırılmış başkaca tüm koşulları belirleyen özel bir Hakemlik Anlaşması düzenleyeceklerdir.

Hakemlik Anlaşması, Tarafların Hükümetleri arasında Nota verişimi yolu ile yapılacak olup onun her noktası Adalet Divanınca yorumlanacaktır. Eğer Taraflardan birinin, yargısal çözüm istemini aldığı günden başlayarak 3 ay içinde Hakemlik Anlaşmasının metni kararlaştırılmazsa, Taraflardan her biri yalnızca bir dilekçe ile Adalet Divanına başvurabilecektir.

Madde 23. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Bağıtlı Taraflardan birinin yargı makamı ya da her hangi bir makamınca verilen bir kararın bütünü ya da bir bölümünün Devletler Hukukuna aykırı olduğunu saptar ve o Bağıtlı Tarafın Anayasal Hukuku sözkonusu kararın sonuçlarını ortadan kaldırmaya olanak vermez ya da ancak bir bölümünü kaldırmaya olanak verirse, zarar gören Tarafa Divan Kararı ile hakça bir zarar-giderim verilmesi gerekeceğinde Bağıtlı Taraflar anlaşmıştır.

Madde 24. Uluslararası Sürekli Adalet Divanınca verilen karar Taraflarca iyi niyetle uygulanacaktır.

Kararın yorumlanmasında çıkabilecek zorluklar her bir Bağıtlı Tarafın bu konuda yalnızca bir dilekçe ile kendisine başvurabileceği Adalet Divanınca giderilecektir.

Madde 25. Uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemleri yürütüldüğü sürece, Taraflar Uzlaştırma Komisyonu öğütlerinin kabulünü ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Kararının uygulanmasını olumsuz yönde etkileyecek nitelikte herhangi bir önlem almaktan kaçınacaktır.

Madde 26. İşbu Andlaşma sona erdiği sırada, ortada bir uzlaştırma ya da yargısal çözüm işlemi varsa, bu işlem Andlaşmanın hükümlerine ya da Taraflarca onun yerine konulmuş olabilecek herhangi bir başka Sözleşme hükümleri uyarınca sürdürülecektir.

Madde 27. İşbu Andlaşmanın, gerek yorumlanmasında, gerek uygulanmasında çıkabilecek uyuşmazlıklar, uyuşmazlıkların nitelendirilmesine ilişkin olanlar da kapsam içine girmek üzere, doğrudan

doğruya Uluslararası Sürekli Adalet Divanına yalnızca bir dilekçe ile sunulacaktır.

Madde 28. İşbu Andlaşma en kısa bir süre içinde onaylanacak ve, onay belgeleri verişilir verişilmez yürürlüğe girecektir. Andlaşma, yürürlüğe girişi gününden başlayarak, 5 yıllık bir süre için yapılmıştır. Bu sürenin sona ermesinden 6 ay önce, ona son verileceği bildirilmezse, ikinci bir 5 yıllık süre için uzatılmış sayılacak ve bu böylece sürüp gidecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, adları anılan yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişlerdir.

Ankara'da, 30 Ekim 1930 günü yapılmıştır.

İSMET E. K. VÉNIZÉLOS
Dr. TEVFİK RÜŞTÜ A. MICHALAKOPOULOS

* * *

Kaynak: İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945).

Ek-2: Türk-Yunan Samimi Anlaşma Misakı

TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN ARASINDA
İÇTEN ANLAŞMA YASASI

(Pacte d'Entente Cordiale entre la Turquie et la Grèce)

Ankara, 14 Eylül 1933

(Metin)

Dostluk, anlaşma ve içtenlikle işbirliği politikalarına sadakatla bağlı olan,

Etkileri onların ulusal ve uluslararası alanlardaki çalışmalarında görülen bu politikanın sürekli biçimde gelişmesini sağlamağa karar veren,

Öte yandan, Briand - Kellogg Paktı ve imzacısı oldukları öbür uluslararası Bağıtların özünden esinlenen ve barış amacına bağlılıklarının yeni ve parlak bir kanıtını ortaya koymak isteyen Türkiye ve Yunanistan, bir Pakt yapmağı kararlaştırmışlar ve bunun için yetkili Temsilcileri olarak :

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı :

Başbakan, Malatya Milletvekili Sayın İsmet Paşa'yı ve Dışişleri Bakanı İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü;

Yunan Cumhuriyeti Başkanı :

Başbakan Sayın Panaghis Tchaldaris ve Dışişleri Bakanı Sayın Demètre Maximos'u atamışlardır.

Adıgeçenler, yöntemine uygun yetki belgelerini veriştikten sonra, şunları kararlaştırmıştır :

Madde 1. Türkiye ve Yunanistan, ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, uluslararası nitelikte olup kendilerini ilgilendiren tüm sorunlarda önceden danışmada bulunmağı, anlaşma ve işbirliği politikalarının genel doğrultusuna ve karşılıklı ve ortak çıkarlarına uygun bulurlar.

Madde 3. Türkiye ve Yunanistan, temsil durumu sınırlı olan tüm uluslararası toplantılarda, içlerinden birinin temsilcisinin her iki Tarafın ortak ve özel çıkarlarını savunmak görev ve yetkisine [mission] sahip olmasını gözönünde tutmağa hazır olup ortak temsil işinin ya her

birine sıra ile, ya da en çok ilgili ülkenin özel çıkarlarının sözkonusu olduğu belirli durumlarda, o Tarafa verilmesini sağlamak için birlikte çalışmağı yükümlenirler.

Madde 4. Bu Pakt 10 yıllık bir süre için yapılmıştır.

Sona ereceği günden bir yıl önce Bağıtlı Yüksek Taraflardan birisince onun ortadan kaldırılacağı bildirilmedikçe, yeni bir 10 yıllık dönem için yürürlükte kalır.

Madde 5. Bu Pakt onaylanacak ve onay belgeleri en kısa bir zamanda verişilecektir. Son onaylamanın bir nota ile öteki Bağıtlı Tarafa bildirilmesi üzerine yürürlüğe girecektir.

Ankara'da, 14 Eylül 1933 günü yapılmıştır.

İSMET P. TCHALDARIS
Dr. TEVFİK RÜŞTÜ D. MAXIMOS

* * *

Kaynak: İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945).

Ek-3: Venizelos'un Mektubu

Sayın Başkan, 12 Ocak 1934, Atina

Yaklaşık yedi asır boyunca Yakın Doğu'nun taamı ve Orta Avrupa'nın büyük kısmı kanlı savaşlara sahne oldu. Bunun temel sebebi Osmanlı İmparatorluğu ve onun sultanlarının mutlakiyetçi yönetim sistemiydi.

Hıristiyan halklara boyun eğdirilmesini kaçınılmaz olarak takip eden Haç'ın Hilâl'e karşı dini savaşları ve ardından da özgürlüklerine düşkün bütün halkların başarılı diriliş hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu sultanların etkisinde kaldığı sürece daima devam eden bir tehlike ortamıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın milli hareketinin rakiplerine galip gelmesiyle 1922'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu belirsizlik ve hoşgörüsüzlük devletine kesin bir son verdi.

Hakikaten, bir milletin hayatında bu kadar kısa zamanda bu kadar köklü bir değişiklik nadiren gerçekleştirilebilmiştir.

Hukuk ve dinin birbirine karıştığı dini bir rejim altında yaşayan, çöküş halindeki bir imparatorluk tamamen hayat ve canlılık dolu modern bir ulus devlete dönüştürüldü.

Büyük reformcu Mustafa Kemal Paşa'nın sağladığı hızla, sultanların mutlakiyetçi rejimi sona erdirildi ve devlet tamamen laik oldu. Haklı olarak medeni milletlerin en ön saflarında yer almaya büyük istek duyan bütün millet gelişmeleri benimsedi.

Fakat, barışın sağlamlaştırılması etnik Türk kimliğinin baskın olduğu devletin şu günlerdeki haline dönüşmesine yol açan inkılaplarla birlikte yürütüldü. Hakikaten, Türkiye diğer milletlerin meskun olduğu illerini hukuka uygun bir şekilde kaybetmiş olmayı kabullenmede tereddüt etmedi ve anlaşmalarla belirlenen siyasi ve etnik sınırlardan razı olup Yakın Doğu için gerçek bir barış dayanağı haline geldi.

Türkiye'yle sürekli devam eden anlaşmazlıkların neticesinde asırlarca kanlı savaşlara sürüklenmiş olan biz Yunanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan bu ülkede gerçekleşen derin değişikliğin etkilerini ilk hissedenler olduk.

Küçük Asya Felaketi'nden hemen sonra, savaştan bir ulus devlet olarak çıkmış olan yeniden doğan Türkiye'yi anlama fırsatını fark ederek ona, elimizi uzattık ve o da samimiyetle karşılık verdi.

Samimi barış arzusuyla dolu olduklarında en derin farklılıklara sahip halkların bile tekrar yakınlaşabileceklerini gösteren bu yeniden birbirimize yakınlaşma faaliyeti hem iki ülke için hem de Yakın Doğu'daki barışı sürdürmek için faydalı oldu.

Barışı tesis etmek için yapılan bu paha biçilmez katkıyı gerçekleştiren kişi elbette Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dır.

Bu yüzden, 1930 Yunanistan Hükümeti'nin lideri olarak, Yunan-Türk anlaşmasının imzalanmasının Yakın Doğu'nun barışa doğru yürüyüşünde yeni bir dönemi başlattığı şu zamanda, Mustafa Kemal Paşa'nın Nobel Barış Ödülü'ne sahip olmanın ayırt edici itibarıyla ödüllendirilmesini teklif etmekten onur duyarım. Saygılarımla,

Elefthérios Kyriákou Venizélos

Kaynak: Zafer Çakmak, Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne Aday Göstermesi.

Ek-4: Balkan Antantı

A. BALKAN ANLAŞMA YASASI

(Pacte d'Entente Balkanique)

Atina, 9 Şubat 1934

(Metin)

Balkanlarda barışın güçlendirilmesine katkıda bulunmak isteğinde olan;

Briand - Kellogg Yasasının ve Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun onunla ilgili kararlarının temelindeki anlaşma ve uzlaşma düşününe sahip bulunan;

Daha önceki bağıtsal yükümlere saygılı olmağa ve Balkanlarda bugün kurulu toprak düzeninin sürdürülmesini [maintien de l'ordre territorial] güvence altına almağa [assurer] kesinlikle kararlı olan,

Türkiye Cumhurbaşkanı, Yugoslavya Yüce Kralı, Yunanistan Cumhurbaşkanı ve Romanya Yüce Kralı bir,

Balkan Anlaşma Yasası

yapmağı kararlaştırmış ve, bu amaçla, yetkili Temsilcileri olarak;

Türkiye Cumhurbaşkanı:
Dışişleri Bakanı Sayın Tevfik Rüştü'yü;

Yugoslavya Yüce Kralı:
Dışişleri Bakanı Sayın Bogolioub Jevtich'i;

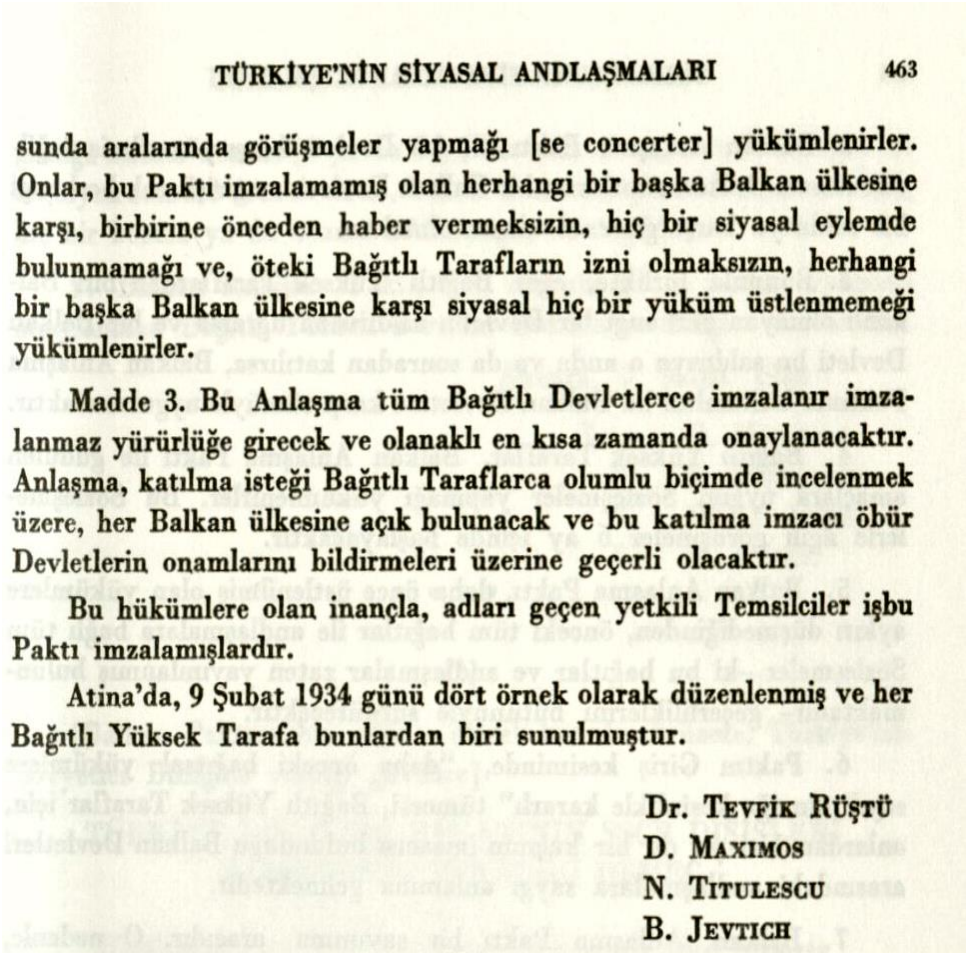
Yunanistan Cumhurbaşkanı:
Dışişleri Bakanı Sayın Demètre Maximos'u;

Romanya Yüce Kralı:
Dışişleri Bakanı Sayın Nicolas Titulescu'yu atamışlardır.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmıştır.

Madde 1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak, güvence altına alırlar.

Madde 2. Yüksek Taraflar, bu Andlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konu-

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI 463

sunda aralarında görüşmeler yapmağı [se concerter] yükümlenirler. Onlar, bu Paktı imzalamamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirine önceden haber vermeksizin, hiç bir siyasal eylemde bulunmamağı ve, öteki Bağıtlı Tarafların izni olmaksızın, herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiç bir yüküm üstlenmemeği yükümlenirler.

Madde 3. Bu Anlaşma tüm Bağıtlı Devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve olanaklı en kısa zamanda onaylanacaktır. Anlaşma, katılma isteği Bağıtlı Taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere, her Balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma imzacı öbür Devletlerin onamlarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, adları geçen yetkili Temsilciler işbu Paktı imzalamışlardır.

Atina'da, 9 Şubat 1934 günü dört örnek olarak düzenlenmiş ve her Bağıtlı Yüksek Tarafa bunlardan biri sunulmuştur.

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ
D. MAXIMOS
N. TITULESCU
B. JEVTICH

Kaynak: İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945).

Ek-5: Montrö Boğazlar Sözleşmesi

BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

(Convention concernant le Régime des Détroits)

Montreux, 20 Temmuz 1936

(Metin)

Bulgar Yüce Kralı,

Fransız Cumhuriyeti Başkanı,

Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı Britanya Ülkeleri Kralı ve Hindistan İmparatoru,

Elenler Yüce Kralı,

Japonya Yüce İmparatoru,

Romanya Yüce Kralı,

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı,

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yönetim Komitesi, ve Yugoslavya Yüce Kralı,

"Boğazlar" genel deyimi ile anılan Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazından geçişi [passage] ve gemilerin gidişgelişi [seyrisefain, navigation] konusunda, Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü imza edilmiş Barış Andlaşmasının 23. Maddesiyle ortaya konulan ilkeyi, Türkiye'nin güvenliği ile kıyı Devletlerin Karadenizdeki güvenliği çerçevesinde, koruyacak biçimde düzenlemek isteğiyle,

İşbu Sözleşmenin 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imza edilmiş olan Sözleşmenin yerine geçmesine karar vermişler ve, yetkili Temsilcileri olmak üzere, aşağıda adları yazılı kişileri atamışlardır :

Bulgar Yüce Kralı :

Doktor Nicolas P. Nicolaev, Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Genel Sekreteri;

Mösyö Pierre Neicov, Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Siyasal İşler Müdürü.

Fransız Cumhuriyeti Başkanı :

Mösyö Paul Boncour, Senato üyesi, Milletler Cemiyetinde Fransa Baş Delegesi, eski Başbakan, eski Dışişleri Bakanı, Légion d'Honneur nişanının Chevalier rütbesi ve Savaş Haçı sahibi;

Bu öneriler üzerinde diplomasi yolu ile sonuca varmak olanağı bulunmazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar bu konuda toplanacak bir Konferansta temsilci bulunduracaklardır.

Bu Konferans ancak oybirliği ile kararlar alabilecektir; ancak 14. Madde ve 18. Maddeye ilişkin gözden geçirme işi bu hükmün dışında kalıp onlar için Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üç çoğunluğu yeterlidir. Bu çoğunluk, Türkiye içinde olmak üzere, Karadenizde kıyısı bulunan Devletlerin dörtte üçünü içerecek biçimde hesaplanacaktır.

Bu hükümlere olan inançla, adları yukarıda yazılı yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imza etmişlerdir.

Montreux'de, 20 Temmuz 1936 günü, 11 örnek olarak düzenlenmiştir. Bunlardan yetkili Temsilcilerce mühürlenmiş birinci örnek Fransız Cumhuriyeti Arşivlerine konulacaktır. Öbür örnekler de imzacı Devletlere sunulacaktır.

N. P. Nicolaev	N. Titulesco
Pierre Neicov	Constantin Contéesco
J. Paul Boncour	V. V. Pella
H. Ponsot	Dr. R. Aras
Stanley	Suad Davaz
S. M. Bruce	N. Menemencioğlu
N. Politis	Asim Gündüz
Raoul Bibica Rossetti	N. Sadak
	Maxime Litvinoff
	Dr. I. V. Soubbotitch

Kaynak: İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945).

Ek-6: Türk-Yunan Antlaşması: 1938

TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN ARASINDAKİ 1930 DOSTLUK, TARAFSIZLIK, UZLAŞTIRMA VE HAKEMLİK ANDLAŞMASI VE 1933 İÇTENLİKLE ANLAŞMA PAKTINA EK ANDLAŞMA

(Traité additionnel au Traité Gréco - Turc d'Amitié, de Conciliation et d'Arbitrage du 30 Octobre 1930 et au Pacte Gréco - Turc d'Entente Cordiale du 14 Septembre 1933)

Atina, 27 Nisan 1938

(Metin)

Türkiye ile Yunanistan, onlara mutluluk getiren bağları daha çok güçlendirmek özleminde olduklarından ve kendilerini karşılıklı yükümler altında bulunduran ikili ve çok yanlı Andlaşma, Anlaşma ve düzenlemeleri, her hangi bir biçimde zedelemeksizin, bütünleyici bir Andlaşma yapmağı istediklerinden, bu amaçla aşağıda yazılı yetkili Temsilcileri atamışlardır.

Türkiye Sayın Cumhurbaşkanı :

Başbakan ve İzmir Milletvekili Sayın Celâl Bayar'ı,

Yunanlılar Yüce Kralı :

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Sayın Jean Metaxas'ı.

Bu yetkili Temsilciler, yöntemine uygun olduğu görülen yetki belgelerini sunduktan sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağıtlı iki Yüksek Taraftan biri, kendisinin neden olmadığı bir ya da bir kaç Devletin bir saldırısına uğrarsa, öteki Bağıtlı Yüksek Taraf, o Devlet ya da Devletlerin askerlerini, silâhlarını, savaş gereçlerini geçirmek ya da yiyecek, hayvan vb. sağlamak ve geri çekilen ordularını geçirmek ya da askersel keşiflerde bulunmak üzere, kendi topraklarından yararlanmasına, gerektiğinde silâhla karşı koyarak, tarafsızlığını korumağı yükümlenir.

Madde 2. Bağıtlı iki Yüksek Taraftan biri, üçüncü bir ya da birkaç Devletin düşmanca bir davranışiyle karşılanırsa, öteki Bağıtlı Taraf duruma çare bulmak üzere, tüm çabayı gösterecektir. Bu çabalara karşın, savaş bir oldubitti olursa, her iki Bağıtlı Taraf, kendi yüksek

çıkarlarına uygun bir çözüm biçimi bulmak amacı ile, durumu anlayışlı bir yaklaşım ve özenle yeniden incelemeyi yükümlenir.

Madde 3. Bağıtlı iki Yüksek Taraf, kendi toprakları üzerinde öteki ülkenin esenlik ve güvenliğini bozmak ya da Hükümetini değiştirmek amacını güden örgüt ve kümelerin oluşmasına ve yerleşmesine; bundan başka, öteki ülkeye karşı propaganda ya da başkaca her hangi bir araçla savaşım amacını güden kişiler ve kümelerin oturmasına hiç bir zaman olanak vermemeği yükümlenirler.

Madde 4. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ikili ya da çok yanlı olmak üzere yapmış oldukları, bugün yürürlükte bulunan bağıtların, işbu Andlaşma hükümlerinden ayrı olarak etkilerini bütünüyle sürdürmesinde anlaşmıştır.

Madde 5. Onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecek olan işbu Andlaşma 10 yıllık bir süre için yapılmıştır. Bu sürenin sona ermesinden bir yıl önce, Andlaşmaya, Bağıtlı Yüksek Taraflardan hiç birisince son verilmezse, gene özdeş bir süre için yürürlükte kalacak ve bu böylece sürecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, 30 Ekim 1930 günlü Türk - Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması ile 14 Eylül 1933 günlü İçtenlikle Anlaşma Paktının, yürürlük sürelerine ilişkin hükümlerine bakılmaksızın, işbu Andlaşma gibi özdeş süre için geçerli olmasında anlaşmıştır.

Atina'da, 27 Nisan 1938 günü düzenlenmiştir.

CELÂL BAYAR JEAN METAXAS

* * *

Kaynak: İsmail Soysal, Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945).